

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní sociální a humanitární práce

Marek Kroupa

Kultura chudoby na Jamajce

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

2013

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci, dne 12.6. 2013

Marek Kroupa

Obsah

Úvod	2
1. Fenomén nacionalismu	3
1.1 Úvod.....	3
1.2 Podmínky pro zrod nacionalismu v historii Jamajky.....	4
1.3. Marunové.....	4
1.3.1. Přínos Marunů jamajské národní kultuře.....	5
1.4 Náboženská hnutí.....	7
1.4.1 Baptismus.....	7
1.4.2 Kulty Myal a Obeah.....	9
1.4.3 Velká obroda (The Great Revival).....	10
1.6 Jamajský nacionalismus.....	11
1.6.1. Počátky jamajského nacionalismu.....	12
1.6.2 „Jamajkanizace“ sedmdesátých let.....	14
2. Kultura chudoby	16
2.1 Úvod.....	16
2.2 Podmínky ukotvení kultury chudoby na Jamajce.....	17
2.3 Sociální vyloučení a prostředí ghetta, vymezení pojmů.....	18
2.3.1 Pouliční násilí.....	20
2.3.2 Politicky orientované násilí.....	21
2.3.3 Vztah politické sféry k problému kriminality.....	22
2.3.4 Život na Jamajce a násilí spojené s obchodem s drogami.....	24
2.3.5 Reprodukce kultury chudoby v souvislosti s obchodem s drogami.....	27
2.3.6. Role represivních složek a její dopady na kulturu chudoby.....	28
2.4 Zadlužení země.....	30
2.4 Migrace jako součást chápání identity národa.....	32
2.4.1 Vnitřní migrace.....	33
2.4.2 Vnější migrace.....	33
3. Výzkum – kultura chudoby na Jamajce	34
3.1.1 Vymezení otázek, charakteristika terénu.....	34
3.1.2 Metodika.....	35
3.2 Pozorování v oblasti obydlí.....	37
3.3 Pozorování v oblasti rodiny.....	40
3.4 Pozorování v oblasti zaměstnání.....	44
3.5.1 Pozorování v oblasti šedé ekonomiky.....	47
3.5.2 Problematika sběru železného šrotu.....	49
3.5.3 Problematika ilegálního využívání elektrické energie.....	50
3.6 Vztah k životnímu prostředí.....	51
3.7 Problematika kriminality.....	53
3.8 Problematika migrace a nucené imigrace.....	55
3.9 Problematika sociální soudržnosti.....	57
3.9.1 Vliv populární kultury.....	60
4. Zúčastněné pozorování – poznámky z deníku	63
Závěr	69
Literatura	71
Seznam internetových pramenů	72
Další audiovizuální zdroje	72

Úvod

Výběrem tématu s názvem Kultura chudoby na Jamajce projevují svůj dlouhodobý zájem o tento karibský ostrov. Považuji se za člověka vnímavého vůči sociálním rozdílům a zvědavého v oblasti mezikulturních vztahů. Součástí studia na Caritas VOŠ a navazujícího oboru Mezinárodní sociální a humanitární práce na CMTF UP je i snaha o pochopení odlišných kultur. Je to ostatně jedním z nosných pilířů pro práci v této oblasti. Je to ostatně jeden z nosných pilířů pro práci v této oblasti. Nicméně je třeba si přiznat, že spleť a neustálá změna společenských podmínek přidávají na náročnosti takového poznávání. K obtížnosti se přičítá i ukotvení ve vlastní kultuře. K formování našeho pohledu nám může být nápomocno vědecké paradigma. Během studia mě oslovila kulturní a sociální antropologie, jež nabízí jako podpůrná věda sociální práce paradigma kultury chudoby. I s odstupem času tento koncept není překonaný, ale je i kritizovaný a horlivě diskutovaný. I tento fakt mi dal podnět ke konfrontování otázky projevů kultury chudoby s osobní zkušeností tříměsíčního pobytu na Jamajce.

Pokračující diskuze v širokém spektru oborů je s novými podobami odvěké chudoby nezbytností. Sociální pracovník by měl prokázat schopnost orientace v mezioborovém prostoru. Tuto práci píšu s pokorou a uvědoměním, že z pohledu vlastní kultury nemohu ke kultuře jamajské přistoupit s hodnotícím postojem. Přesto si myslím, že interpretace vědeckých prací z prostředí tohoto karibského ostrova a konfrontace s konceptem kultury chudoby vyzývá ke shromáždění materiálu, který v českém prostředí doposud není dostupný. Z toho plyne, že jsem nucen čerpat téměř výhradně z cizojazyčných zdrojů. Vytyčil jsem několik základních okruhů, jež hrají v souvislosti s kulturou chudoby na Jamajce důležitou roli a současně hýbou jejím obrazem navenek. Základním je nacionalismus jako cesta k národní identitě a svobodě. Tomu se věnuji společně s dalšími hybnými silami v první kapitole. Ve druhé kapitole problémy *ghett* a politicky motivovaného násilí a s ním spojený fenomén *gangů*, obchod s drogami, zadlužení země a migrace. Stěžejním bodem je výzkum, jehož předmětem je pozorování několika vybraných oblastí a jevů. Jejich analýze se věnuji ve třetí kapitole. Čtvrtá kapitola je věnována subjektivnímu dojmu z pozorování. Chci na tomto místě poděkovat panu profesorovi Lužicovi za inspiraci, rady a motivování ke vstupu do terénu.

1. Fenomén nacionalismu

1.1 Úvod

Abychom mohli mluvit o konceptu kultury chudoby v souvislosti s Jamajkou, musíme nejprve chápat proces jejího přechodu do druhé poloviny dvacátého století. Ten přinesl atributy, se kterými se kultura chudoby tradičně pojí. V historické perspektivě můžeme v rámci nejrůznějších hnutí pozorovat aktéry sociální změny. Zde nás zajímají ideje, jež lemovaly cestu k nezávislosti ostrova. Nezávislost vidíme jako vyvrcholení nacionalistického hnutí, jež za svůj náboj vděčí velkou měrou i svým historickým předchůdcům. Prozkoumání geneze a konkrétních projevů nacionalismu povede k přiblížení se jamajské kultury a její konfrontaci s podmínkami chudoby.

Historie Jamajky se dá zkráceně charakterizovat koloniálním podrobením a bojem za svobodu, jenž měl vyvrcholit nezávislostí na Británii v roce 1962. Geertz na začátku jedné ze svých esejí konstatuje, že „*mezi lety 1945 a 1968 se šedesát šest "zemí" – skutečnost si žádá uvozovky – vymanilo z politické závislosti na koloniální vládě.*“ (Geertz, 2000, str. 263) Mezi tyto „země“ patří i Jamajka. I ona si slibovala vládu lidu, ekonomický růst, sociální rovnost, kulturní obnovu, národní rozmach a konec nadvlády Západu. Nástup nezávislosti byl ale dle Geertzova konstatování aklimatický. Odpověď na argument, že se udála přelomová věc a začala nová éra, směřuje spíše k faktu, že „*když vstoupili do nového období, museli v něm lidé začít žít, ne si je pouze představovat.*“ (Geertz, 2000, str. 263) Rozpačitost, kterou požadavek čelit tvrdé realitě přinesl, kopíruje i vyjadřování Jamajčanů po získání nezávislosti. Pozorovatelé tuto dobu reflektují jako přechod od počáteční euforie k postupnému znechucení ze společenských poměrů v zemi. Jamajčané sdíleli podobný osud s obyvateli osvobozených zemí, žijíce v naději umožnění společenské mobility, což ale stále není realizováno: „*s alespoň zdánlivou "normalizací" politického vedení se také normalizoval stratifikační systém.*“ (Geertz, 2000, str. 264) Právě nacionalistické reakce na tyto podmínky jsou podle Geertze další konstantou vznikajících států: „*Jakmile se jednou v lidech vznítí touha stát se národem namísto obyvatelstvem, být někým, koho svět uznává a koho respektuje, s kým počítá a o koho dbá, je tato touha – v níž není uspokojení – zjevně neukojitelná.*“ (Geertz, 2000, str. 266)

Ve stínu citovaného je i trnitá cesta Jamajky k nezávislosti lemována nejrůznějšími projevy odporu k britským kolonizátorům. Bez zajímavosti pro tuto práci nejsou konkrétní podoby, jaké na sebe bere nacionalismus na Jamajce.

1.2 Podmínky pro zrod nacionalismu v historii Jamajky

Historicky první etnickou skupinou, jejíž kultura byla zničena tlakem kolonizátorů, jsou původní obyvatelé ostrova, kmeny „vodních indiánů“ Aravaků. Ti dopluli na ostrov mezi léty 700 až 800 n. l. z oblasti jihoamerické Guayany. Byli to španělští kolonizátoři v čele s Kryštofem Kolumbem, již roku 1494 Jamajku pro Evropu objevili a měli na svědomí vyhubení populace Aravaků. Stalo se tak kvůli nemocem, jež sebou Španělé přinesli, ale též díky nelidskému zacházení, jehož se vůči Aravakům dopouštěli. Pro nedostatek pracovní síly byli již roku 1517 přiváženi první otroci z Afriky. Španělskou monopolizaci karibské oblasti se znepokojením sledovali Britové a rozhodli se ostrov roku 1655 získat pod nadvládu. Španělé při útěku z ostrova propustili otroky s úmyslem poštvat je proti Britům a ztížit jim osídlení ostrova. Tito otroci se připojili k již uprchlým skupinám. Takto vznikly bojovné skupiny Marunů. Odpor proti koloniálnímu režimu na sebe bral postupně další podoby. Přes optiku praktikování původních afrických kultů i snahu o transformaci společnosti můžeme vidět jako pokračovatele Marunů v historii následující kultury – obeah, myal, kumina, ale i fúze křesťanství a afrických praktik jako revival, rastafari a určité odnože baptismu. Tyto skupiny hrají důležitou roli v jamajské cestě k národní identitě a nezávislosti země.

1.3. Marunové

Potomky Marunů s pozůstatky své tradiční kultury můžeme na ostrově dodnes vystopovat. Jsou to údajně částeční potomci původních obyvatel ostrova, Aravaků. Marunové, povstalci z řad otroků, se od poloviny 17. století stali pro Britské vojáky hrozbou. Jejich pojmenování vychází ze španělského slova *cimarrón* – divoký, nezkrotný¹. Jejich sídla kolonizátoři označovali jako „*Rebel Towns*“, či „*Negro Towns*“. Marunové se uchýlili do těžko dostupných horských oblastí a vedli guerillový boj s britskými kolonizátory.

¹ Stejného pojmenování se užívalo i pro volně chovaný dobytek na sousedním ostrově Hispaniola – dnešní Dominikánská republika a Haiti

Příležitostně napadali a ochromovali anglické plantáže. Jejich hlavní zbraní byla vynikající znalost území, dokonalá organizace, strategie a schopnost komunikovat na dálku. Pro Brity představovali postupně vrůstající problém. Ti začali vyvíjet vážnější tlak od roku 1729. Trvalo desetiletí, než vzájemné rozbroje vyústily v dohodu. Ta garantovala Marunům autonomii jejich území výměnou za pomoc při potlačování vzpour a navrácení uprchlých otroků. Tato složka dohody tak historickou roli Marunů poznamenala značnou ambivalencí. Zatímco se totiž v některých pracích jejich pozice značně romantizovala a idealizovala, pravdou je, že Marunové nebojovali (či nemohli bojovat) za svobodu všech černých otroků, ale snažili se udržet si svobodu vlastní skupiny. (srov. Thomson, 2011, str. 205, pozn. překlad autora) Jejich hrdinný status je však mnohými dodnes oslavován.

Na první pohled by se zdálo, že potomci Marunů se od většiny Jamajčanů ničím neliší. Zachovali však mezi sebou unikátní prvky západoafrického jazyka, hudby, věštby a animismistických představ. Tento folklór pochází od předků z kmenů Ašanti a Fanti z území dnešní Ghany. Tyto kmeny byly kolonizátory vybrány pro transport budoucích otroků zejména kvůli své tělesné síle. Vysocí a pevně stavění muži měli být schopni přežít ty nejtvrdější pracovní podmínky. Jazykem *Ašanti-Twi* a *Fanti* dnes hovoří již menšina Marunů a tradice se postupně vytrácí. Přesto se některá slova z těchto jazyků uchytila. Důležitým výrazem v marunské kultuře je kupříkladu „*obroni*“, z jazyka Ašanti-Twi pocházející výraz pro zrádce. Zrada byla v průběhu marunských válek stálou hrozbou. Jádrem marunské kultury je legenda o mocné vůdkyni Nanny, doposud jediné jamajské ženě se statutem národního hrdinství.

1.3.1. Přínos Marunů jamajské národní kultuře

Marunové se dají považovat za entitu, jež měla zásadní vliv na formování pozdějších nacionalistických hnutí na Jamajce. Co zrod marunské kultury podmínilo a ovlivnilo? Někteří autoři se domnívají, že jsou to především geografické podmínky ostrova. Huntley vyzdvihuje hornatý charakter a bujnou vegetaci ostrova jako ideální zázemí pro guerillový způsob boje. Nezapomíná ale ani na povahové rysy. V roce 1956 se poprvé ocitnul v Anglii, kde mezi ostatními karibskými migranty podle jeho slov právě Jamajčané dominovali ve vzpurnosti a vůli postavit se autoritám, naléhajícce postavit se za svá práva. (srov. Thomson, 2011, str. 206–207, pozn. překlad autora) Při určitých příležitostech můžeme stále být svědky toho, jak se symbolika marunské kultury přenáší do obrazu jamajského národa, např. skrze „jamajskou

vzpurnost“. Ilustruje to událost z roku 1994, kdy se na vstupní bráně univerzity v Kingstonu objevil kulkami vystřílený nápis v lidovém slangu *patois*: „*Nanny a fi wi Queen*“ („Ať je naší královnou Nanny“). Nepřekvapí, že se tak stalo krátce před návštěvou britské královny Elizabeth II. a nápis byl kvapně odstraněn. (Thomson, 2011, str. 206, pozn. překlad autora) I další často zmiňovaná charakteristika jamajské povahy, se vzpurností propojená, se dá zpozorovat již v marunské kultuře. Když jsem diskutoval charakter procesu přijetí člověka zvenčí do jamajské společnosti, setkal jsem se s velmi podobnými závěry jak ze strany Jamajčanů, tak i dlouhodoběji pobývajících cizinců. Dají se shrnout do konstatování, že Jamajčané jsou k cizinci zpočátku chladní a podezřaví. Zjistí-li ale zkouškami času a situací, že mu mohou důvěřovat, stávají se vůči němu „zlatými“. Tento scénář se pochopitelně dá aplikovat spíše na vytváření dlouhodobějšího vztahu, ne běžného krátkodobého setkání s cizincem, kdy komunikativnost, pohostinnost a zdvořilost velí jinak. Nicméně výše popsaný marunský výraz pro zrádce „*obroni*“ signalizuje právě prvotní podezřavost. Stejně tak se do dnešního dne při slavení dne jamajské nezávislosti užívá troubení na marunský kraví roh zvaný „*abeng*“. Osvobození otroci ho užívali k mobilizaci v případech útoků ze strany Britů, fungoval jako prostředek výstražné komunikace. Skrze troubení *abengu* byli Marunové schopni reprodukovat i samotná jména, zanechávající Brity v neschopnosti komunikaci rozšifrovat. Symbol marunské odříznutosti, nedůvěry, podezřavosti a především svobody se v oslavách nezávislosti přelil do oficiální podoby vyjádření charakteru jamajského národa.

Postavení Marunů je uvnitř jamajské společnosti a v rámci studia nacionalismu na Jamajce spíše jakýmsi mikrosvětlem, což je dáno jejich nízkým (a neustále se ztenčujícím) počtem. Naproti tomu požívají dodnes díky dávným smlouvám privilegií, jež je oproti mnoha Jamajčanům zvýhodňují. Toho ale využívají spíše směrem „dovnitř“ a jejich role je dnes zvenčí reflektována spíše jako historický symbol odporu, který může být v dnešních myšlenkách instrumentální směrem k budování národního uvědomění. Přestože někteří Jamajčané se dívají na zakončení marunského tažení jako na zradu, pro ostatní představují symbol svobody a antikoloniální síly. I proto je jejich symbolika, jak je popsáno výše, užívána i dnešní vládou v oblasti kulturních opatření, směřujících k zesilování společných znaků a tmelení obyvatelstva. Ať už je těmito znaky symbolické troubení na *abeng* při dni nezávislosti, vyhlášení Nanny národní hrdinkou nebo její podobizna na pětisetdolarové bankovce, je jasné, že tyto spíše s historií spojené odkazy již dnes nemohou hrát ve vytváření národní identity hlavní roli. Svých rolí se ujala další kulturní hnutí. Přesto se důležitost Marunů nedá snižovat.

1.4 Náboženská hnutí

Návaznost na Marunský boj za svobodu v jamajské historii představují hnutí, jejichž étos se označuje za náboženský. Samozřejmě i u Marunů hrálo náboženství roli, jejich vůdci byli garanty zachování afrických tradic a rituálů, jejichž provádění nebylo v koloniálním režimu myslitelné. V následujících náboženských hnutích můžeme s postupem kolonialismu vidět způsob, jakým se latentní přítomnost africké religiózní paměti začala dostávat na povrch, a měla tak na svědomí transformaci v celé šíři jamajské společnosti, na rozdíl od ohraničených „enkláv svobody“ Marunů.

Británie vybudovala z Jamajky privilegovanou kolonii – z pohledu zisku. V 18. století Jamajka dokonce držela světový primát v produkci cukru, svého vrcholu dosáhl obchod v roce 1814. „Trojúhelníkové plavby“² dokázaly svým propojením tras se systémem nabídky a poptávky generovat velké bohatství. Nezapomeňme však na kapitál lidský, jenž musel být v podobě otroků za účelem zisku vynakládán. Snaha zvyšovat produkci nutila kolonisty navyšovat i počty otroků. Na začátku 19. století měla Jamajka přes tři sta tisíc otroků, v poměru k pouhým dvaceti tisícům kolonistů. Britové museli neustále kalkulovat s možností vzpoury. Způsob koloniální vlády fungoval relativně dobře, ale jeho udržitelnost musela přinášet pochyby i samotným kolonistům. Náboženská svoboda figurovala mezi upřenými právy otroků. Skýtala totiž motivy k transformaci země, jak se později ukázalo.

1.4.1 Baptismus

Počátek 19. století znamenal společně s vrcholem koloniálního bohatství i postupné oslabování stability nerovného systému. Mnozí plantážníci a kněží s přesvědčením o méněcennosti otroků jejich náboženskou stránku života zcela zanedbávali. Praktikování náboženství bylo překrouceno směrem k ideologii, jíž sloužilo. Černá barva byla ztotožňována se zlem a ošklivostí, oddanost Pánu pak měla na zemi kopírovat poslušnost otroků vůči svým pánům lidským. S těžkou stravitelností nerovné věrouky vyvstává potřeba náboženského prostoru, jež poskytne otrokům skutečný pocit důstojnosti a svobody. Realizace v tomto prostoru přetavila duchovní hodnoty v úsilí o skutečné nastolení nových

² Zmiňovaný obchodní systém neměl vždy výhradně podobu trojúhelníku, avšak tradiční podoba by se dala popsat jako vyvezení zboží do Afriky (střelný prach, pistole apod.), následný transfer otroků z Afriky do Karibiku a při zpáteční cestě na Britské ostrovy import cukru, kávy, bavlny, rýže a rumu.

společenských podmínek na Jamajce. Postupné projevy vzpoury byly podobně jako u Marunů ventilovány skrze rituály s africkými kořeny, ale na důležitosti získává v této etapě především baptistické hnutí.

Paradoxní je, že hnutí na Jamajku přišlo kvůli Britům oklikou ze Spojených států. Proces Americké revoluce v polovině 18. století znamenal odtržení třinácti severoamerických kolonií ve prospěch USA. Z těchto míst museli odcestovat všichni kolonisté, kteří chtěli zůstat věrní britské koruně. A cestovali i se svými otroky, již byli oproti svým souputníkům na Jamajce o krok vpřed v ohledu možnosti stát se duchovními. George Liele, bývalý otrok advokáta, založil církev s názvem *Ethiopian Baptist Church*³ a v roce 1782 začal na ostrově její doktrínu hlásat. Významnými byli v počátcích šíření baptistické víry i další osobnosti přicestované z USA – George Lewis, Georgie Gibbs a Mores Baker. Klíčovou postavou rozmachu baptismu v souvislosti s transformací poměrů se stal Samuel Sharpe. Roku 1831 byl zodpovědný za tzv. „Vánoční rebelii“, událost původně koncipovanou jako nenásilnou stávkou, jež se však zvrhla do nekontrolovatelných rozměrů. Ve finále donutila Británii přehodnotit vztah k organizaci kolonie, připisuje se jí důležitost pro zrušení otroctví na ostrově roku 1834 a po něm následujícího systému „přípravy na svobodu“. Ten skončil o dva roky dříve, než se zamýšlelo, Dekretem o emancipaci z roku 1838. Baptističtí vůdci ale nepřestali agitovat za práva Jamajčanů ani po těchto důležitých aktech, jež se bez reálného uznání práv mohly zdát jako pouhá formalita. Převládající chudoba, nerovnost volebního práva, potřeba pozemkové reformy a nedůvěra v autoritu vedla v roce 1865 k dalším masivním vzpourám. I tentokrát stál u zrodu povstání baptistický duchovní, ze své pozice tzv. „*class leader*“⁴, Paul Bogle. Stejně jako Sharp byl za organizování vzpoury „odměněn“ oběšením. Oba byli rehabilitováni až s příchodem nezávislosti a ustanovení národními hrdiny.

„Během otroctví nabízela setkání k modlitbě pod vedením class leaders zážitek humanity, důstojnosti a bratrství, což nemohla nabídnout žádná jiná instituce. Politický význam spočíval v tom, že toto shromažďování sloužilo víceméně jako způsob organizace a komunikace ve společnosti, která závisela na pokračování nejednotnosti černých a jejich úplné podřízenosti bílé vládnoucí třídě.“ (Erskine, 2005, str. 12, pozn. překlad autora)

³ Etiopská baptistická církev

⁴ Vedoucí tříd, tzv. *class leaders*, fungovali jako vyučující nově konvertujících a byli prostředníky mezi misionářem a věřícími. Jednou z jejich funkcí bylo také vysvětlování kázání. Svého vůdce si navíc volili samotní věřící. Pokud již z tohoto popisu cítíme potenciál subverze, historie nám domněnku potvrzuje. Černí vůdci nabízeli nejnižší vrstvě společnosti pohled, jakého britští misionáři nebyli schopní (a patrně by ani nechtěli, či z pozice vlády nesměli u otroků podporovat svobodomyšlnost). Často se dostávali s misionáři do konfliktu, netřeba dodávat, že vždy s podporou lidu.

Rebelující baptismus získává na Jamajce přívlastek „*Native*“⁵, odlišuje se tak od britské větve baptistů, která ani pozdním ustanovením své vlastní Baptistické misionářské společnosti, ani postupným integrováním, či rozpuštěním některých církevních společenství nedokázala nastupující vliv tzv. „*Native Baptists*“ zastavit. V překladu „domorodý či rodilý“ baptismus – tedy opak z Británie importovaného, zmanipulovaného baptismu – odkazuje ke konkrétnímu požadavku možnosti pozice duchovního odkazujícího k africkým kořenům a obecnému požadavku rovnosti a spravedlnosti pro všechny, praktikuje tzv. „hermeneutiku osvobození.“ (viz online <http://jamaica-gleaner.com/gleaner/20100704/arts/arts7.html>). Přes svůj přínos pro osvobození africké kultury se však dnes *Native Baptists* snaží být křesťanskou denominací, která se od určitých prvků spojených s africkou kulturou na Jamajce spíše distancuje. Devon Dick, autor knihy o baptismu a člen Komise dědictví a identity Světového svazu baptistů, tyto prvky pojmenovává jako „dezorganizace a pověrčivost, typická pro afro-jamajské kultury jako obeah, myal a kumina, tedy odklonění od ortodoxních křesťanských hodnot.“⁶ Pro organizační vymezení pozice této odnože Baptistů v dnešní celosvětové křesťanské obci je to pochopitelné, nalézt však ostrou hranici mezi afrikanizovaným a „čistým“ praktikováním náboženství je na Jamajce náročným úkolem. Není to až tak překvapivé, když uvážíme fundamentální důležitost zdůraznění africké identity v boji o svobodu ostrova. Z tvrzení současných baptistických představitelů, které se vzdaluje africkým prvkům praktikování, můžeme cítit snahu přiblížit se střední třídě. Je známo, že lidé z vyšších kruhů se dnes na ostrově od podobných projevů spíše distancují, považují je se směsicí strachu a odporu za „necivilizované“. Způsob spontánního vynořování rezistence můžeme v situacích upírání práv pozorovat při popisu praktikování následujících afro-jamajských kultů.

1.4.2 Kultury Myal a Obeah

Důležitým prvkem, mluvíme-li o afrických vlivech na jamajskou religiozitu, je animismus. Animismus je přítomen i ve významných kultech s názvy *myal* a *obeah* (v jazyce ašanti-twi šaman). Profesor Erskine se u sociální transformace v bouřlivém období 19. století obrací právě na vliv kultu myal: „*Rebelie v roce 1798 a ve třicátých, čtyřicátých a šedesátých letech 19. století byly podníceny právě myalistickým tlakem pro sociální změnu.*“ (Erskine, 2005, str. 9, pozn. překlad autora)

⁵ domorodý

⁶ Viz. ibid

Přestože v citátu profesor podává myal jako jednoznačně identifikovatelný, jeho samotný charakter takovémuto usnadňujícímu popisu nenahrává. Jakékoliv projevy africké kultury byly koloniálním režimem přísně zakazovány a kulty myal a obeah byly dokonce pod trestem smrti postaveny mimo zákon. Můžeme se už jen domnívat, jednalo-li se při zmíněných povstáních o vyčleněné, skryté skupiny, či šlo-li při baptistických setkáních o praktikování Myal pod rouškou povoleného náboženství.

Protipól zvaný obeah, tedy praktikování bílé magie z pozice tradičního afrického kněze, bylo z předvídatelných důvodů snadné potírat. Temná podoba obeah se ale naproti tomu i v původní společnosti střední a západní Afriky objevuje skrytě, především v situacích nestability a sociální dezorientace komunity. Ve společnosti vzbuzuje strach a paniku. Funkci, tedy obdaření silou obeah, plní nejčastěji starší muži. Temná síla má uschopňovat člověka k opouštění těla a letu, stejně jako k tvorbě smrtícího jedu. Síla je usměřována vůči nepříteli. V 19. století byly na ostrově dokumentovány případy otrávení plantážníků.

Stejně jako je „africká pověřivost“ motivem pro distancování se od tradičních znaků africké kultury mezi dnešními reprezentanty baptismu, byl strach z temné síly ducha obeah předmětem represí i v historii ze strany Britů. „*Uvědomujce si politickou hrozbu těchto náboženských praktik vůči stabilitě kolonialismu, vláda té doby se je snažila neúspěšně vymýtit.*“ (Jamaica Memory Bank, 2010, str. 7, pozn. překlad autora) Na jedné straně stál proti obeah a myal zmiňovaný trest smrti, na straně druhé pokřesťanštění. Sledujeme, jak se počáteční chladný vztah k předávání křesťanství ze strany Britů mění z důvodu vlastního bezpečí a postupného vlivu „cizích“ náboženských proudů. I když křesťanství postupně ostrov ovládne, animismus se v některých jeho podobách nevytrácí. Kupříkladu fenomén „*spirit possession*“ neboli sestupování ducha na věřícího – extatický stav zakoušený při náboženských obřadech myal spojených s tancem se stává základním prvkem pro hnutí s názvem *The Great Revival*.

1.4.3 Velká obroda (The Great Revival)

„Velká obroda“ je výsledkem fúze křesťanství a prvků africké religiozity. Je úzce spojená se sociálními poměry na Jamajce druhé poloviny 19. století. Slovo *revival* k nelibosti misionářů neznamenovalo obrodu křesťanství, ale africkou posedlost duchy, překroucení křesťanské teologie a kněží volající po svržení bílé vládnoucí třídy. (Erskine, 2005, str. 29-30,

pozn. překlad autora) Profesor Erskine reflektuje zklamání Britů nad „nečistotou“ náboženského vývoje na ostrově.

„Můžeme s čistým svědomím říci, že domorodá forma náboženství se dotýkala afro-jamajčanů mnohem více, než evropské ortodoxnější pojetí. Ve skutečnosti se dá říci, že Evropa a Afrika bojovali o duše černých, a Afrika zvítězila.“ (Erskine, 2005, str. 20, pozn. překlad autora)

Z hnutí The Great Revival se vyprofilovaly dvě specifické skupiny, *revival zion* a *pocomania*. Převládající extatický charakter je dobře čitelný při rozebrání názvu *pocomania*. V jazyce Ašanti Twi znamená slovo „po“ malý, stejně jako „poco“ ve španělštině⁷, extáze je tak popsána jako „malé šílenství“. Možnou alternativou je také zkomolení názvu původního afrického rituálu bubnování, zpěvu a tance „*kumina*“. To je též pravděpodobné, protože slovo *kumina* je dnes na Jamajce v podstatě synonymem⁸ pro podobné rituály. Jsou prováděny jako uctívání obávaných duchů zemřelých předků v devítidenním období nářku po úmrtí, jako příprava na správný odchod duše z hmotného světa. *Revival zion* též přetrvává až do současné doby a oproti *Pocomanii* je více křesťansky orientovaný. Zajímavým organizačním znakem je, že v *pocomanii* může být duchovním vůdcem, tzv. pastýřem, vždy jen muž („*Shepherd*“)⁹. Naproti tomu *revival* umožňuje tuto funkci i ženám („*Mother/Madda*“)¹⁰. Hnutí „*The Great Revival*“ a také „*Revival Zion*“ samotný se pojí se vznikem nejvýznamnějšího jamajského duchovního hnutí 20. století, rastafariánství. I to sehrálo neopomenutelnou roli při formování jamajského nacionalismu a obrazu Jamajky v moderní době¹¹.

1.6 Jamajský nacionalismus

Po získání nezávislosti můžeme sledovat pokračování v hledání jamajské identity. Ze strany politické reprezentace dochází k hledání základních kamenů, kulturních prvků a opatření směrem k uvědomění a stmelení vlastního národa.

Na začátku jsem zmínil historické bohatství především náboženských motivů, jež na Jamajce představovaly živnou půdu pro vznik moderního nacionalistického hnutí. V politice

⁷ Jamajské nářečí „*patois*“ obsahuje mnohé jazykové pozůstatky španělské kolonizace.

⁸ Zpětně absorbují některé prvky *Pocomanie*, *Revivalismu*, ale i *baptismu*.

⁹ pastýř

¹⁰ matka

¹¹ Z důvodu udržení rozsahu práce se zde popisu transformativního charakteru rastafariánského hnutí blíže nevěnuji. Podrobnější informace jsem zpracoval v bakalářské práci *Rastafariánské hnutí na Jamajce a jeho vliv na sociální změnu*, KKS CMTF UP 2009.

posledních let vidíme, že se je s ohledem na tvorbu národního uvědomění snaží využívat. Mnoho motivů, jež byly ve své době na místě a měly zásluhu o cestu ostrova ke svobodě, bylo však posléze shledáváno za nepatřičné. Tento fakt můžeme připsat i nově se rozvrstvující společnosti, jež může některé tradiční projevy kultury vidět jako „lidové“, „venkovské“ – rozumějme nižší a nehodné danému sociálnímu postavení, z jehož řad soudy vychází. Někteří vědci však roli těchto kulturních prvků podtrhují a jejich revoluční přínos oceňují. Bez rozsudku můžeme v tuto chvíli ponechat spor, zdali užívání těchto prvků politickou reprezentací bylo v dané momenty historie pouze snahou o vlastní popularitu, či směřováním k národní jednotě.

1.6.1. Počátky jamajského nacionalismu

Zrod jamajského nacionalismu šel ruku v ruce s klesající pozicí Velké Británie. Těžké rány obdržené ve II. světové válce a transformace impéria na *Commonwealth* byly pádnými důvody pro přehodnocení vztahu i v případě Jamajky. Atmosféra nespokojenosti se mezi léty 1935 a 1938 ze série stávek v městech, polích a především cukrových plantážích vznesla vlna násilí postupně pohlcující celý ostrov. (Thomson, 2011, str. 66) Ideologie jamajského nacionalismu stavěla na jmenovateli, jenž by byl pro většinu obyvatel ostrova společný. Tím jak se postoj Velké Británie zdál být lhostejný vůči převládající chudobě, hlasy obyvatel neměly adekvátního adresáta, lidé upadali v bezmoc a podmínky připomínaly stále živého ducha otroctví. Touha přistoupit k situaci politickou cestou byla nevyhnutelná. Komunikačním kanálem hlásajícím potřebu změny se staly nově vzniknuvší odborové organizace a politické strany. Moment jejich vzniku symbolizuje bolestný zrod moderní Jamajky. (Thomson, 2011, str. 67)

Ideologie a rétorika jamajského nacionalismu stála na adresování potřeb chudých. Nejvýznamnějšími představiteli nacionalistického hnutí se stali Alexander Bustamante a Norman Washington Manley. Bustamante založil odborovou organizaci nazvanou *Bustamante Industrial Trade Union*, Manley zase stranu PNP – *People's National Party*. Ustanovení jamajské vlády a volební právo pro každého bylo mezi hlavními principy. Hlásání těchto a dalších ideálů s nadějí na lepší budoucnost se stalo ze strany Bustamanteho a Manleyho nástrojem k uklidňování nepokojů. Angažované křížování ostrova skrz naskrz vyneslo oběma mužům status národních vůdců. Přes společný cíl si však Bustamante a Manley nebyli podobní takřka v ničem jiném. Právnik Manley byl tichý, rozvážný a

podporoval veřejné vlastnictví a sociální stát. Naproti tomu Bustamante z chudých poměrů (kolovala pověra o jeho negramotnosti) byl výbušný a v politickém směřování spíše pragmatický a konzervativní. Pokračoval založením strany JLP – *Jamaica Labour Party*, v bipolárním rozložení sil jamajské politiky do dnešních dní tradičního rivala Manleyho PNP. Poprvé měli změřit síly ve volbách v roce 1944. Volby byly polovičatým nakročením Jamajky ke kompromisu – garancí jakési rozředené formy samostatnosti a předmětem „otcovského diktátu“ ze strany Britů. Rozhodující slovo měl stále mít guvernér sir John Huggins zodpovědný Jeho veličenstvu. (Thomson, 2011. str. 68) Volby vyhrál s velkým náskokem Alexander Bustamante. Ti, v jejichž očích bylo toto vítězství zklamáním, viděli osmnáctiletou proluku mezi prvními volbami a příchodem nezávislosti v roce 1962 jako důsledek jeho chybného směřování. Británie se přesto sverpě stavěla do cesty reformám, jež se snažili oba vůdcové nastolit a zabraňovala tak Jamajčanům uplatnit svůj hlas ve vlastních záležitostech. „V určitém ohledu byla Jamajka příliš malá na to, aby pojala hned dva vůdce takového významu a ohromujícího stylu“ (Thomson, 2011. str. 69)

Rok 1958 znamenal zrod projektu Federace West Indies.¹² Mělo to být uskupení dvanácti ostrovů s centrální vládou v Trinidadu, kterému měla být uznána nezávislost v roce 1963. (Katz, 2006, str. 24) Silná nacionalistická vlna a intenzivní kampaň především z Bustamanteho strany ale pomohly tento projekt zhatit. Jamajka se též dočkala poválečného rozvoje. Industrializace a modernizace znamenaly nové pracovní příležitosti, největší *boom* zažíval pochopitelně Kingston. Na druhé straně pozorujeme zabírání půdy za účelem využití pro průmysl a cestovní ruch. Tyto podmínky znamenají rozsáhlejší migraci do Kingstonu a rozšíření chudinských oblastí. Proto se dá o vývoji Kingstonu uvažovat ve stejných mezích jako o „Mexickém zázraku“, který probíhal paralelně. Stejně jako v Mexico City byly v Kingstonu položeny základy pro prostředí, asociované se studiem kultury chudoby.

Postup Jamajky k nezávislosti se v tehdejší době dával do souvislosti se stejně se profilující situací v Indii. Té se to ale, snad i s ohledem na předešlou citaci, podařilo o čtrnáct let dříve. Proluka značně oslabila horlivost vůči reformám a směřování země se začalo místo Británie přibližovat ke Spojeným státům. Spíše než orientace zahraničních vztahů ale mělo být důležitější pokračování v sebereflexi vlastní nezávislosti.

¹² Federation of West Indies

1.6.2 „Jamajkanizace“ sedmdesátých let

Mohlo by se zdát, že jakmile Jamajčané budou mít možnost rozhodovat o svých záležitostech samostatně, situaci na ostrově a životům nejchudších se ulehčí. Takováto představa zajisté panovala i v myslích většiny Jamajčanů po příchodu nezávislosti. Volby v roce 1962 vyhrála strana JLP a u vlády vydržela deset let. Toto období měl pod taktovkou ministerský předseda Hugh Shearer, ale svoji proklamovanou snahu o vylepšení sociálních a občanských práv chudé většiny nenaplnil. Strana JLP byla v krátkém čase po nezávislosti odsuzována především kvůli opuštění svých odborových kořenů. I když se zrealizovaly některé potřebné reformy, období vlády JLP do roku 1972 je charakterizováno drastickým vzrůstem nerovnosti a napětí. Proces, který měl být podle Velké Británie „spořádaným přechodem“, byl vnímán spíše jako klam. Občané se mohli se svým nově nabytým státem jen těžko identifikovat a jamajský nacionalismus musel ustoupit ve prospěch jiných hnutí. *Black Power* či *Rastafari* adresovaly soudobé problémy zejména z pozice nejchudších a nejméně privilegovaných, což určovala do značné míry i rasa. Nerovné podmínky v otázce rasy dávaly v různých podobách vzniknout směrům již etablovaného afrického nacionalismu. Smířlivý projekt jamajského nacionalismu ztrácel v konfrontaci se zmíněnými především díky krátké a neefektivní existenci, naproti tomu rastafariáni figurují v podvědomí jamajské společnosti již od třicátých let, následování stoupenci hnutí *Black Power*. Tyto skupiny jsou jakýmsi „hlasem lidu“. Fakt, že nejsou propojeny s vládními strukturami, jim dodává na důvěryhodnosti.

Není se tedy třeba divit, že politické strany se budou snažit popsanou situaci obrátit ve svůj prospěch se záměrem nového impulzu vůči své popularitě. Počátek sedmdesátých let se nesl ve znamení populistické vlády Michaela Manleyho, jehož levicová strana PNP vystřídala roku 1972 kritizovanou vládu Hugh Shearera. Michael Manley ve svých projevech mířil právě k nejpalčivějším problémům chudé majority, čímž kopíroval rétoriku hnutí za občanská práva a *Black Power* padesátých a šedesátých let. Jeho otec byl jedním z těch, jež pomohli dovést Jamajku k nezávislosti. Narážky na neuvážené kroky v urputné snaze vymanit se z jeho stínu teď byly častými rétorickými zbraněmi jeho odpůrců. Ti poukazovali také na Manleyho proslovy, v nichž nesměly chybět „rozčilené bezvýznamné fráze jako vykoupení černých či třídní boj a nebezpečně znějící zanícení, povyšované na úroveň moudrosti.“ (Thomson, 2011, str. 191) Manley byl však pevně přesvědčen, že jeho úkolem je posunout sebeúctu chudých Jamajčanů o krok dále, a to na úkor podlézavosti vyvolané

otrockým uspořádáním. Manleyho stoupenci viděli v politikovi mluvčího znevýhodněných. Svou stylizaci do role biblického proroka posiloval užíváním „žezla nápravy“, artefaktu, který údajně obdržel od etiopského císaře Haile Selassieho, jenž měl podle rastafariánů božskou podstatu. Manleymu se tak podařilo získat si popularitu nejen nejnižších tříd, mezi jeho stoupence postupně patřili zástupci rozmanité stupnice ras a tříd. V tomto duchu se Manleymu podařilo zvednout novou vlnu jamajského nacionalismu. „Jamajkanizace“, kterou proklamoval, měla znamenat konečné odtržení od hodnotové závislosti na Velké Británii. Podporoval ji v hudbě, umění, literatuře, ale i módě. Poslanci PNP se začali oblékat s ohledem na africké kořeny, naproti tomu poslanci JLP se demonstrativně drželi obleků a kravat. Ke své propagaci využíval *reggae* jako autenticky jamajský hudební styl. Texty písní *reggae* byly tradičně nábožensky a sociálně orientované a pro mnoho lidí symbolizovaly spravedlnost a naději. Ať již Manley využíval pouze tehdejší popularity umělců či byl schopný předpovědět potenciál tohoto hudebního stylu, jeho výběr do celkového konceptu „jamajkanizace“ skvěle zapadl. Nejenže mu pomohl vyhrát volby, ale pozdější úspěch *reggae* ve Velké Británii a následně na celém světě udělal z jamajské hudby vývozní artikl a zdroj národní hrdosti.

Jamajka hleděla s nadějí k budoucnosti a byla připravena pro ni i leccos obětovat. Největší obětí bylo patrně Manleyho agresivní směřování k centralizovanému socialismu. Nejprve znárodnil podniky na výrobu elektřiny, telefonní sítě, veřejnou dopravu, producenty cukru, těžaře a banku Barclay's. Zahraniční vlastníci byli sice kompenzováni, ale Manley sklidil za vyhnání zahraničního kapitálu z ostrova mnoho nenávisti. Zavedl klíčové reformy jako programy gramotnosti pro dospělé a po skandálech ohledně zacházení se služebními také minimální mzdu. Manleymu se však situaci na ostrově zlepšit nepodařilo. Místo toho měly Jamajku potkat další závažné události. Do hry vstupuje import zbraní ze Spojených států, pomocí nichž si opoziční JLP začala kupovat hlasy. Ani strana PNP nemohla zůstat pozadu a trend následovala. Počátek sedmdesátých let se tak nese ve znamení vytváření militarizovaných politicky orientovaných zón, na něž se město Kingston dělí. Vzrůstající ozbrojené násilí ve městě přináší paniku. Politické strany se od situace distancují a svádějí vinu na „muže se zbraněmi“, jinými slovy poslední články politicky orientované bitvy. Manley se snaží situaci kontrolovat přijetím drastických opatření, vytvořením tzv. „*Gun Court*“,¹³ detenčního centra pro osoby, u nichž je nalezena nelicencovaná zbraň nebo střelivo. Represivní opatření, která umožnila zajetí, výslech, odsouzení a uvěznění během jediného dne dále pošramotila Manleyho „antikapitalistickou“ pověst. Bylo jasné, že jakákoliv opatření

¹³ Soud určen exkluzivně pro záležitosti zbraní

v oblasti nacionalismu půjdou stranou k politické rivalitě. Tu podněcuje i Manleyho orientace na Kubu, sympatie ke Castrovi a nezájem o spolupráci s Washingtonem. I když Manley nesledoval směřování Kubu bezhlavě a prováděl i „kapitalistická“ opatření, politický tlak z USA navázaný nejen na opoziční JLP a zahraniční vlastníci jamajského kapitálu dělali vše proto, aby Manleyho obraz démonizovali. Spojené státy vtiskly svůj názor na orientaci Jamajky i v investicích a peněžité pomoci – z třidvaceti milionů dolarů v roce 1971 se v roce 1975 stala suma čtyř milionů. Strana PNP ale sklízela kritiku i z nejspodnějších příček společnosti, včetně hudebníků, jejichž služeb dříve využila. *Ghetta* Kingstonu, která se nyní potýká kromě drtivé chudoby také s ozbrojeným nebezpečím, spílají politikům a označují je za Jidáše.

Vyhrocená situace vrcholila s příchodem roku 1976, kdy měly proběhnout další volby. Na trase Kingston – Havana vybuchly v letadlech dvě bomby a byla odhalena kampaň na Manleyho odstranění ze strany CIA ve spojení s opoziční JLP, kterou vedl Edward Seaga. V tento moment musely být nepsané, politicky orientované hranice ve městě kontrolovány armádou, Manley vyhlásil stav ohrožení. Nacionalistická idea „jamajkanizace“ byla lehce zapomenuta, se vzrůstající nerovností zesílila také rasová nesnášlivost.

2. Kultura chudoby

2.1 Úvod

V předešlých kapitolách jsem se v rámci vývoje jamajského nacionalismu a přerodu v moderní stát setkával s motivem chudoby. V koloniální historii je především důsledkem upření základních lidských práv. V dobách postupného pádu koloniálního zřízení je stále impulzem k zesilování nacionalistického hnutí. I po dosažení nezávislosti se ale nedaří eliminovat opakující se vzorce, jež Jamajku v kruhu chudoby udržují. S postupem globalizace se přidávají další mechanismy, hrající ve vývoji chudoby důležitou roli. Souvislost s formováním nacionalismu dnes tedy není jediným působením chudoby na realitu ostrova

V této kapitole se proto chci věnovat dalším jevům, jež život člověka na Jamajce ovlivňují. Materiální chudoba skýtá nebezpečí exkluze. Život ve vyloučení si pro přežití vynucuje specifický systém norem a hodnot. Strategie vyloučených jsou často obtížně

zachytitelné z důvodu vymykání se oficiálním strukturám. Fenomény jako šedá ekonomika či remitence¹⁴ nejsou snadno měřitelné. Proto může jejich poznávání napomoci osobní setkání s lidmi, kteří žijí v podmínkách chudoby. Oscar Lewis definoval kulturu chudoby jako adaptační a reakční mechanismy člověka na podmínky materiálního nedostatku v industrializující se společnosti. Hodnoty a normy, jež tyto mechanismy podtrhují, jsou prostřednictvím výchovy předávány dalším generacím a následně reprodukovány. Koloběh chudoby je tak podpořen a pokračuje. Koncept kultury chudoby stojí dále na poznání, že jeho podoba vykazuje srovnatelné rysy v odlišných prostředích bez rozdílu v kategoriích náboženství, jazyka, regionu, národa či problematických pojmů rasy a etnika.

V neposlední řadě se zastavím u pojmu kultura. Dnešní využívání tohoto pojmu v nejrůznějších kontextech může působit rozmělnění významu a určitou rozpačitost. Nespočet snah o co nejpřesnější definování slova kultura sice může dokládat jeho důležitost, ale může též vést k dezorientaci. Proto je třeba upřesnit pojetí pojmu v kontextu této práce. Pro potřeby výzkumu a vlastního přístupu k nahlížení reality na Jamajce se přikláním k definici Clifforda Geertze: (kultura) „označuje historicky předávaný vzorec významů obsažených v symbolech, systém zděděných pojetí vyjádřených v symbolické formě prostředky, kterými lidé komunikují, zachovávají a rozvíjejí svou znalost života a postoj k němu.“ (Geertz, 2000, str. 105)

Uvědomuji si též současnou diskuzi, týkající se problematizace pojmu kultura jako takového. Stejně tak je zpochybňován koncept kultury chudoby. K výzkumu tedy přistupuji s nadějí, že může přinést konkrétní příklady k nahlížení této problematiky.

2.2 Podmínky ukotvení kultury chudoby na Jamajce

Oscar Lewis založil své zkoumání na prostředí chudinských čtvrtí metropole Mexico City. V případě Jamajky se nabízí analogie s hlavním městem Kingston. Kingston, pojímající třetinu obyvatel žijících na ostrově, je přirozeně centrem dění. Veškeré zásadní prvky kultury chudoby se budou týkat Kingstonu, v menší míře se potom mohou objevovat v jiných městech Jamajky. Nejen ekonomické vazby venkovských oblastí na Kingston způsobují frekventovanou migraci do metropole, a zapříčiňují tak propojování dvou odlišných prostředí. Terénní výzkumy použitých knižních zdrojů jsou nejčastěji prováděny především v Kingstonu

¹⁴ Vyčíslení hodnoty, kterou migrant zasílá zpět do své země, a to zejména na podporu své rodiny.

či jeho blízkosti.

Prostředí kingstonských *ghett* se zdá být relevantním místem pro pozorování potencionálních prvků kultury chudoby. Chudoba a sociální rozdíly promítající se do rasově determinovaných příležitostí značně ovlivňují vzájemné vnímání obyvatel. Situace v tomto prostředí může přecházet až v patologické jevy. Animosita a projevy násilí se mohou projevovat také na základě politické a místní příslušnosti. V Kingstonu tyto charakteristiky přerůstají až v tribalismus. Nedostatek bezpečí se přirozeně dotýká především nejchudších obyvatel, jejichž improvizované bydlení v *ghettu* neohrožují pouze potenciální vládní zásahy, politicky motivované násilí, nebezpečí plynoucí z obchodu s drogami, ale díky absenci územního plánování v období dešťů také záplavy. Nebezpečím plynoucím ze sezóny hurikánů jsou ohroženi všichni, lidé v chudinských oblastech mu však čelí s vyšší zranitelností.

Nesmíme opomenout také roli vlády a ovlivnění ze strany globálních procesů. Snaha určení klíčového vlivu a postoje zainteresovaných je důležitou součástí debaty kolem konceptu kultury chudoby. Přijetí konceptu totiž záviselo i na orientaci debatujících. Je známo, že liberálové kritizují v otázce sebereprodukce chudoby přílišný důraz na roli jejich obětí. Naopak konzervativci se svým „behavioristickým“ náhledem koncept vítají. Ani jedné straně polemiky se však nedá upřít potřeba pozornosti. V tomto světle se pokusím přihlížet jak k postojům lidí, kterých se zkoumané prvky týkají, tak i k institucionálním podmínkám, jež mají též schopnost je udržovat.

2.3 Sociální vyloučení a prostředí ghetta, vymezení pojmů

V souvislosti s Jamajkou, potažmo městem Kingston se často skloňuje pojem *ghetto*. Prostředí *ghetta* je úzce spojené se sociální exkluzí. Té rozumíme na základní rovině hojně diskutované definice, jež zde pro nás bude dostačující, jako „*procesu, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti.*“ (Toušek, 2011, str. 4). V souvislosti s Jamajkou se hovoří o přístupu ke kvalitnímu a dostupnému školství a vzdělávacím programům, zdravotnictví a sociálním službám. Dále jsou diskutovány problémy se základní infrastrukturou, inženýrskými sítěmi a dalšími veřejnými službami. (Gerthnerová, 2009, str. 29)

Jak podotýká Toušek, výhodou konceptu sociálního vyloučení je fakt, že se chápe jako multidimenzionální, tedy nenahlíží na příčinu problémů jako důsledek pouze materiálních

poměrů, ale jako působení různých sfér lidského života. (Toušek, 2011, str. 5) Věřím, že nahlížení více rovin nám může pomoci k lepšímu porozumění jevům, u nichž se jeví materiální stránka jako primární. Pojmu *ghetto* rozumím tak, že chudoba a prostorové vyloučení nejsou jedinými definičními znaky a je třeba přihlížet k otázce nedobrovolného vyloučení na základě sociokulturních charakteristik člověka a strukturálních příčin. Další nutnou poznámkou k pojetí exkluze na Jamajce je fakt častého užívání termínu „*inner city*“¹⁵ jako synonyma pro *ghetto*. Podle Touška je přechod k tomuto termínu spojen s třídním nahlížením problematiky, k němuž se i v případě Jamajky někteří autoři přiřklání. Někteří autoři též používají v souvislosti s Jamajkou termínu *slum*, na Jamajce je zdomácnělé také pojmenování *shanti town*. Oba názvy residenčních lokalit ale podle odborníků souvisí s vyloučením pouze na materiální úrovni (pod pojmem *shanti town* si představíme shluk chatrčí, především ze dřeva a plechu). I když těchto termínů se užívá očividně pro stejnou realitu jako pro *ghetto* a *inner city*, pro přesnost a přehlednost se jich raději zdržím. Termín *inner city* se hodí k situaci na Jamajce ve smyslu rozvržení města a jeho vyloučených lokalit. Za jejich jádro se v Kingstonu dá označit oblast downtown,¹⁶ což v jiných metropolích tradičně představuje centrum, historická část města, jádro obchodu, služeb, „kultury“ a umístění úřadů. Až do počátku 20. století tomu tak bylo i v *downtown Kingston*, jehož rušný život se odrážel od přilehlého přístavu. Důsledkem úpadku této čtvrti se ale stalo zemětřesení a rozhodnutí koloniálního vedení města, jež místo revitalizace po zemětřesení raději zvolila bezpečné přesídlení o něco „výše“, do vnitrozemí. (Howard, 2005, str. 63) V Kingstonu tedy vzniká vyloučení *de facto* v centru města, zašlou slávu čtvrti již dnes připomíná pouze chátrající viktoriánská architektura. Dále v textu budu opakovaně referovat k oblasti downtown v tomto kontextu. Jako *inner city* se v Kingstonu označuje i oblast *Three Miles*, která se také stala součástí tohoto výzkumu.¹⁷ Souběžně vzniká *uptown*, reprezentovaný čtvrtí New Kingston, jež se stává sídlem úřadů a elit. Některé části Kingstonu vykazují opačný extrém materiálně vyloučených lokalit, tzv. *citadel*. Ty se vyznačují vysokým materiálním a mocenským standardem a demonstrováním statusu zvýšenou ochranou obydlí, jež může mít podobu zákazu vstupu do čtvrtí pro kohokoliv, kromě samotných obyvatel. Že prostorové vyloučení nemusí být jedinou charakteristikou *inner cities*, dokazuje fakt, že spousta enkláv vzniká spontánně v těsné blízkosti čtvrtí, jež se za *ghetto* označit nedají. Pro úplnost

¹⁵ v překladu „centrum“, v sepětí se sociálními, či jinými problémy

¹⁶ Protože s tímto termínem v následujícím textu často pracuji a překlad „centrum“ neodráží kontext a současný stav, budu se držet obecného označení downtown. V rámci této práce je downtown geografickým údajem, ale také odkazem na sociální úroveň. Nachází se zde většina kingstonských vyloučených lokalit.

¹⁷ V oblasti *Three Miles* se nacházela pobočka organizace, kde jsem některé dny pracoval. Navštívil jsem zde také *ghetto* Cockburn Pen.

„slovníčku“ je ještě třeba doplnit na Jamajce užívaný termín *tenement yard*, což jsou pro *inner cities* typické vládní projekty ubytování, malé domy stavěné do řetězců, obklopující společný dvůr se zdrojem vody. Jejich podoba se blíží lokalitám, jak je popisuje Oscar Lewis v knize *Children of Sanchez*. Následující termíny se používají též jako synonyma pro předešlé, zde se ale klade důraz na politicky orientované násilí: jedná se o tzv. *turfs* (rajóny) anebo *garrisons* (místa posádek). V těchto případech se zdůrazňuje nebezpečí a nejistota, kterým jsou obyvatelé enkláv vystaveni. Tyto aspekty se s napojením místních gangů na politiky stávají závažnějšími, i když pouliční násilí se v Kingstonu začalo objevovat nejprve bez zjevné vazby na politickou sféru.

2.3.1 Pouliční násilí

Pokud budeme chtít nahlédnout ke kořenům pouličního násilí v moderní historii Jamajky, budeme se muset vrátit na konec padesátých let, k takzvaným „*rudeboys*“ (ostří hoši). Tito jedinci tvořili násilně se chovající *gangy* terorizující hlavní město Kingston. Zrod fenoménu je spjat s vyloučenými oblastmi města a s přijetím přímočarého a brutálního způsobu jak se dostat k dobrům, jež se k nejnižším příčkám společnosti nedostávala. Někteří autoři hovoří také o vlivu americké filmové produkce, která se v dané době začíná v Kingstonu promítat. *Rudeboys* měli obdivovat a kopírovat obraz ostřílených a tvrdých hrdinů těchto filmů. (Katz, 2006, str. 42) Smíšené nahlížení na odsouzeníhodné násilí v kontrastu s drtivou chudobou se promítalo i do tehdy vznikajících písní, jež tradičně fungovaly jako sociální komentáře. Někteří autoři ve svých písních „*rudies*“ kritizovali, jiní je ospravedlňovali. Právě hudební průmysl dodal fenoménu další kontroverzní rozměr. Ve stejné době se začala rozvíjet kultura pojízdných tancovaček, tzv. „*soundsystems*“. V Kingstonu panovala mezi jednotlivými organizátory velká rivalita, docházelo tedy k najímání „*rudeboys*“, kteří měli za úkol večer na konkurenční tancovačku přijít a způsobit násilným chováním chaos až do takové míry, že produkce musela být ukončena. Způsob nájemné síly k prosazení vlastních cílů se ale nakonec uchytil především v praktikách politických stran.

2.3.2 Politicky orientované násilí

Stejně jako u narušování tanečních večerů se násilí objevilo již při předvolebních setkáních, docházelo k odstrašování politických odpůrců v období voleb roku 1944. Závažnější propojení organizovaných gangů s politickou sférou se ale datuje do poloviny šedesátých let. Nezávislost vytvořila v boji o moc z politických stran PNP a JLP nesmiřitelné rivaly. Vůdce JLP Edward Seaga si najal obávaný Tivoli Gang, který mu měl směnou za peníze, zbraně a ochranu od policie udržovat loajalitu západního Kingstonu. Opoziční Michael Manley držel krok a najal si gang zvaný *Spanglers*, do té doby známý právě pro nabourávání tanečních večerů. Výsledkem bylo postupné narůstání násilí ve městě, jež roku 1966 vyvrcholilo vyhlášením měsíc trvajícího stavu ohrožení. Za všechny je třeba zmínit právě příklad známého kingstonského *ghetta* Tivoli Gardens, dříve nesoucího jméno Back-O-Wall. Jeho vznik v rámci vládní bytové politiky sebou nesl roku 1966 ještě jeden razantní záměr. Politická strana JLP, která byla v té době u moci, se chtěla společně s konstrukcí nových bytových jednotek zbavit přívrženců opoziční PNP žijících na tomto místě. Vystěhování obyvatel proběhlo s použitím slzného plynu, obušků a výstřelů. Policii následovaly buldozery, rovnající obydlí se zemí. „*Strana JLP tvrdila, že se jí podařilo vyštvať z místa kriminálníky a hazardéry.*“ (Waters, 1999, str. 87) Součástí nové zástavby se stalo také dosazení mužů loajálních s JLP a zásobovaných střelnými zbraněmi pro svou schopnost zajistit volební hlasy přezdívané „*vote-getters*“ (zajišťovačky hlasů). Život následujících generací v Tivoli Gardens je od té doby podmíněn zásadní otázkou „Pro, anebo proti?“, jež symbolizuje nově nastavené hranice politické loajality. (Thomson, 2011, str. 18)

Mluvíme-li o hranicích, existuje několik způsobů, jak komunikovat politický příklon. V městských čtvrtích Kingstonu je běžným jevem značkování zdi velkými písmeny JLP, anebo PNP, které signalizuje tradiční bašty politických stran. Taktika s nápisy je také užívána pro vynucování hlasů ve čtvrtích, kde je politická převaha určité strany nejednoznačná. Najmutí gangsteři píší velkými písmeny na ploty zkratku dané strany, tam kde jsou obyvateli mazány či přepsány, následuje nátlak. Míra násilí se liší, ale dochází i k okamžitému vypálení domů. Lidem je často vyhrožováno, že hlasy budou při volbách kontrolovány. Důsledkem nátlaku je buďto násilné sjednocení lidí a tvorba politicky homogenních čtvrtí, anebo zabití či vyštávání kohokoliv, kdo nesouhlasí. (Waters, 1999, str. 58)

Zatímco se děje „porcování“ Kingstonu na území podle politické identity, vytváří se specifické taktiky přežívání, vyžadující bližší znalost situace. I když někteří glosují, že

v souboji dvou hlavních jamajských stran už nejde v první řadě o politické směřování, na některých ozbrojenci kontrolovaných územích existují nepsaná pravidla, v nichž je bezpečí pravicí a levicí doslova determinováno. Pokud budete takovýmto územím kontrolovaným kupříkladu JLP projíždět automobilem po kruhovém objezdu, budete ho muset projet v opačném směru, než je běžné, jinak deklaruujete nepřátelský postoj a můžete očekávat i střelbu. (Kemp, 2008, str. 254) Stejný princip může fungovat pro pěší chůzi. Pravá strana pro JLP, levá strana pro PNP, prostředek je podle Jamajčanů určen pro „*informers*“ (práskači, informátoři). *Informer* je výrazem pro zrádce, nebezpečí této nálepky má vliv i na formování vztahů v prostředí rivalských komunit, jež se ve výsledku od sebe izolují.

Znalost těchto poměrů je sice pro místní obyvatele samozřejmou, k zajištění bezpečí ale nestačí. Velký počet obětí politického násilí vzniká v hustě zabydlených *ghettech* připletením do přestřelek mezi *gangstery* či do bitev *gangů* s policií. Nebezpečí začalo vzrůstat především v polovině sedmdesátých let, kdy se na ostrov začaly ve větší míře dostávat kvalitnější střelné zbraně a postupně vytlačovaly tzv. „*buckies*“, podomácku vyráběné ruční zbraně konstruované především ze železných tyčí. (Waters, 1999, str. 144) V této době se také do politických gangů začínají rekrutovat mladí lidé, pro něž zapojení představuje alternativu k těžko získatelnému zaměstnání. Vnímání politické polarity na ostrově začíná být velmi silně vnímaným fenoménem, označovaným zlidovělým názvem „*tribal war*“ neboli válka kmenů. (Waters, 1999, str. 58)

2.3.3 Vztah politické sféry k problému kriminality

Smlouvy mezi politiky a gangstery a z nich vyplývající vztahy ale neměly bezproblémové vyhlídky. Strany nechaly proudit do země zbraně za účelem převzetí nadvlády, podrývaly ale stabilitu situace na ostrově. Stále mocnější gangsteři se mohli spoléhat čím dál více na sebe samotné a pomalu ale jistě směřovali ke stavu, kdy politiky přestávají potřebovat. Nedá se říct, že by se obě sféry postupně oddělily, ale spíše se dá konstatovat, že *gangsteři*, již byli pro politiky nejprve služebníky, začínají hrát rovnocennou roli. Politici nikdy oficiálně nechtěli vazby přiznávat, vinu sváděli na nižší místa a nikdy nevyvinuli skutečnou snahu vztahy s ozbrojenci přerušit. Roku 1976 došlo v rámci odplaty za zabití člena gangu k úmyslnému požáru v ghettu. Zemřelo jedenáct lidí a pět set jich přišlo o obydlí. Michael Manley ze své pozice u moci komentoval událost jako snahu o kalkulovanou

destabilizaci země a vytvoření dojmu, že vláda nemá situaci zločinu v zemi pod kontrolou. Netransparentnost vztahů politiků s *gangstery* však tento dojem jen podpořila.

Komplikovaná, nevyzpytatelná a výbušná povaha přeskupování moci se naplno projevila v události z roku 1978. Nesmíme opomenout okolnosti, které stály v pozadí. Nezaměstnanost dosáhla historického maxima, rovněž docházelo ke stále častějším pozastavením dodávek potravin. Politicky motivované násilí rostlo a jeho vyvrcholení bylo nazváno „Masakrem v Green Bay“ podle místa, kde se událo. Mělo se jednat o předávku automatických zbraní pro členy gangu loajálního k JLP. Po příjezdu na místo ale *gangsteři* zjistili, že jsou obklopeni členy MIU,¹⁸ speciální vojenské jednotky. Vojáci bez jakékoliv snahy o zatčení započali střelbu. Pět mužů zemřelo, sedmi se podařilo zázračně utéct a o události vypovědět. Společnost byla jednáním vojáků šokována, vláda omlouvala čin jako potřebné zakročení proti zločincům. Ministr Thompson, jehož strana měla mít na *gangstery* napojení, jakékoliv vazby popřel a komentoval takto: „*V Green Bay nezemřeli žádní andílci.*“ (Waters, 1999, str. 204) V ulicích Kingstonu se však šířila informace, že střílející vojáci byli členy odpadlické frakce formující se uvnitř jamajské armády. Obyvatelé se neubránili pochybnostem, že vláda již nemá pod kontrolou ani vlastní ozbrojené síly, a nulová snaha o rozpletení případu z vyšších míst tyto dojmy jen podpořila. Zdálo se, že politické strany, jež se vzájemně odsuzovaly z ozbrojeného násilí, jsou vůči postihu v tomto ohledu bezúhonné. Roku 1980 ale „*bublina praskla*“. Objevily se důkazy o propojení některých politiků s ozbrojenci. Důkazy vzešly od rezignujícího člena JLP a svědčily proti oběma politickým stranám. Byl zatčen vedoucí poslaneckého klubu JLP Pearnel Charles spolu s dalšími dvěma kandidáty JLP a jedním kandidátem PNP. Ze dne na den byl na ostrově vyhlášen stav ohrožení a postupně bylo zatčeno přes sto sedmdesát lidí. „*Stav ohrožení trval po deset měsíců a strana PNP ho využila k vylepšení své image (alespoň na vyšších místech) v oblasti boje proti ozbrojenému zločinu. Stranu JLP, která hlasovala proti prodloužení stavu ohrožení, PNP odsuzovala z laxního přístupu ke kriminálníkům.*“ (Waters, 1999, str. 146) Čistý štít ale neměla ani jedna ze stran. Šest týdnů před následujícími volbami proběhla přestřelka ve vesnici York Town, umírali příznivci obou stran a jeden kandidát strany. Jeden z novinářů napsal pod pseudonymem následující prohlášení: „*Naši politici žijí ve lži. Mají vychloubané řeči o nenásilí [...] a zatím skladují zbraně ve svých stranických kancelářích ... Rozdílné verze o tom, co se stalo, nás nutí pokládat závažné otázky pro naše politické vůdce, v jejich nepříčetné snaze zakrývat zločiny jejich stoupenců.*“ (Waters, 1999, str. 147)

¹⁸ Military Intelligence Unit

Vývoj vztahu politiky a ozbrojeného násilí byl potvrzen obdobím voleb roku 1980. Mezi vyhlášením a samotnými volbami zemřelo téměř osm set lidí. „*Nejkřiklavějším symbolem roku 1980 se stala zbraň, M-16.*“ (Waters, 1999, str. 199) V den voleb byly ulice Kingstonu vylidněny, u obou stran se objevily důkazy falšování hlasů. „*Nejextrémnější příklad přehlasování byl v jihovýchodní části farnosti St. Andrew. Z počtu 227 registrovaných voličů připadlo straně JLP 956 hlasů.*“ (Waters, 1999, str. 199) Že politikům stav násilí v ulicích vyhovoval, se můžeme domnívat i podle vývoje příměří, jež se rozhodli před volbami uzavřít dva vůdci zneprátelených *gangů*. Claudie Massop za JLP a Bucky Marshall za PNP měli symbolicky uzavřít příměří u příležitosti koncertu, v rámci něhož byli vyzváni k podání rukou i přední politici Manley a Seaga. Událost vyvolala vlnu optimismu. O pár týdnů později byl ale Massop zastřelen policií. Marshall byl též zavražděn, a to rukou neznámého pachatele před započítím voleb. Těžko uvěřitelná náhodnost směřovala další otazníky vůči jamajské vládě. Má-li politická sféra zájem na zklidnění situace v ulicích, tmelení národa a vyvedení země z chudoby, je otázkou, proč by měla podněcovat události k pravému opaku. Podle některých pozorovatelů mělo být motivem politických stran na rozbití příměří, roztržnění jednoty nižších tříd a následná snazší manipulace s nimi. (Waters, 1999, str. 234)

Pokud se zemi nedaří zajistit obyvatelům alespoň základní životní úroveň a bezpečí nebo narušuje-li dokonce soužití lidí za účelem sledování individuálních pohnutek k moci, vzniká ideální podhoubí pro kulturu s paralelním systémem, který začne stát obyvatelům nahrazovat. Často citovaným palčivým problémem Jamajky je *gangy* organizovaný obchod s drogami a nebezpečí z něho plynoucí. Genezi zločinu na Jamajce ale musíme chápat i ve stínu zmíněných skutečností a chápat, že ani ta se neděje bez přihlížení místních politiků.

2.3.4 Život na Jamajce a násilí spojené s obchodem s drogami

V podmínkách drogového obchodu hraje silnou roli geografický charakter ostrova – umístění mezi Jižní a Severní Amerikou a křižovatka do Velké Británie dělá z Jamajky ideální tranzitní zemi. Tisíc kilometrů pobřeží s těžko kontrolovatelnými zákoutími a námořní kontejnerový terminál v Kingstonu, jehož vysoký denní obrat znemožňuje dostatečné inspekce, podmínky pro pašeráctví dotváří. Na Jamajce v rámci drogového obchodu převažoval export na ostrově pěstované marihuany, od osmdesátých let se však silnějším předmětem pašování stal lukrativnější, na amerických a evropských trzích stále více poptávaný kokain z Kolumbie, Venezuely, či Nikaragui. Představu jak o poptávce, tak i o

možnosti zbohatnutí pro pašeráky může dokreslit například policejní razie z roku 2001. V malém přístavu Bluefields bylo tehdy zadrženo zboží v hodnotě 37 milionů amerických dolarů. Některé odhady vyčíslují hodnotu propašovaného kokainu za rok 2001 dokonce jako blízkí se polovině ročního HDP Jamajky. (Gerthnerová, 2009, str. 42) Drogový obchod silně souvisí s importem zbraní na ostrov a zvyšováním počtu násilných vražd, stejně jako úmrtí náhodných svědků přestřelek. Mnozí poukazují na příliš liberální americké zákony pro držení zbraní. „Americké zbraně k nám do Kingstonu padají jako manga ze stromů.“ (Thomson, 2011, str. 316) Podle některých pozorovatelů se velká část zbraní na Jamajku dostává z Haiti výměnou za drogy.

Uchycení organizovaného drogového zločinu na Jamajce nelze nahlížet pouze jako výsledek geografické polohy ostrova. V tomto ohledu jsou též klíčové sociální podmínky. Členství v gangu může představovat alternativu k užití se, jelikož perspektiva člověka bez vyššího vzdělání a původu ze „špatné adresy“ nesahá vysoko. Edna Manley, dcera někdejšího vůdce země říká, že „*vstup do světa organizovaného násilí ukazuje člověku bez práce jedinou cestu ke zdrojům společnosti.*“ (Ross Kemp on Gangs, Govender, Krishna. 2007. „*Ross Kemp On Gangs – Jamaica*“, [dokumentární film])

Na vrcholu žebříčku drogového obchodu se nachází tzv. „*don*“, s pojmenováním převzatým z žargonu italského organizovaného zločinu. *Don* ztělesňuje zmíněnou paralelní rovinu vytvořenou naproti státním institucím. Demonstrace jmen a moci, k nimž je schopen se díky organizovanému zločinu dopracovat, vytváří podmínky pro reprodukování kultury chudoby na Jamajce. Jak podotýká Edna Manley: „*Šperky a drahé auto. To je to, co mladí vidí.*“ (Govender, Krishna. 2007. „*Ross Kemp On Gangs – Jamaica*“, [dokumentární film]) *Don* kompenzuje ve své čtvrti nedostatek zdrojů a příležitostí. Poskytne peníze na jídlo, zaplatí dětem školní docházku, vytvoří pracovní příležitosti, urovnává neshody. Ziskává si ve své komunitě důvěru a obdiv, což ze strany obyvatel vede i k opodstatňování jeho zločinných aktivit. Pokud se policie snaží zatknout někoho z *gangsterů*, místní lidé nezřídka stojí proti vykonání zákona a zločincům pomáhají.

Posledním velkým případem, který ilustruje zmíněná fakta, je příběh *dona* jménem Michael Christopher „Dudus“ Coke. Coke, jenž převzal „řemeslo“ po svém otci, se angažoval na poli drogových kartelů v USA, kde na něho byl vypsán v srpnu 2009 zatykač za pašování drog a vraždu. Vydání *dona* ale bránila jamajská politická elita. Poukazovalo se na fakt, že ministerský předseda Bruce Golding je shodou okolností lídrem okrsku Tivoli Gardens, jenž měl pod kontrolou současně i Coke. Golding poukazoval na nepřímé důkazy vedoucí k vydání zatykače a vykonání vůle USA zdržoval. Ceněné diplomatické vztahy se Spojenými státy

postupně chladnuly. Jamajská vláda nakonec tlaku Obamově administrativy odolala a vypsalu odměnu za dopadení v hodnotě šedesát tisíc dolarů. Jak jsem zmínil výše, odměna tohoto typu – jakkoliv může být velká – je pro obyvatele irelevantní. Jednak mají obyvatelé na aktivitách svého *dona* zájem, na druhé straně také rozumí tomu, že zrada by byla nejspíše oplacena nevyčísitelnou hodnotou života. Závislost vlastní existence na místním *donovi* vyjadřuje komentář obyvatele Tivoli Gardens: „*Žádný Dudus, žádná Jamajka.*“ (Thomson, 2011, str. xvi) Takovouto míru oddanosti mohou političtí vůdcové *donům* závidět. Promítla se rozhodně i do výsledku snahy *dona* dopadnout. Gangsteři a jejich přívrženci území Tivoli Gardens zabarikádovali a z ulice se opět stalo bitevní pole. Situace eskalovala do bodu, kdy byl v zemi vyhlášen stav ohrožení. Více než měsíc se *donovi* dařilo unikat, postupně se začaly objevovat spekulace, je-li vůbec stále na ostrově. Když byl Coke nakonec odhalen v doprovodu evangelického faráře, byl na cestě na americkou ambasádu, kde se chtěl vzdát. Americké úřady mohly slavit úspěch. Pro Jamajku však mělo dopadení hořký nádech. Na jedné straně na něm bylo závislých tisíce Jamajčanů, na straně druhé si snaha o dopadení vyžádala přes sedmdesát nevinných obětí. Smutným faktem je také to, že velikost jeho osobnosti si přes kriminální podstatu jeho aktivit nezadá s žádným činitelem, jenž má blahobyt jamajského lidu přímo v popisu práce.

I když případ posledního velkého drogového *dona* vykazuje známky propojení s nejvyššími politickými příčkami, je to spíše proto, že Coke představuje „špičku ledovce“ Jamajského organizovaného zločinu. V konkurenčním prostředí a naplnění čtvrtí zbraněmi vznikají tucty malých skupinek, které v nehostinném prostředí představují obranné nárazníky svých komunit. Jejich velikost může být tak zanedbatelná, že stojí mimo veškerý zájem politiků a mohou dokonce bojovat proti sousedním komunitám stejné politické orientace. Navíc jsou nyní schopni obstarat si zbraně samostatně, bez pomoci politiků. „*Politici stále hrají roli, ale už ne tak rozhodující jako kdysi.*“ (Kemp, 2008, str. 258) Těmto skupinkám se říká „*corner gangs*“. Musíme přičíst velkou hustotu obydlí *ghetta* a „*rozvolněnou organizaci členství gangů, z níž vyplývá náročná rozeznatelnost*“ (Kemp, 2008, str. 252). Dostáváme tím značně nepřehledné prostředí, jež může kdykoliv propuknout v chaos. Snad i proto se Kingston nazývá hlavním městem vražd. Statistika z roku 2006 vypovídá o devětašedesáti vraždách na 100 000 lidí, což značí čtyři až pět vražd ve městě na den. (Kemp, 2008, str. 250)

Toušek vyjmenovává výhody, jež by měly být relevantní i pro prostředí kingstonských *ghett*. „*Prostorové oddělení může přinášet segregovaným pocit sounáležitosti, může být zdrojem vlastní identity, prostory ochrany před marginalizací ze strany majoritní společnosti.*

Někdy dokonce může přinášet jedincům ekonomické výhody, pokud uvnitř vyloučené lokality dojde k vytvoření relativně samostatné (ač třeba šedé) ekonomiky, která tvoří záchrannou síť před nejistými podmínkami otevřeného trhu.“ (Toušek, 2011, str. 10) Na druhé straně při ochraně vlastního území dochází v Kingstonu k identifikaci s nenávistí a násilím vůči sousedním komunitám. „Děti jsou vychovávány s nenávistí vůči vlastním sousedům, přes pouhou vzdálenost ulice a mezi sousedními komunitami je prolévána krev. Pocity útlaku a bezmocnosti tváří v tvář válce mezi gangy jsou silné. V těchto úzce semknutých ghettech lidé získávají svou identitu, na druhé straně ztrácí jakékoliv šance na pokojný život.“ (Kemp, 2008, str. 268)

2.3.5 Reprodukce kultury chudoby v souvislosti s obchodem s drogami

Reprodukce popisovaná v rámci konceptu kultury chudoby je na Jamajce závažná i pro fenomén násilí. Ať již někdo spáchá vraždu z pohnutek politicky orientovaných bojů, bojů spojených s drogami či pouze teritoriálních zájmů, stává se předmětem pomsty. *Vendetta* je silně zakořeněným fenoménem a může být okamžitá, či čekat na uskutečnění až desítky let. V jamajském hodnotovém systému souvisí s vysoce ceněnou úctou, respektem. Vnímání lidské důstojnosti, jež byla staletí ponižována na základě rasy a jež je nyní narušována zranitelností, nejistotou a chudobnými poměry, chápe vraždu jako velké zneuctění komunity, rodiny, jedince. Autoři podotýkají, že tento fakt pomáhá udržovat spirálu násilí. *“Záležitost respektu a srážení důstojnosti jsou zřetelně jamajskými. Když je váš život degradovaný, potřebujete, aby vás lidé ctili. Potřebujete zbraň, abyste vynikli. Pojem respektu se vynořuje při absenci občanských hodnot [...] a podněcuje jamajské muže k získání moci a peněz.“* (Thompson, 2011, str. 277) Tato cesta je ale lemována zločinnými praktikami a smrtelným nebezpečím. Gangsteři si nebezpečí dobře uvědomují. „Kariéra“ *dona* trvá ve většině případů nejvýše deset let. Nebezpečná povaha organizovaného zločinu způsobuje, že se *gangstery* stávají stále mladší muži. Teprve čtyřiaadvacetiletý *don* s přezdívkou „*Fast Mover*“ si dočasnost své pozice uvědomuje a uzavírá zamyšlení žebříčkem svých hodnot: *„Bud’to zbohatnu, anebo umřu, zatímco se budu snažit zbohatnout. Smrt pro mě nepředstavuje starost – je to součást toho, co dělám. Bud’to ji způsobím, anebo umírám já [...] Zlato, ženy, respekt.“* (Kemp, 2008, str. 257–8)

Smutný fakt, že mnoho mužů nachází při své honbě za penězi a mocí pouze smrt, přispívá k častému pojmenování Jamajky jako „společnosti bez otců“. Jamajští muži ale nemohou neslyšet kritiku ohledně plnění své otcovské role ještě za svého života. Upozorňování na neschopnost mužů plnit svou povinnost a následný celkový úpadek rodinných hodnot přichází především z katolických kruhů. (Thomson, 2011, str. 276) Pro přiblížení se tomuto fenoménu ale můžeme jít ještě o krok dále. Jamajský sociální antropolog Barry Chevannes se snaží rozkrýt koncept „společnosti bez otců“ jako mýtus a do popředí kořenů problému staví chudobu. „*Otcové, již nejsou schopni postarat se o rodinu, jsou vytlačováni z rodinných kruhů a od svých žen získávají nálepku bezcennosti. Obracejí se tedy ke zločinu.*“ (Thomson, 2011, str. 276–7) Chevannes podotýká, že břemeno viny by nemělo být směřováno pouze k mužům. Někteří *gangsteři* se v otázkách determinace svého konání obracejí též k podmínkám živobytí. „*Někdy to není otázka osobního výběru. Vybere si to vás, kvůli prostředí, ve kterém žijete.*“ (Kemp, 2008, str. 257)

Jednou ze strategií kultury chudoby v kontextu jamajského drogového obchodu je pozice tzv. „*mules*“. Muly jsou osoby, které mají za úkol propašovat drogy z Jamajky ve vlastním těle spolknutím kokainem naplněných kondomů. Nejčastěji tuto roli plní svobodné matky ve snaze zajistit své rodiny. Odměna ve výši až pěti tisíc liber za jeden úspěšný pašerácký let je pro Jamajčany astronomická – bezpečně přesahuje průměrný roční výdělek. Na druhou stranu riziko přenášení kokainu cestou vlastních útrob je smrtelné. Počet jamajských žen odsouzených za pašování drog v britských vězeních přesáhl v roce 2011 tři stovky. (Thomson, 2011, str. 315) Podle Scotland Yardu je objem kokainu, který se Jamajčané snaží propašovat do Velké Británie až sto kilo za týden. (Kemp, 2008, str. 274)

2.3.6. Role represivních složek a její dopady na kulturu chudoby

Na jedné straně se mluví o Jamajce jako o zemi s problémem neobyčejně krutých a násilných gangů, na straně druhé se nesmí opomenout způsob, jakým proti zločinu zakročuje místní policie – *Jamaica Constabulary Force* (JFC). Kritizované policejní praktiky, jež v *ghettech* místo snahy o zadržení podezřelých využívají raději přímou střelbu, totiž mohou mít také značný vliv na reprodukci místních násilných činů. Mnohé diskuze směřují k otázce bezúhonnosti policistů, kteří „berou zákon do svých rukou“, přijímají roli samozvaných soudců a preventivně vykonávají rozsudky smrti. Objevují se případy zastřelení podezřelých, jako tomu bylo u mladíka z kingstonské čtvrti *Grants Pen* v roce 1994. Při útěku před policií

se schoval v nemocnici, kde byl zatčen, odtažen ven a ležící obličejem k zemi inkasoval šest policejních kulek do hlavy. Když jedna ze sester sloužících v nemocnici chtěla poukázat na brutální praktiky JFC, během dvou hodin obdržela výhružky smrti. (Thompson, 2011, str. 276)

Policejní násilí se ale nemusí týkat pouze domnělých gangsterů. Televize Al Jazeera odvysílala v prosinci 2010 krátký dokument, ve kterém figuruje policie jako nedotknutelná entita, která se nemusí zodpovídat za své pochybení a v případě stížností užívá zastrašování, násilí a dokonce vraždy. Robert Hill, jehož automobil byl nabourán policejní jednotkou projíždějící křižovatkou na červenou, se společně se svou těhotnou manželkou po snaze o kompenzaci škody setkává se zastrašováním a bitím ze strany policie. Cítí se ohrožen a kontaktuje noviny Jamaica Observer a právníka, je mu doporučena instalace kamer v domě. Díky skrytým kamerám se mu daří nahrát násilné chování policistů. V prosinci 2009 je však Hill zastřelen policejní jednotkou s odůvodněním, že měl zbraň. Příklad je uzavřen tradičně užívanou policejní formulací sebeobrany policie a nalezení zbraně se třemi zásobníky munice. Takto stroze je popisována většina podobných případů, od příběhů místních lidí se však policejní verze vždy výrazně liší. Oficiální statistiky mluví za posledních deset let o počtu 1900 jamajských obyvatel zabitých policií. Za stejnou dobu byl odsouzen za neoprávněnou střelbu jediný policista, jeden byl zproštěn obžaloby (viz online <http://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2010/04/2010427122334575952.htm>) To dělá z jamajské policie jednu z nejkrutějších policejních jednotek na světě. Organizace Amnesty International vydala ve spojitosti s jednáním policie v oblastech *inner cities* v roce 2008 zprávu, ve které hovoří o „krizi veřejné bezpečnosti“. (Gethnerová, 2009, str. 35) Tradice bezúhonného porušování práv občanů prohlubuje nedůvěru v policejní jednotky, soudní moc a potažmo stát jako takový.

V jamajské společnosti ale přesto existují hlasy, které chování policie podporují. Jsou jimi kupříkladu fundamentalističtí evangelikáni, kteří požadují opětovné zavedení trestu smrti oběšením, tradiční pro koloniální dobu. (Thomson, 2011, str. 276) Konzervativně smýšlející nahlízejí na život v *inner cities* jako na zasloužený, čímž je *de facto* podporována zranitelnost dotčených obyvatel. Z čeho ale může vycházet jednání policejních jednotek? Je třeba poukázat i na nedostatek ve stavech policistů a enormní počty zbraní v terénu. Britský policista Mark Shields, který řídil JFC od roku 2004, říká, že práce jamajské policie je jedna z nejobtížnějších na světě. Podle výzkumu, který zveřejnily jamajské noviny *Gleaner* v roce 2005 trpí „většina jamajských policistů poruchami spánku a dalšími nemocemi spojenými se stresujícím životním stylem, jejich únava jim často přivádí stavy totožné s opilostí“.

(Thomson, 2011, str. 271) Silná nedůvěra v soudní systém pak může implikovat hrubé násilí proti zločincům jako jedinou cestu k vykonání spravedlnosti. Zkušenost Jamajky je ale již natolik prohloubená nekonečnou spirálou zabíjení, že si již nemálo lidí uvědomuje potřebu změny. Krokem vpřed se zdá být zmíněné jmenování britského policisty Marka Shieldse hlavou JCF v roce 2004. Dokázal se postavit zkorumpovanosti vlastních jednotek a snížit úmrtí spojené s policejními zásahy o čtyři procenta. Je ale otázkou, zdali jeden člověk může přivést zemi k úspěchu, pokud navíc bude stát v cestě zaběhnutým zájmům. I když sféra občanské společnosti není na Jamajce nikterak silná, ve stínu závažnosti problému korupce a brutálních postupů policie vznikají organizace jako *Peace Management Initiative* či *Jamaicans for Justice*, které se snaží o dodržování práv občanů a rekongiliaci.

Tvrdé prostředí a vyostřené vztahy mezi obyvateli a státní mocí se vlévá do jevu, kterému Jamajčané říkají „*badman culture*“.¹⁹ Vrcholem je právě gangsterství. Krutost, která je pro fenomén typická a je jím opěvovaná, byla ale očividně přijata i značnou částí policejních sil. Shields přemítá nad důvody opakujícího se násilí: „*Lidé jsou zde chudí, nemají práci a věřím, že zde jsou kulturní důvody, proč se Jamajčané zabíjejí s takovou ... četností.*“ (Thomson, 2011, str. 273) K těmto důvodům připojuje zmíněné fenomény *vendetty* či respektu, jehož narušením může být i sebemenší maličkost. Nezapomíná ale nahlížet na problém v celé šíři a vidět „za oponou“ drogy, korupci a politiku.

2.4 Zadlužení země

Podmínka komplexního nahlížení na kulturu chudoby nás vyzívá, abychom brali v úvahu i globální procesy, které život na Jamajce ovlivňují. Na některé z nich jsme částečně narazili v předešlých kapitolách, nesmíme však pominout zadlužení země. Zásadní ovlivnění jamajské ekonomiky v tomto směru souvisí především s obchodními dohodami se Spojenými státy a smlouvami s Mezinárodním měnovým fondem (MMF). (Thomas, 2004, str. 217) Krátce po získání nezávislosti byl postoj vůči ekonomickému směřování Jamajky z úst Michaela Manleyho zřejmý: „*Jamajská vláda nepřijme kohokoliv a odkudkoliv, kdo nám bude říkat, co máme dělat ve vlastní zemi. A navíc nejsme na prodej.*“ (dokumentární film *Life and Debt*). Samotný Manley byl ovšem jako ministerský předseda v roce 1977 nucen podepsat smlouvu o první půjčce od MMF, vnímaje ji jako jedinou schůdnou variantu řešení

¹⁹ Kultura zlých mužů

ekonomické krize. Zde začíná strmý předěl v růstu role globální ekonomiky. Veřejný dluh Jamajky podle údajů z roku 2012 tvoří 127,3 % jejího HDP, což řadí ostrov na sedmé místo světa (viz online <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jm.html>)

Globální trh se podepsal na nutnosti prvotní půjčky od IMF především vývojem ropné krize, která značně zasáhla jamajský dolar. Od roku 1975 do roku 1980 se dluh Jamajky zdvojnásobil na dvě miliardy USD. Když následně Manleyho levicová vláda prohrála volby, strana JLP se otevřela spolupráci s USA. Nermalou měrou se podepsalo na zadlužení země navázání spolupráce s Reaganovou administrativou od roku 1980 do roku 1987. Ta se realizovala skrze program Spojených států nazvaný *Caribbean Basin Initiative*. Jamajka profitovala půjčkou 125 milionů dolarů ročně, nebyla ale schopna dluh splácet. (Thomson, 2011, str. 70)

Problém zadlužení představuje pro Jamajku v ohledu vnější kontroly opakování historie. Po dosažení nezávislosti, které předcházelo bezohledné „vysávání“ všeho, co mohl ostrov nabídnout, čelí jamajská ekonomika další výzvě z vnějšku – volnému obchodu a diktátu podmínek, které byly nastaveny skrze podepsání smluv o půjčkách od MMF. Jamajský spisovatel Garfield Ellis se domnívá, že stav je důsledkem náтуры Jamajčanů, „*u nichž je potřeba, aby nad sebou měli autokratickou zahraniční moc*“. (Thomson, 2011, str. 123) Nátura je ale věcí jednou a můžeme se pouze dohadovat, do jaké míry se promítá do konkrétních ekonomických mechanismů, v nichž se odráží nepochybně i vnější zájmy. Jamajčané jsou navíc schopni pojmenovat konkrétní problémová opatření a úskalí smluv, ke kterým přistoupili. Michael Manley si stěžuje, že MMF při vyjednávání půjček nezajímá dlouhodobý rozvoj ostrova, ale pouze krátkodobé vymanění ze zadlužení soukromým bankám. Krátkodobost znamenala zacyklení do potřeby dalších půjček. Podmínky půjček zamezovaly vynaložit peníze na chod určitých sektorů jako školství či zdravotnictví podle vlastní potřeby. V otázce snížení závislosti na importu a posílení vlastního exportu trval MMF na znehodnocení jamajské měny. Doktor Michael Witter, profesor ekonomiky na *University of West Indies*, argumentuje, že opatření dopadlo spíše na hlavy obyčejných obyvatel, kteří se museli díky znehodnocení měny potýkat s vyššími cenami importovaného zboží, na němž byli závislí. „*Proto je naše ekonomika dnes ovládána opět ze zahraničí. Ne pouze díky přímému vlastnictví, ale také díky mechanismu dluhu. V sedmdesátých letech jsme dlužili osm set milionů dolarů, koncem osmdesátých let jsme dlužili čtyři miliardy dolarů, dnes dlužíme sedm miliard dolarů. Dluh se zvětšuje. A čím víc se zvětšuje dluh, tím menší je naše kapacita pro produkci a export.*“ (Black, Stephanie. 2001. „Life and Debt“, [dokumentární film]) Znehodnocení měny tedy zdražilo importované zboží, nepřineslo ale kýžený efekt v podobě

posílení exportu, ani přeorientování na vlastní produkci. Problémem je fakt, že produkty místních zemědělců nemohou svými cenami soupeřit s produkty silných ekonomik, jimž se při vstupu do zóny volného obchodu otevřely. Zamezení možnosti přímých restrikcí importu bylo součástí smlouvy s MMF. Tradiční odvětví pěstování cibule, mrkve, brambor, zelí, hrášku, banánů, mléka, hovězího masa a dalších komodit upadá. Podle MMF se malé ekonomice nemůže dařit pouze díky soběstačné produkci, ale díky integraci do celosvětového trhu. To znamená zrušení jakýchkoliv kvót na importované zboží. „*Je urážkou naší důstojnosti nebýt schopen pěstovat a prodat na svém vlastním trhu*“, říká naproti tomu jeden z farmářů. „*Neviním člověka, který sem zboží přiveze a za menší cenu prodá, ale člověka, který je dost hloupý na to, aby s takovým opatřením souhlasil a podepsal ho. Zvýhodňují několik lidí na úkor celé kultury, kterou nám trvalo roky vybudovat.*“ (Black, Stephanie. 2001. „Life and Debt“, [dokumentární film]) Dalším opatřením, jež byla Jamajka nucena v rámci půjček přijmout, byl diktát úrokových sazeb. Michael Manley podotýká, že podnikl dvě cesty do Washingtonu pouze kvůli nespokojenosti s neschopností půjčovat svým farmářům na nižší úrok. Smlouva určila hranici na minimum třiatdvacet procent a podle farmářů dosahuje úrok až čtyřiceti procent.

V problému zadlužení země se odráží globální mechanismy, které negativně ovlivňují nejednu zemi třetího světa. Namísto je snaha o posílení segmentů trhu, ke kterým má ostrov dobré předpoklady a tradici. Uvědomění, že se to ale již vždy bude dít v dravém prostředí volného obchodu, činí tuto výzvu velmi obtížnou.

2.4 Migrace jako součást chápání identity národa

Migrace je v souvislosti s Jamajkou neopomenutelným tématem. S otázkami migrace přicházejí každodenně do styku obyčejní lidé a z hlediska mezinárodních vztahů působí „horké chvíle“ také politické reprezentaci. Profesor Murell ve svém článku popisuje stránku jamajské mentality, jež podmiňuje úspěch cestou do zahraničí („*go ah foreign*“), návratem („*return to him country*“) a následnou demonstrací úspěchu („*show off*“) (viz online <http://www.everyculture.com/multi/Ha-La/Jamaican-Americans.html>) Jistě budeme souhlasit, že tento vzorec, snad jen jinak podaný, budeme moci nalézt v jakékoliv jiné kultuře. I toto nás ale nutí se ptát, čím je pro Jamajku specifický. Zajímavý je také Murellem formulovaný účel „úspěchu“. Užití slova úspěch koreluje s Thompsonovým tvrzením, že migrace reflektuje

Jamajčany vnímanou neschopnost uspět jako národ. (Thomson, 2011, str. 74) Tehdejší viceprezidenta USA George Bush diplomaticky označil Jamajku za „*demokracii v rozpuku, jež může sloužit jako inspirace pro celý Karibik.*“ (Waters, 1999, str. 310) Ve stínu moderní historie ostrova se nám však tento výrok nemusí zdát relevantní. Waters podotýká, že stav demokracie jamajského národa může být podle tradičních indikátorů rozvinutého světa posuzován jako uspokojivý, ale pouze bez hlubšího nahlédnutí k faktům, jež tyto indikátory zásadně ovlivňují: „*Můžete říct, že Jamajka má svobodu tisku – jednu novinářskou společnost, jejíž šéfredaktor je bývalým předsedou politické strany. Jamajčané mají i svobodné volby, ale ozbrojenci je a jejich sousedy nutí volit konkrétní stranu.*“ (Waters, 1999, str. 310) I z těchto důvodů může být migrace cestou, jak se nespravedlnosti vyhnout.

2.4.1 Vnitřní migrace

Pokud pojednáváme o jamajské migraci, neměli bychom opomenout migraci vnitřní. Hlavní město Kingston s milionem obyvatel je „*pull*“ faktorem pro mnoho obyvatel jamajského venkova. I když je Kingston epicentrem popsáných negativních jevů ostrova a sídlem rozsáhlých *inner cities*, pro obyvatele chudého venkova je stále vidinou příležitosti. V tomto kontextu se dá sledovat analogie mezi Kingstonem a Mexico City – městem, jež bylo vzorem pro původní formulaci kultury chudoby. Jako metropole hrají obě města ve svých zemích stejnou roli. Fenomén urbanizace je v souvislosti s přesuny nekontrolovatelného počtu lidí spojován s vytvářením městských *ghett*. Pravděpodobnost jejich rozšiřování se zvyšuje v případech nedostatku pracovních příležitostí a neexistující anebo slabé sociální sítě pro příchozí.

2.4.2 Vnější migrace

Ve statistikách se vedle dnešního čísla tří milionů obyvatel ostrova samotného často zdůrazňují dva miliony Jamajčanů žijících v zahraničí. Nejpočetnější enklávy jsou v Británii, USA a Kanadě. Pracovní migrace je pro Jamajku primárním faktorem přesídlování. Jamajčané s nižším vzděláním využívají cyklické sezónní migrace, například při sklizni cukrové třtiny v Miami. Migrují ale i lidé s vyšším vzděláním. „*Brain drain*“²⁰ je problémem ostrova nejen u profesí doktorů a zdravotních sester. Podle výzkumu migruje za prací po

²⁰ „odtok mozků“, migrace lidí s vyšší kvalifikací

získání vysokoškolského diplomu 75% dotyčných lidí. (Kemp, 2008, str. 260) Studenti, kteří své tituly získají v zahraničí, se často s lepším výhledem na své uplatnění již nevracejí. Přesídlení za práci je častou strategií svobodných matek, jež se snaží získat pracovní příslib a posléze pracují nejčastěji jako pokojské či chůvy. Od migrantů se očekává posílání remitencí, často na nich závisí vzdělání dětí či živobytí celých rodin. Migrace je zdůvodňována frustrací ze situace na ostrově. Může to být neschopnost sehnat práci, dostat za ni adekvátně zapláceno anebo nespokojenost s politickou reprezentací země, hluboká korupce či vysoká míra kriminality.

3. Výzkum – kultura chudoby na Jamajce

3.1.1 Vymezení otázek, charakteristika terénu

V rámci výzkumu se ptám, dají-li se na Jamajce pozorovat schémata ztotožnitelná s dosavadním studiem v oblasti kultury chudoby. Oscar Lewis, který koncept kultury chudoby popsal, vycházel ze situace lidí v chudinských oblastech Mexico City. Kingston procházel historicky srovnatelnými procesy jako Mexico City. Geografický kontext je též blízký. Přestože některé ze základních charakteristik obě města nesdílí, vycházím z předpokladu, že kultura chudoby se projevuje srovnatelně kdekoliv na světě. Dále mě zajímá, jakou podobu na sebe schémata berou a jak se k nim staví samotní Jamajčané. Podle názvu práce se pohybujeme na poměrně širokém poli. Proto jsem vymezil konkrétnější prostředí, ve kterém se výzkumník může pohybovat a pozorovat možné aspekty, které se vážou k tématu. Jsou jimi obydlí, rodina a zaměstnání. Při pobytu v terénu jsem se setkal s jevy, které jsem chápal pro studium kultury chudoby jako relevantní. Neváhal jsem je proto do výzkumných otázek zařadit.

Fenomény, které jsem popsal ve druhé kapitole, mají sloužit jako hlavní body problematiky spojené s kulturou chudoby. Předpokládal jsem, že se těmito závažným tématům nebudu moci zcela přiblížit,²¹ budu ale pozorovat totožné prostředí, a dostanu se tedy minimálně k jakýmsi podmnožinám těchto jevů. Epicentrem kultury chudoby na Jamajce je hlavní město Kingston. Při plánování výzkumu jsem si uvědomoval, že v Kingstonu bych

²¹ Jak jsem se utvrdil při rozhovoru s Mons. Richardem Albertem, který svůj život zasvětil práci s chudými na Jamajce a dle svých slov pracoval s nejhrošími zločinci své doby, navázání možné důvěry je v těchto případech otázkou několika let.

měl strávit značnou část svého času. Na druhé straně jsem chápal, že bych se neměl omezovat pouze na toto město. Navázání vztahu s nevládní organizací Mustard Seed Communities v rámci tříměsíční školní praxe v roce 2007 mi poskytlo možnost pro získání zázemí i v případě výzkumu v roce 2013. Získal jsem zde práci jako asistent technika invalidních vozíků. Organizace mi vyšla vstříc v situacích, kdy jsem měl možnost provádět pozorování, dostával jsem volno. Rozmístění jednotlivých zařízení organizace mému výzkumnému záměru vyhovovalo. Ubytování mi bylo poskytnuto v městečku Gordon Town zhruba dvacet kilometrů severně od Kingstonu, zatímco centrála organizace je v tzv. *inner city*, čtvrti Three Miles v Kingstonu. Za práci jsem dojížděl do bývalého hlavního města Spanish Town. Každodenní pohyb mezi více místy a zapojení do pracovního procesu organizace tvořily cennou část mého pozorování. Bylo přínosné sledovat dynamiku kolektivu a předměty každodenních rozhovorů. Víkendy jsem využil k návštěvám lidí v Kingstonu a pozorování dalších míst mimo něj. Využíval jsem tradiční způsoby dopravy – taxi, soukromé minibusy, autobusy městské hromadné dopravy, často jsem se pohyboval pěšky, dle charakteru terénu. Zhruba polovinu času jsem měl možnost využívat bicyklu, což zlepšilo mou mobilitu a orientaci v terénu. Perspektivu bicyklu jsem shledal pro pozorování přínosnou. Mohl jsem se relativně rychle přemísťovat, přitom jsem ale neztrácel nezbytný kontakt s okolím. Jamajka se vyznačuje horkým tropickým počasím. To klade na Středoevropana, hodlajícího trávit svůj čas zde aktivně, zvýšené fyzické nároky. Na tento fakt jsem se připravoval prací v palírně, kde se teplota díky neustálému provozu kotlů pohybuje též vysoko.

3.1.2 Metodika

Rozhodl jsem se práci nahlížet přes kvalitativní paradigma. S přihlédnutím k zaměření práce jsem jako nástroj zvolil etnografický výzkum.²² Základní metody, které jsem v rámci tohoto výzkumu používal, jsou zúčastněné opakované pozorování, provádění rozhovorů a vedení terénního deníku. Pro sběr dat mi byly nápomocny i novinové články a vysílání rádia. Archiv novin mi vypomáhal v přehledu vývoje jevů v širším časovém horizontu, než jsem měl možnost strávit na ostrově.

Uvědomoval jsem si, že nahrávání rozhovorů může zaručit hodnověrný záznam sdělených dat. Ne vždy však byla možnost nahrávat, jindy byla nahrávka nepoužitelná.

²² V rámci etnografického výzkumu jsou prováděny i dva dostupné cizojazyčné zdroje, z nichž jsem měl možnost čerpat a jejichž témata se v některých bodech překrývají i se záměrem této práce.

Důvodem byl charakter terénu. Nahodilost konverzací byla častým rysem výzkumu, stejně jako rušivé zvukové elementy, tj. doprava, silný vítr, moře, hlasitá hudba. V tomto světle se jako ideální nástroj sběru dat jevil terénní deník. Psaní deníku mi současně sloužilo jako uklidňující rituál a nástroj sebereflexe. I proto deník sloužil jako přirozené místo ke směřování subjektivní výpovědi a úvah o možnosti věrohodně popsat realitu života z vlastní pozice v diametrálně odlišných podmínkách.

Důležitým prvkem výzkumu je jeho časový rozsah. V terénu jsem pobýval od února do konce dubna 2013. Finanční náročnost cesty mi nedovoluje častý opětovný návrat, vůči svému rozpočtu jsem tedy nejdelší možnou nepřetržitou dobu pobytu stanovil na tři měsíce. Určitou připravenost mi poskytla absolvovaná tříměsíční zkušenost z roku 2007. Šestiletá proluka mi umožnila nejen určité porovnání situace na ostrově s časovým odstupem, ale i možnost lepší sebereflexe ve vlastním přístupu při pozorování místní kultury. Po předešlé zkušenosti jsem tři měsíce vnímal jako kritický bod pro případné nebezpečí ztráty odstupu.

Při provádění výzkumu jsem měl na mysli triangulaci. Uvědomoval jsem si, že určitá afinita, kterou k jamajské kultuře cítím, může mít vliv na zkreslení získávaných dat. Na druhé straně jsem se ale pozoroval i v okamžicích, kdy mi místní prostředí nebylo příjemné. Triangulace by měla bránit zkreslení i tímto opačným směrem. Jako příklad jsem studoval pojetí triangulace podle Denzina (in Hendl, 2005, str. 149). V ohledu datové triangulace jsem vývoj jevů pozoroval v celém časovém rozsahu výzkumu. V některých případech jsem využil internetový archiv novin pro porovnání vývoje jevu v širším časovém rozsahu. Sbíraná data jsem se snažil ověřit vždy u více osob, některé z nich jsem navštěvoval opakovaně. Různost míst byla zaručena mým dobrovolnickým režimem, cestováním po Kingstonu a okolí. Triangulaci výzkumníků jsem nemohl vyhovět v plném slova smyslu. Pojal jsem ji jako vnímání předem či později studovaných dat z knih, jejichž pojetí bylo etnografickému výzkumu blízké. Teoretická triangulace by měla být zaručena kombinací různých metod sběru materiálu. Důležité je zde uvědomění povahy a možné rozdílnosti výpovědi dat ve vztahu k dané metodě. Abych zaručil validitu, snažil jsem se všimnout si protichůdných tezí a zohledňovat je při interpretaci dat.

3.2 Pozorování v oblasti obydlí

Bydlení se nabízí pro kulturu chudoby jako důležité výzkumné pole. Během terénního výzkumu jsem měl možnost poznat široké spektrum sídel. Předpokládám, že samotná podoba sídla má výpovědní hodnotu. Očekávám ale, že se při terénním šetření budu moci dotýkat komplexnějších témat, než je například vybavenost. V této kapitole analyzuji situaci bydlení nejzranitelnějších členů jamajské společnosti, poznávám roli neziskové sféry při poskytování přístřeší, dotknu se problému bezdomovectví, pozoruji podmínky bydlení v kingstonském *ghettu* Cockburn Penn a osídlení nevyužitého pozemku v zátocě Bull Bay.

Při pobytu v organizaci Mustard Seed Communities (MSC) a návštěvě podobně zaměřené organizace Missionaries of the Poor (MOP) mám možnost vidět, jak mohou získat přístřeší nejzranitelnější lidé jamajské společnosti. Pro kategorii „nejzranitelnější“, jež figuruje v poslání obou organizací, je kvalifikuje postižení a nákaza virem HIV. Uvědomuji si stigmatizaci, kterou sebou nakažení virem HIV přináší.²³ Jeden z takových domovů je v blízkosti *ghett* oblasti downtown. Romeo, který bydlí nedaleko, podotýká:

„Je dobře, že tady ty organizace jsou. Třeba lidi s HIV by na ulici nepřežili, lidi by je pozabíjeli. Pamatuješ si, jak zapálili jeden z těch domovů? Někdo si třeba myslí, že podáním ruky se může nakazit. Pak neváhá toho člověka klidně zabít. Lidi jsou tu krutí.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Zdá se, že neinformovanost a pověry zde přechází ve strach a nesnášenlivost stejně jako kdekoli jinde. Míra násilí ale přerůstá pouhé vyloučení inkriminovaných osob. Uvědomuji si, že vzdělávání v této oblasti soupeří s dlouhodobě předávanými hodnotami.²⁴ Snaha nevládních organizací na Jamajce podle pozorování zatím působí spíše na poli ochrany než kýženého začleňování těchto osob. Stejně jako Romeo roli nevládních organizací doceňuji. Mají ale kapacitu jen pro určitou skupinu obyvatelstva. V určitých oblastech Kingstonu se koncentrují velké počty lidí bez domova. Takovým místem je především okolí budovy soudu. Je to jedna z mála institucí, která zůstala v upadajícím „starém centru“ downtown a nepřemístila se do čtvrti New Kingston. Zde se

²³ Uznání potřeby zabývat se zmíněnou problematikou na Jamajce dokládá např. tato zpráva organizace Human Rights Watch, viz online <http://www.hrw.org/reports/2004/jamaica1104/jamaica1104.pdf>.

²⁴ HIV/AIDS je na Jamajce vnímáno s vyjádřenou nesnášenlivostí i díky spojování s homosexualitou. Jamajská společnost je dlouhodobě označována jako velmi homofobní. Pro nedostatek sesbíraného materiálu způsobeného citlivou a výbušnou povahou tématu se homofobii blíže nevěnuji. Jamajčané zdůvodňují své odmítání homosexuality mimo jiné i náboženskými motivy. Reprodukování homofonních nálad, které mohou přecházet v násilné činy, se tak děje i skrze hromadná náboženská setkávání. Homofonní odkazy ale nacházíme i v běžné populární hudbě (viz kapitola Vliv populární kultury).

naskytne tvrdý obraz přežívání. U mnoha lidí opravdu nevidím více než pár kusů kartonu a základní svršky. Když toto místo míjím v doprovodu Errola, komentuje:

„To je paradox. Soudci, kteří spoustu z těchto lidí před mnoha lety odsoudili, je teď každodenně míjejí cestou do práce. Vězení nemá žádný nápravný charakter, jenom stigmatizuje.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Setkávám se také s názory, že lidé končí na ulici buďto kvůli alkoholismu nebo protože jim nebyla poskytnuta potřebná psychiatrická péče. Toto tvrzení souzní s obecným označením bezdomovce na Jamajce, lidově se mu říká „*madman*“, šílenec. Pokud si uvědomím, že pro celý ostrov existuje pouze jediný ústav zabývající se léčbou duševně nemocných lidí,²⁵ přikládám tvrzení a pojmenování váhu. Lidé pracující s lidmi bez domova obecně poukazují na ztrátu záchranné sítě, přirozených vazeb ve společnosti. Jak k takovéto ztrátě může dojít zde, si představuji s pomocí následujících dat:

Mluvím se ženou kolem šedesáti let v blízkosti soudu. I když její kůže je černá, je spálená sluncem. Mnoho lidí tu vidím prostě ležet na chodníku na přímém slunci bez známek života. Tato žena říká, že je původně z Tivoli Gardens a zde je od roku 2010. Při policejním zásahu jí shořel tehdy dům a celá událost jí podle vlastních slov stále děsí tak, že už se nikdy nechce vrátit. Rozbrečí se a já se nesnažím ji dále zpovídat. Víím, s jakou událostí si příběh spojit. (úryvek z terénního deníku, 3. 3. 2013)

Tehdy v blízkém *ghettu* Tivoli Gardens proběhl neblaze proslulý hon na muže jménem Christopher „*Dudus*“ Coke, vůdce mezinárodního drogového kartelu. Zásah policie a armády vyústil tehdy v nejvyšší stav ohrožení, oficiální počet sedmdesáti sedmi obětí a rozsáhlé požáry (viz online <http://jamaica-gleaner.com/gleaner/20120331/lead/lead72.html>). Tento příběh je příkladem, jak cyklické erupce násilí mohou zhoršovat již tak nelehkou situaci lidí ve vyloučených lokalitách. Vysoká hustota osídlení zde znamená vysokou zranitelnost obyvatel. Kompenzace obyvatel je těžko řešitelným gestem, s jednou z podob důsledků události jsem měl možnost setkat se osobně.

Kde selhává stát, může v omezené míře suplovat opět nezisková sféra. Organizace Food For The Poor na Jamajce pracuje mj. i v oblasti poskytování přístřeší. Funguje instrumentálně, dodá materiál a kontroluje jeho využití. Počet žádostí je enormní a musí se prověřovat. Errol pracuje pro organizaci jako „*local investigator*“ (místní prošetřovatel), který má na starost ověřování právoplatnosti žádostí.

²⁵ Nazývá se Bellevue Mental Hospital, její kapacita je nepřetržitě přetížena. Podle výzkumu univerzity West Indies trpí duševním onemocněním přes padesát procent lidí bez domova, viz online <http://www.jamaicaobserver.com/news/1500-Jamaicans-homeless-and-counting>.

„Mužou se objevit i falešné žádosti. Vím, jak v tom mám chodit. Když je to někde na venkově, prostě tam přijedu na kole a najdu místo, kde se kouří ganja (slang. marihuana). Tam cirkulují všechny informace. Podmínkou k započetí procesu je souhlas s vlastníkem půdy. Nezřídka žadatel půdu pro stavbu nevlastní. Modelovým případem bývá žádost od prarodičů, žijících se svými dětmi a dalšími generacemi potomků v přeplněném domku, který samotný stojí na cizím pozemku na základě strpení.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

V souvislosti s tímto přemýšlím o neustálém volání po pozemkové reformě. První kroky reformy byly prováděny od počátku 20. století. Opatření ale neznamenala pouze redistribuci půdy. Se zaváděním průmyslu docházelo i k vyvlastňování v jeho prospěch. (Thomas, 2004, str. 52, 67) Oblast bydlení, která mě ale zajímá především, jsou vyloučené oblasti.

V *ghettech* Kingstonu žijí lidé na vládní půdě. Příkladem je soustava tzv. *tenement yards* nazvaná Cockburn Pen ve čtvrti Three Miles. Jedná se o shluk malých domků ze dřeva a plechu. Většinou mají dva až tři pokoje. V jednom domě žije kolem šesti osob. Jednotky záchodů a sprch jsou společné pro zhruba dvanáct okolních domů. Celý soubor čítá kolem desítky takových dvorů. Navštívujeme dům muže jménem Bik, žije zde se svou ženou, otcem a dvěma bratry. Bik má malý obchůdek, před domem přivázaného kozla. Na dvoře s rodinou posedává také stařík s očividnými indickými kořeny a silným alkoholovým odérem. Bikův otec mluví:

„Vláda to nejprve postavila jako improvizované bydlení. Z improvizace už je dvacet let. Člověk ale nikdy neví, co bude.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Vzpomenu si na případy ničení *ghett* buldozery v kingstonské historii. V Cocburn Pen je ale živější nebezpečí, plynoucí z organizovaného zločinu. Když pročítám novinové archivy, nacházím článek z roku 2008, který informuje o návratu sedmatřicetiletého Richarda „Bully“ Thomase do své komunity. Muž má být vůdcem jednoho ze zneprátelených gangů, operujících právě v Cockburn Pen. Článek předpovídá možnost erupce dalšího násilí v této oblasti. (viz online <http://jamaica-gleaner.com/latest/article.php?id=5201>) Při rozhovoru zjišťuji, že obavy byly oprávněné.

„To bylo v roce 2009. Umřely tu desítky lidí, gangy si tu vyřizovaly účty. Vím, že do toho byla zapletená i parta Link Up Crew, ti mají konexe i v Británii.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Při návštěvě oblasti Bull Bay nedaleko Kingstonu jsem se setkal s mužem, který se představí jako „Lele“. Zátoka má (na jamajské poměry) nepříliš atraktivní kamennou pláž. Muž mě osloví, když vychází z vody. Pozve mě, abych se podíval, kde bydlí. Fakt, že ho

následují, oceňuje jako chrabří, získávám si tímto jeho důvěru. I když původně pochází z komunity v downtown, nyní žije o samotě zde. Je mu kolem čtyřiceti let, i když vypadá mladší. Bydlí na pláži v improvizované chatrči. Pozemek, na kterém chatrč postavil, vypadá jako mírně zarostlý dvůr ohraničený keři a kmeny stromů, které alespoň do určité míry oddělují místo od pláže. Kromě samotné chatrče, která prostorem vystačí spíše jen na přespávání, je zde ohniště s několika hliníkovými hrnci a celta, natažená jako další přístřešek.

„Takže když jsem ztratil práci a nemohl si dovolit platit nájem, přišel jsem sem. Nerad konfrontuju ostatní lidi s vlastními problémy. Hodně lidí si myslí, že takhle nejde žít, anebo že jste blázen – takhle ve tmě? Ale já se nebojím přírody (směje se). A mám tady souseda, který rozsvěcuje světlo tady vedle na dvoře a nechává mě napustit si nádoby s vodou, pomáhá mi. Je to o něco tvrdší, ale je to situace, kdy se prostě musíš probít. Možná bych mohl zůstat i u rodiny, ale necítím to jako správnou možnost. Rodina má i své vlastní problémy a já je nechci zatěžovat dalším. Tady nacházím klid.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Lele osídlil nevyužívaný pozemek na pláži, který je podle jeho slov státní. Kvůli evakuačním opatřením zde nelze stavět zděný dům (který by si těžko mohl dovolit), ale dřevěný ano. Chápu to jako druh tolerovaného *squattu*

„Nesmí tu být betonové základy“. Na okraji pozemku leží dlouhý dřevěný sloup, který pravděpodobně sloužil k rozvodu elektřiny. Lele ho má připravený k započítí stavby malé chatky. (úryvek z terénního deníku, 16. 3. 2013)

Přišlo mi neobvyklé, že Lele se rozhodl odejít z místa, kde bydlel, a odmítl pomoc rodiny. Je možné, že byl s rodinou v konfliktu, o kterém mi neřekl. Vnímám jsem, že je Lele určitým způsobem hrdý na svou samostatnost, i když konstatuje obtíže své situace. Vyzdvihuje sousedskou a kamarádskou výpomoc. Pro potřeby pozorování v oblasti bydlení je zajímavá i existence citadel v Kingstonu. Zmíním se o ní v kapitole 3.9.

3.3 Pozorování v oblasti rodiny

V souvislosti s rodinou na Jamajce se často skloňuje fenomén absence otce. Ve druhé kapitole jsem se dotkl vysokého počtu vražd a označení Jamajky jako „společnosti bez otců.“ Vývoj rodiny bez figury otce či s proměnlivostí člověka, který tuto roli přebírá, se objevuje v odborné literatuře a neminul mě ani v terénu.

Errol vyrostl také bez otce, ale sám reflektuje zkušenost pozitivně, i když si nemůžu z jeho vyjádření odečíst pocit jakési obrany. Domýšlím si, že Errola dětství bez otce mrzí:

„Víš, spousta otců se k mým spolužákům nechovala moc dobře, když jsme udělali nějakou lumpárnu, dostali bití. Mě vychovávala hlavně moje teta. Ale já jsem nepotřeboval bití, abych věděl, co je správně.“ Sám Errol v čase dospívání svých dětí pracoval v zahraničí: „Nebyl jsem osobně u výchovy, ale udržoval jsem kontakt, a to bylo důležité. Každých čtrnáct dní mi děti musely psát dopis o tom, jak se jim daří ve škole a věcech okolo. To, že jsme udržovali kontakt, jim dodalo potřebné vedení a já jsem se tak ujišťoval, že jdou správným směrem.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Slýchávám, že počet dětí je měřítkem mužství a velká rodina znamená štěstí. Lidé, se kterými mluvím, v rámci mužství neopomínají jako měřítko ani schopnost o děti se postarat. Roger:

„Chci mít děti, ale ne dřív, než budu mít stabilní zázemí, do kterého bych mohl ženu s dítětem přivést.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

I když Roger ventiluje jasný názor na to, jak začít rodinu, netají se tím, že kromě jedné stálé partnerky se stýká s několika dalšími. Ve čtvrti na okraji downtown mi ukazuje, kam také dochází za prostitutkami. Vnímám záležitost „*how many gals*“ (kolik holek máš) také jako určitý předmět mužské rivality či pýchy. Není výjimkou, že muž kromě vlastní ženy živí i děti, které má s jinými ženami. Podle rozhovorů, které pozoruji, je schopnost postarat se o co nejvíce dětí také otázkou statutu. Ten se ale nedá předstírat. Richie:

„Někteří lidi v ghettu jsou ale prostě tak hloupi, že si nadělají děti, a pak je nemají čím nakrmit.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Přemýšlím, zdali je hloupost determinována již zmíněnou malou informovaností či dostupností (v tomto případě) v oblasti antikoncepce, anebo Jamajčany reflektovanou mentalitou snahy některých lidí „žít nad poměry“ (též viz kapitola 3.4). Errol:

„Je to otázka odpovědnosti. Není tu ale lehké si udržet stálý příjem, a pokud není otec schopen živit ženu a děti, žena odchází. Často se pohybuje třeba až mezi pěti muži. Bohužel je zranitelná, když závisí pouze na muži. Někdy se třeba stane, že ji muž bije a ona odchází. Pokud ji muž živí, chce s ní spát, a ona tak často zase otěhotní.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Druhý týden svého pobytu jsem byl improvizovaně ubytován u muže jménem Mikey, který pracuje jako hlídač. Během pár dní do domu přichází žena se třemi dětmi ve věku zhruba tří, šesti a desíti let. Mikey říká, že to je jeho kamarádka, které pomáhá.

Spolu s Mikeym spí všichni na jeho posteli. Jídlo se vaří na ohni za domem, rýže a *ackee* otrhané ze stromu na dvoře. Žena si nepřináší mnoho věcí, jakoby zde zůstávala jen přechodně. Sleduji, že tři jména, která má vytetovaná na rameni budou jména těchto dětí.

Jméno otce asi vytetované nemá, případně ne tam, kde bych ho viděl. Může to být i tím, že je to proměnlivé. Žádné z dětí nechodí do školy, žena někdy během dne odejde a nechává děti samotné hrát si na dvoře. Dozor má přebírat desetiletá Ashley. Po většinu času dochází k hádkám, pláči a házení kamení. Když můžu, věnuji se jim, ale vnímám hranice své energie. Je mi líto jejich bezprizornosti a absence zázemí. Zhruba po týdnu si všímám, že žena s dětmi odešla. Mikey pouze poznamená: „*Řekl jsem jim, ať jdou pryč. Ty děcka jsou moc drzý!*“ (úryvek z terénního deníku, 3. 2. 2013)

Věděl jsem, že Mikey žije dlouhodobě sám jakýmsi „bohémským životem“. Nechtěl jsem mu křivdit, ale nečekal jsem, že by převzal zodpovědnost za ženu a tři děti na dlouhou dobu. Nemyslel jsem si ani, že by chování dětí bylo klíčovým faktorem. Na problémy s chováním si stěžují i pracovníce centra pro děti narozené s HIV. Jenny říká: „*Měli by tu pracovat i muži. Děláme, co můžeme, ale u chlapců nemáme tu správnou autoritu, myslím, že jim chybí mužská ruka.*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Když mluvíme s rodinou v downtown, narážíme na další překážky výchovy v tomto prostředí. Svobodná matka vypráví, jak je pro ni náročné „udržet na uzdě“ děti ve věku puberty. Nebezpečí, které líčí, tkví především v drogách a „nablýskaném“ materialismu. Jamajku pohltila epidemie nového telefonu *Blackberry*. Vzhledem k možnostem rodiny je to však nedosažitelná věc.

„*Jeden ze synů minulý týden kvůli telefonu pobodal spolužáka, s dětmi je spousta bohlavu.*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Přemýšlím nad možnostmi a chováním v souvislosti s citací karibského teologa, který se věnuje rodině: „*Deprivace může vzbudit v dítěti pocit, že není důležité. Dítě musí být vedeno tak, že vlastnění věcí není vše, co je v životě důležité, že budování charakteru a silných hodnot je zásadnější, než pouze shromažďování statků. Pokud však nikdo takové vedení neposkytne [...] dítě může vidět chudobu jako původ všech svých problémů. Pokud tomu tak je, je těžké zbavit dítě pocitu nutnosti získávat věci a peníze, zákonně či nezákonně, jen aby se zbavilo stigmatu chudoby.*“ (Waithe, 2011, str. 13)

Vím, že matka se snaží zajistit příjem z více zdrojů, aby udržela děti ve škole. Má malé okénko s občerstvením, k tomu šije tašky a školní uniformy. Stěžuje si, že děti se v tomto věku snadno spustí s davem. Na slepé sledování trendů si stěžuje i Terrice, když sleduje současnou jamajskou mládež.

„*Děcka se nechávají zvíkat trendy. Kdo je jejich idolem? Vybz Kartel, kterej sedí za dvojnásobnou vraždu, a Tommy Lee, kterej se nazývá démonem? Všechny děcka si teď tak říkají. Lidi brzo začnou na démony věřit, protože ty děcka se taky tak chovají. A jestli to tak půjde dál, tak to tu bude jen horší, horší a horší.*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Spoustu starších lidí slyším znechuceně poznamenávat „démon sem, démon tam“, ale Terrice je mladá matka a mluví se zaníceným zájmem. Negativně se vyjadřuje i k trendu bělení, tzv. *bleaching*

„*Je to nesmysl, jednak to ničí kůži, ale hlavně je to ostudné! Stydí se za to, kým jsou, slepě následují trend²⁶ a myslí si, že je to pozvedne!*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Bělení se provádí aplikací kosmetických přípravků na kůži a způsobuje její blednutí. Reflektuje koloniální pojetí statutu a potažmo krásy. To staví na vrchol bílou barvu a sestupně řadí do své hierarchie míšence, až k nejnižším příčkám černé barvy. I nezanedbatelný počet Jamajčanů si uvědomuje, že tento model měl být již dávno opuštěn.²⁷ Mnoho lidí však bělení volí jako prostředek sociální mobility. Vychází z předpokladu, že rasové předsudky jsou na Jamajce stále silné. Zdali se jim však člověk podvolí a bude se snažit je obejít, anebo se jim postaví a bude hrdý na to, jak se narodil, zůstává osobní volbou. V tomto případě pozoruji hodnotový konflikt. Bělení by se dalo označit za strategii kultury chudoby, není ovšem sdíleno univerzálně. *Ghetta* jsou hojně obývána například rastafariány, kteří svůj vzhled jako obraz Boha pokládají za základ osobní a náboženské identity.

Když slyším Terrice bělení kritizovat, uvědomuji si, že je sama vdaná za bílého muže a často trpí narážkami („*Zaprodala ses vůči Marcusi Garveymu!*“). Sama zaujímá k bělení jasný negativní postoj. Paradoxně je ale lidmi kritizována za svůj sňatek, jako by byl také pouhým předmětem zvýšení statutu. Terrice nevynechává z kritických pohledů na stav Jamajky ani její politické vůdce. Od praktických opatření, která ovlivňují její rodinu, se dostáváme k širší reflexi vztahu lidí k politice.

„*Štve mě, že Brian si nemůže naše děti odepsat z daní. Jsme svoji a on si je nemůže odepsat. Politici říkají, že kdyby to šlo, všichni muži, kteří se nestarají o své děti, by si je odepisovali. Určitě by to šlo ošetřit. Oni prostě chtějí, ať lidi platí vyšší daně. Přitom sami si odepisují z daní i vlastní služby. Celý tenhle systém je tak špinavý, že když se mu chceš postavit, skončíš hořící ve křoví. Věř mi, viděla jsem to. Slyšela jsem, že někde dávají lidem dva tisíce za hlas. Jestli tu někdy vznikne iniciativa na zabíjení politiků, počítejte se mnou. Tak je nenávidím. Nevolím, protože nemám kandidáta. Strany si stejně jen rozdělí koláč a pouze mluví. Pokud bychom se spojili, můžeme to vyčistit, je to naše země. Ale chudého*

²⁶ Zpěvák Vyz Kartel, kterého Terrice kritizuje za kažení mládeže, je příkladem člověka, který se bělí.

²⁷ Boj za rovnoprávnost černé rasy byl ostatně základním tématem procesu osvobození Jamajky. Ve 20. století propagují vnímání krásy černé barvy hnutí Black Power a Rastafari. Jejich projekt uzdravování pošramocené identity Jamajčanů tak stojí s bělením v ostrém konfliktu. Errol: „*Vím, kdo jsem. Jsem černý muž, mám africké kořeny. Nechci být nikým jiným, kvůli komu? Postrádají integritu.*“

člověka do politiky jít neuvidíš, jsou to jenom ti, co už mají status, už jsou bohatí a chtějí víc.“
(úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

3.4 Pozorování v oblasti zaměstnání

Nezaměstnanost bývá citována jako jeden z hlavních problémů ostrova. Na konci roku 2012 zde přesáhla 14%.²⁸ Lidé na ulici si stěžují na nedostatek pracovních míst či jejich dostupnost pouze skrze konexe. Mnoha z nich nezbyvá nic jiného než uživit se samostatně. Nemusí to být pouze autory citovaný odpor k autoritám, který u lidí z *ghetta* snižuje pravděpodobnost získání zaměstnání. Tento úryvek dobře zobrazuje efekt rozdělení Kingstonu na uptown a downtown. Errol vypráví o kamarádce Grace, která si v oblasti *downtown* otevřela malý obchod:

„Dal jsem jí starý počítač s tiskárnou. Začala tisknout potřebné papíry pro lidi z okolí, především pro účely hledání práce. Lidé jí například diktovali motivační dopisy. V nich se odrážela propast mezi oficiálním jazykem a způsobem komunikace v ghettu. Docházelo k legračním situacím, kdy diktující nechtěl přistoupit na podobu psaného textu, protože jí sám nerozumě, anebo mu byla příliš cizí.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Pro mluvu vyšších tříd mají chudí lidé termín „*suppanarra*“ (dá se přeložit jako *úzkoprsost*) a dotyčná žena se mu musela také bránit, když „překládala“ sdělení diktujících do oficiální podoby.

„Pro lidi z ghetta není lehký získat práci už s jejich adresou, dostat se k lépe placené práci taky zamezí to, jakým způsobem se vyjadřuješ.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

V některých případech to může být neschopnost oficiální jazyk používat, v jiných zase přílišná pýcha a odpor „snížit se“ k tzv. naškrobené angličtině. Na druhou stranu je *patois* kulturním dědictvím, které se kupříkladu Jamajský institut²⁹ snaží bedlivě střežit a zachovat pro další generace. Pro spoustu zaměstnavatelů je ale nevhodný. Překážkou pro zaměstnání může být i vzhled. Vzpomínám si na rozhovor s mužem jménem Lele:

„Spousta lidí rastafariány ještě pořád diskriminuje. Nedostaneš práci, když si necháváš růst vousy.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Dlouhodobá neschopnost být zaměstnán vede lidi ke kroku, který byla schopna realizovat kupříkladu zmíněná Grace, tj. vytvořit si vlastní zdroj živobytí. Nejčastější

²⁸ viz online <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jm.html>

²⁹ The Institute Of Jamaica, státní orgán starající se o zachování přírodního a kulturního bohatství ostrova

pozorovaný příklad je prodej drobného zboží na ulici. Prodejce nabízí doslova to, co unese, a pohybuje se na rušných křižovatkách nebo v autobusech městské hromadné dopravy. Zisk z prodeje občerstvení, nápojů, ovoce či jiných věcí denní potřeby má ale přirozeně kolísavý charakter a podle slov samotných prodejců jde spíše o přežívání, které neumožní spořit.

Další z možností nezávislého podnikání vyjmenovává opět Lele:

„Jsem učitel, ale teď se situaci s IMF nemůžeš čekat od školství nic, bude se jen šetřit. Snažím se věřit, že seženu práci. Mezitím budu farmařit. Mám malý kousek půdy tady nahoře v kopcích. Budu pěstovat, a tak budu moci být více nezávislý. Můžeš pěstovat banány, papriky, koření... Obzvláště pokud jsi vegetarián. Jíme calaloo, hodně zeleniny.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Spolehnutí na pěstování v případě vlastnictví půdy je o stupeň lepší příležitostí jak se uživit. Lidé v ghettu mě upozorňují na vděk za stromy, které mají na svých malých dvorcích:

„Máš tu mangovník, ten ti zaručí alespoň nějaké jídlo, když jsi v koncích. Většinou plodí dvakrát ročně, teď se ale počasí nějak zbláznilo a plodí průběžně celý rok!“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

V případě vydělávání na ulici funguje nepsané pravidlo určité teritoriální příslušnosti. Člověk má většinou stabilní rádius svého působení, ten je většinou spojen s jeho původem, nebo je založený na tom, že zná lidi z okolí tohoto místa. Deleon říká: *„Jo, šel bych prodávat obrazy někam, kde prochází víc turistů, třeba v New Kingstonu, ale znáš to, jak to chodí, jednou někdo přijde a řekne, že to je jeho místo a lidi kolem ho podpoří a může to skončit výpraskem. Musíš tam někoho znát, to já neznám.“* (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru).

Je zajímavé sledovat konkurenci na místech, kde jsou lidé přirozeně nuceni pracovat vedle sebe. Nejvýstižnějším příkladem je práce taxikářů.

Náměstí Papine je jednou z dopravních tepen Kingstonu. Na relativně malém prostoru se zde nachází stanoviště autobusů, mikrobusů a dvě stanoviště taxikářů. Stanoviště u obchodního domu Chandos je tradičním místem taxikářů, kteří míří směrem na sever do kopců. Toto stanoviště téměř denně využívám k přestupu a dopravě do místa ubytování v Gordon Town. Taxikář zde hraje aktivní roli v nabírání pasažérů. Pravidlem je naplnit automobil všemi pasažéry, v případě dětí či úspornějších osob není překážkou kapacitu překročit. Jednotliví taxikáři pobíhají po okolí svého vozu a snaží se dostat dovnitř potenciální pasažéry, kteří prochází kolem. Bavím se sledováním tohoto ruchu, jehož součástí je vyvolávání chybějícího počtu pasažérů k započetí jízdy. Strategii je nikdy nevyvolávat, že ještě žádný pasažér v autě nesedí. Naopak největším „trumfem“ je zvolání „One an' ready!“

(Jeden a jedem!) Všimám si, že v soutěživém duchu taxikář zvolání občas použije, i když není pravdivé. Taxikáři se někdy hádají a přetahují o pasažéry, případně si dobírají řidiče, který zatím „neulovil“ žádného pasažéra. K soutěživosti taxikářů patří i styl jízdy. (úryvek z terénního deníku, 1. 4. 2013)

Styl jízdy je kritizován samotnými Jamajčany. Mary:

„Snaží se prostě co nejvíc vydělat, tak se předhání, jezdí pak ale jako blázni.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Jízdy s místními taxikáři mi daly vzpomenout na několik svezení s příznivci *tuningu* u nás. Na Jamajce je zážitek umocněn ztíženými podmínkami rozbitých silnic, na kterých je řidič neustále nucen vyhybat se rozsáhlým dírám, a v kopcích projíždí serpentínami, kde auto od svahu dělí v lepších případech jen nízká zídka. Nepřidává ani technická vybavenost většiny automobilů, u nichž se zdá, že vždy něco chybí. Někdy nefunguje tachometr, někdy chybí zrcátka, jindy se nedají zapnout pásy. I přes konkurenční povahu jsem zaregistroval, že mezi taxikáři funguje vzájemnost. Při poruše vozu sdílí své zkušenosti a nabízí pomoc. Bylo ovšem zřejmé, že taxikáři mezi sebou vytváří „skupinky“. Nejčastěji tuto práci dělají muži kolem třiceti let, ale často mladší. Rivalita měla v některých případech mezigenerační náboj.

Dnes jedu s mužem kolem čtyřicítky v pletené čepici, kterého ostatní taxikáři nazývají prostě „Rasta“. Nemůže nahnat lidi a celkem dlouho sedím v autě sám. Rasta starostlivě obchází kolem a snaží se někoho nahnat. Je od pohledu nejstarší z taxikářů a není tak energický. Slyším několik poznámek na jeho adresu, že „nikoho nesežene“. Ostatní se mu hlasitě sborově smějí. (úryvek z terénního deníku, 8. 3. 2013)

Pozorování rivality a urputné snahy o vydělání peněz mi zpochybnilo nekritické přijímání stereotypu, že Jamajčané nechtějí pracovat. Stereotyp je patrně podpořen i (v „západních“ očích) volnějším vnímáním času. Zapřemýšlím, že energičnost až teatrálnost pozoruji především u lidí, kteří si vydělávají nezávisle. V tomto kontextu užívají mezi sebou sloveso „*hustle*“ (dá se přeložit jako *činit se, vytřískat z*), jež má původ v americkém pouličním *slangu* a je zpopularizováno *rapovou* hudbou. I proto se najde dostatek lidí, které zmíněný stereotyp laxnosti rozčiluje a kteří se proti němu neváhají ohradit. Jako Terrice:

„Vzpomínám si, když tu byl na návštěvě Bill Clinton. Řekl, že Jamajčané chtějí jenom slavit a kouřit trávu. Styděla jsem se. Já taky kouřím, ale tvrdě pracuju. Pravdou je, že většina lidí taková je, jsou chudí, ale chtějí jít na každou párty. S jejich novými vlasama, nehtama, oblečením. Další den ale mají hlad, nemají z čeho vařit. Nevím, co je to za mentalitu.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Vzpomenu si též na to, co mi říkal Lele. Ten ve tvrzení, že odmítá žít nad poměry, odmítl pomoc rodiny s bydlením a raději začal bydlet v improvizované chatrči na pláži.

3.5.1 Pozorování v oblasti šedé ekonomiky

Tvorba příležitostí k výdělku mimo oficiální struktury je jednou z popsaných strategií v rámci kultury chudoby. Před výzkumem jsem si předsevzal, že se na mapování tohoto pole budu muset dívat realisticky. Fenomén totiž souvisí s bezpečím zainteresovaných lidí, dá se tak předpokládat, že bude zatížen nedůvěrou. Některé rodiny jsem však byl schopen navštívit v doprovodu místního člověka, čímž byla zaručena alespoň přiměřená míra důvěry. Jednoho dne jsem měl možnost pozorovat kořeny vzniku černého trhu s kopii filmů:

Errol často navštěvuje své známé v ghettu. Procházíme jednou z úzkých ulic v blízkosti Harbour View. Staré oprýskané domy mají improvizovaně opravované střechy a okna. Na protější straně ulice jsou hliníkovými pláty obehnané dvorky, jako obydlí zde slouží malé chatrče ze dřeva a plechu. Lidé posedávají na ulici, někteří z nich prodávají drobné zboží. Vyhublí pouliční psi prohledávají odpadky. Není to jedna z hlavních ulic, její charakter ulice není „průchozí“. Otázku, zdali jsem se neztratil, nedostávám jen díky přítomnosti Errola, který navíc zná některé z místních lidí. Vcházíme skrz jednu z plechových branek na stísněný dvorek. Zastavujeme se u rodiny, které dříve věnoval jedno ze svých štěňat. Dnes se dozvídá, že ho srazilo auto. Vítám se s matkou, která zrovna pere prádlo v malé vaně. Na dvoře jsou ještě dva synové ve věku kolem dvacíti let a malá dcerka. Synové sedí u verandy se dvěma notebooky, změt' drátů stoupá nahoru po dřevěném pilíři verandy. Všimám si napojení na dva routery pod stříškou pro příjem bezdrátového internetu. Kontrast elektroniky, bláta, dřeva a plechu mi přijde nevšední. Errol se mě po odchodu ptá, jestli vím, co kluci dělali. Připadlo mi, že se proklikávali stahovacími klienty. „Ti kluci stahují filmy pro prodej na černej trh.“ Okamžitě si scénu spojím s prodejci sluncem vybledlých kopií filmů, rozprostřených na chodnicích především v downtown a jiných frekventovaných místech Kingstonu a Spanish Town. (úryvek z terénního deníku, 26. 3. 2013)

Zajímá mě, jak se dá na stahování vydělávat a je-li to nějakým způsobem postihnutelné. Errol se orientuje:

„Za prvotní kopii, tzv. dub, získá člověk až čtyřicet tisíc dolarů (zhruba osm set korun), tu prodá dál člověku, kterej zpracuje velký množství kopií a obaly. Ten to potom pošle dál pouličním prodejcům. Trik je v tom sehnat nejnovější filmy co nejdřív. Samozřejmě se kupují nejlevnější dvd, dá se na to podívat tak dvakrát, možná třikrát. Největší zisk z toho

má právě ten, kdo stáhne tu původní kopii, na ulici se oproti tomu prodávají filmy za směšnou cenu. Ale nejvyšší riziko nese právě pouliční prodejce, protože se s tím vystavuje na chodníku.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Cestou zpět jsme se zastavili v obchodě s elektronikou. Cena *routeru* se pohybuje kolem deseti tisíc dolarů (zhruba dva tisíce korun). Pokud je člověk schopen sehnat počítač, náklady na připojení k internetu se mu vrátí během stažení a prodeje dvou až tří pirátských kopií filmů. Výdělek navíc probíhá s minimálním rizikem.

„Někteří lidé si zase koupí větší televizi a dělají doma promítání, na které vybírají vstup kolem padesáti dolarů (zhruba deset korun). To pak zabíjí velká kina.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Díky tomuto jevu si vzpomínám na počátky internetu u nás. Na podobném principu zde probíhalo kolování seznamů s počítačovými hrami, jejichž pirátské kopie si člověk mohl přes několik prostředníků objednat. Připojení k internetu a „vypalovačku“ mělo pouze pár jedinců v okrese. Ceny pirátských kopií her byly desetinásobně nižší, člověka ani nenapadlo přemýšlet o originálu – podobně jako na ulicích Kingstonu a Spanish Town, kde se originální nosiče ani neobjeví.

Pokud jsem si nedělal iluze o proniknutí do nitra některého z fenoménů, byl jím obchod s drogami. Drogy a zbraně se považují za páteř šedé ekonomiky na Jamajce. Přístup k této scéně buďto zajišťuje bezmezná důvěra, anebo dobře konzultovaná smlouva a patřičná peněžní odměna. Druhá možnost je praktikovaná v případě zahraničních dokumentaristů, jež jamajská kultura v sepětí s kontroverzními fenomény přitahuje. Vznikají tak materiály, prostřednictvím nich si může člověk udělat alespoň přibližný obrázek.

Jednoho časného rána jsem na samotném začátku své cesty do práce zaznamenal na náměstí v Gordon Town neobvyklý ruch. Nacházel se zde produkční tým v průběhu natáčení. Vypadali jako Američané. Dozvěděl jsem se, že tu natáčí reklamu na Land Rover pro kanál Travel. O to více mě překvapilo, když jsem se o týden později při návštěvě rodiny v downtown dozvěděl, že muž, se kterým mluvím, bude s tímto kanálem také spolupracovat. Bude to ale v případě natáčení dokumentárního filmu o výrobě drog. Protože mi již prozradil, že do USA se díky zákazu nikdy více nedostane (strávil několik let v New Yorku a Chicagu), usoudil jsem, že s drogami bude mít určité zkušenosti. Také by mohl udržovat styky s místy, která by na Jamajce mohla být pro natáčení takového dokumentu odpovídající. Muži se tak nabízí relativně snadný zdroj výdělků. Místními je upozorňován, aby si dal pozor na podmínky smlouvy s produkční společností. Podotýká, že nyní je společnost ve stádiu kalkulací a že věří

svému zdroji, který ho na společnost napojil. Je jím VP Records, hudební vydavatelství.
(úryvek z terénního deníku, 4. 4. 2013)

Přemýšlím nad tím, jak takovýto zájem zvenčí ovlivňuje v případě drogových dealerů vnímání vlastních činů. Můžu se domnívat, že zajisté nemalá odměna za natáčení má určitou moc v potenciálním potvrzení správnosti jejich činů a v upevnění výsadního postavení. Na druhé straně může podobná událost alespoň nabídnout prostor pro sebereflexi. Může nám přijít nespravedlivé, že člověk, který se zde snaží přežít v mezích zákona, podobnou šanci nemá.

3.5.2 Problematika sběru železného šrotu

Sběr železa byl diskutovaným fenoménem, který jsem zařadil mezi způsoby podpory životy, i z hlediska kontroverze, která ho v době pozorování provázela. V době mého příjezdu bylo na Jamajce vykupování železa pozastavené vládou. Vyhledal jsem si novinový článek, který mluví o již třetím pozastavení tohoto obchodu během posledních tří let a o ztrátě jednoho bilionu dolarů v důsledku krádeží kovu. Zloději se podle článku orientují především na veřejný majetek v Kingstonu a okolí, ve farnosti St. Andrew. V krádežích figurují poklopy kanálů, ale i zábradlí u mostů, kabely a koleje (viz online http://www.jamaicaobserver.com/results/STILL-SCRAPPED_10596125).

V autobuse poslouchám během dne rádio. Komentátor zpráv cituje jednoho z politiků a říká, že za současné situace „nemáme scrap metal industry, ale metal-scraping industry“.
(úryvek z terénního deníku, 2. 2. 2013) Chápu slovní přesmyčku jako konstatování zneužívání výkupu starého železa pro zpeněžování jakéhokoliv dostupného železa. Jamajští politici si uvědomují, že nepřijmou-li potřebná opatření, bude rozvoj černého trhu nastavenými podmínkami přímo podporován.

Následně registruji novinový sloupek v souvislosti se znovuotevřením obchodu s kovem. Komentátor David Mullings upozorňuje, že „si myslíme, že určité problémy pramení z naší nekázně a neúcty k zákonům, která patří k nejvyšším na světě“ (viz online http://www.jamaicaobserver.com/columns/Scrap-is-back_13533982).

S jamajskou „odolností“ vůči státním institucím jsem se již setkal. V tomto případě mě zaujala přímočarost sebereflexe. Zmíněný komentátor ale podotýká, že ve Spojeném království mají srovnatelné problémy a v porovnání s Jamajkou ani nevyžadují na obchodování s kovem licenci. Mullings ovšem vypichuje fakt, že na Jamajce by patrně samotný výkupčí nenapomohl vymýtit obchod s kradeným kovem tím, že by kvůli

podezřelým předmětům kontaktoval policii tak, jak se to dělo ve Spojeném království. Tento výrok jsem si spojil s jamajskou urážkou „*informer*“.³⁰ V duchu takového osočování by měl být výkupčí železa na straně „lidu“ a krádeže tolerovat, aby nebyl za „práskače“ označen.

Mullings tedy není až tak skeptický k neposlušnosti občanů, i když ji zmíní jako obecně přijatou jamajskou normu. Na druhé straně si je jistý odporem občanů k policii. S „neposlušným“ vztahem k oficiálním strukturám na Jamajce jsem se setkal již při studiu odborné literatury, nemohl jsem si tedy nevšimnout vynoření tohoto fenoménu v případě obchodování s železem. Mám ale spojovat problematiku zacházení se státním majetkem prvoplánově s kategorií vztahu ke státu tak, jak ji popisuje koncept kultury chudoby? Analýza si všímá politických opatření, která mohou ovlivňovat praktikování popsanych aktivit. V následující kapitole docházím ke zjištění, že další srovnatelný fenomén se nemusí týkat pouze nejchudší vrstvy společnosti.

3.5.3 Problematika ilegálního využívání elektrické energie

Další jev, který v době výzkumu hýbal společností, bylo ilegální napojování na elektrickou síť. Vysoký počet ilegálních napojení způsobuje značné ztráty, proti čemuž se příslušné orgány snaží zakročit

Podél dálnice sleduji billboard s nápisem „Kradete elektřinu? Budete chyceni!“ Podle pořadu v rádiu se počet ilegálně napojených drátů, tzv. „throw-ups“, vyšplhal na čtyřicet tisíc. Rozvod elektřiny je spravován orgánem Jamaica Public Service (JPS). Šéfkyně JPS Kelly Tomblin ve stejném pořadu upozorňuje, že rozsah krádeží elektřiny silně ohrožuje životaschopnost organizace. (terénní deník, 8. 2. 2013)

Osobně jsem mluvil s jedním člověkem, který měl elektřinu takto napojenou. Svůj čin chápal spíše jako samozřejmost (v tomto *ghettu* oblasti downtown nebyl zaručeně jediným, charakteristický způsob napojení drátů je zpozorovatelný). Marcus mluví:

„Samozřejmě, že jsem si udělal throw-up (ukazuje na drát vedoucí z domu, pověšený na sloup na ulici), protože jinak si elektřinu nemůžu dovolit. Mám kamaráda, kterej žije sám. Dělá ochranku objektu, žádnéj závratnej plat. Případlo mu, že platil za elektřinu příliš, tak si řekl, že se uskromní. Přestal si nechávat puštěnou televizi a miň svítit, ten člověk je většinu času stejně v práci, dělá dvanáctky. A co se stalo? Účet se mu zvedl! Tak pokračoval v uskromňování, ale účet další měsíc zase stejně vzrostl. Poslední měsíc, když už vypočil i ledničku, byl účet z původních dvanácti tisíc na dvaceti osmi! Jednak se zdražuje, jednak se

³⁰ V překladu. informátor – v negativním smyslu práskač

asi snaží vykompenzovat ušlý zisky. Tento měsíc se kvůli IMF zdraží o deset procent. Chtěli jsme paušál, třeba čtyři tisíce. Mohli na tom vydělat všichni, elektřinu by si mohli dovolit i ti nejchudší a nekradli by ji.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Při požadavku upřesnit způsob komunikace, jakým Marcus paušál vyjednával, ale odbíhá z tématu. Nezbyvá mi než si domyslet, že to je spíše přání ventilované pouze mezi sousedy. Vydání novin Jamaica Observer z desátého května nese na přední stránce obrovský titulek „JPS čelí smrti“ a je doplněn fotkou šéfky Kelly Tomblin. Článek přináší zprávu o dvou státem vlastněných podnicích na zpracování cukrové třtiny ve farnostech Clarendon a Westmoreland, které s vlastním vědomím nechaly ze svých obvodů napojit obyvatele okolních komunit a umožnily tak krádeže elektřiny vyčíslené na sto milionů jamajských dolarů. Jamajka vlastní dvacet procent akcií JPS a bude to stát, který bude muset JPS zaplatit kompenzaci. Organizace již v posledních letech nebyla schopna dodržet smlouvy se svými věřiteli. Tomblin dodává, že platí 230 lidí, kteří navštěvují domácnosti a snaží se dohodnout odpovídající nastavení smluv pro konkrétní zákazníky, čímž se snaží krádežím předejít. „Černé napojení drátů je ale tak hojně rozšířené, že už vůči tomu pomalu začínáme být imunní“ (viz online http://www.jamaicaobserver.com/news/JPS-facing-death_14238670).

Článek mě překvapuje v tom, že důležitou roli v této kauze nehrají pouze samotní ilegální uživatelé, ale rovněž zástupci státem vlastněné instituce, kteří celé operaci mlčky přihlíželi, respektive na ní mohli mít i aktivní podíl. Jamajčané se se svým odporem vůči „systému“ netají. Rozsah určitého chování, které z tohoto postoje vychází, ale může mít závažné důsledky. Aktivními činiteli zde nejsou jen obyvatelé *ghett*. Jsou jimi i politici. Imunita neboli přehlížení problému, o kterém mluví Tomblin, dělá z fenoménu celospolečenský problém, ne pouze strategii omezeného počtu lidí. Pokud bychom nahlédli k možnosti řešení, musíme konstatovat, že korupce v politických kruzích není podnětem, který by vytvářel klima pro respektování udržitelné správy společného majetku.

3.6 Vztah k životnímu prostředí

Jedna z otázek, jež se mi v průběhu pobytu neustále vracela, bylo zacházení s odpadky a potažmo vztah k životnímu prostředí na Jamajce. V kontrastu s intenzivním životem ve veřejném prostoru nemá Kingston dostatek odpadkových košů a obraz ulice tomu odpovídá. V lepších případech lidé poblíž svých stánků chystají lepenkové krabice. Ve městě se často setkávám s ohořelými zdi a zbytky ohnišť. Je to způsobeno pálením odpadků. V místě mého

zaměstnání se takto vypořádávají s odpadem každý den. S recyklací odpadu jsem se během tří měsíců setkal pouze na kingstonské univerzitě. Jev se vyskytuje i mimo město.

Vydávám se z Gordon Town směrem k úpatí Modrých hor. Toto území je jedním z nejcennějších přírodních bohatství ostrova. Kráčím takzvanou „bushtrail“, uzoučkou klikatou horskou stezkou. Jak pozvolně stoupám, začínají se vytrácet i stopy lidského osídlení. Po dvou hodinách cesty již nemijím ani občasné uskupení malých chatrčí. Kromě několika polí a banánových plantáží, které v tomto těžko dostupném terénu nesou známky péče, se ale nezbavím ještě jednoho odkazu lidské přítomnosti. Jsou jím odpadky. Mezi nimi dominují malé barevné obdélníkové sáčky. Jsou pozůstatkem jednoho z nejpopulárnějších místních produktů, tzv. „bagjuice“. Je to sáček naplněný limonádou. Pije se ukousnutím rohu samotného sáčku. (úryvek z terénního deníku, 9. 2. 2013)

Maggie říká, že *bagjuice* by měl být ilegální. Žije na pobřeží a své zvolání podtrhuje pozorováním mořského života:

„Sáčky vypadají jako medúzy a třeba želvy si je pletou s potravou, je to pro ně nebezpečné.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Dostáváme se k zacházení s životním prostředím na Jamajce obecněji. Mezi problémy souvisejícími s životním prostředím patří podle Maggie několik dalších věcí: *„Ve svém okolí si všímám tohoto: nevybíravé vypalování lesů pro výrobu dřevěného uhlí, vysypávání odvodňovacích strouh sutinou způsobující záplavy během období dešťů a znečišťování zeminy odpadem vypouštěným z továren. Bažina Golden Grove je domovem mnoha zvířat a rostlin. Teď vysychá, protože most blokuje místo, kterým byla napájena. Ptám se, co je to udržitelný rozvoj? A jakou cenou za něho chceme zaplatit? V rámci surfového závodu pořádáme rozpravu o životním prostředí. Bude mít za úkol zmobilizovat prosazení konkrétních kroků skrze uvědomění obyvatel.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)*

Errol se také počítá za člověka, kterému životní prostředí není lhostejné. Když nadhodím téma nepořádku, vypráví mi následující příběh, který vyzdvihne otázku jamajské mentality v problematice integrity a závislosti chování na vnější moci:

„Jeden den jsem na kole projížděl trasu kolem August Town (pozn. okrajová část Kingstonu). Zdálek vidím postarší ženu a dva mladé kluky, asi její syny. Žena nesla dvě velké tašky, vypadalo to, jako by šla s nákupem. Potom se ale zastavila a ukázala jednomu klukovi směrem k řece, podél které šli. Kluk hodil tašku do řeky. Podivil jsem se, mezitím jsem přijížděl blíž. Když jsem byl u nich, zjistil jsem, že v tašce jsou odpadky. Nakázala klukovi, ať hodí do řeky i tu druhou. Nedokázal jsem se ovládnout a zeptal se jí, jestli takhle učí jednat mladé lidi. Naštvaně se na mě obořila a opakovaně se ptala, jestli jsem snad od vlády. Ó

panebože, na co tady v tom potřebuješ vládu? To je problém většiny lidí. Myslí si, že potřebují dozor vlády na to, aby museli dělat to, co je správně. Mezitím to uslyšeli lidi z okolí, přišli a začali se na mě strkat. Na Jamajce si nemůžeš vyskakovat na místě, kde nemáš žádné slovo, všichni se postavili za ni, protože odtamtud pocházela. Snažil jsem se je uklidnit a radši jsem hned odjel, protože se mě chystali zbít.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Protože se v literatuře dočítám o nedostupnosti některých veřejných služeb v ghettu, ptám se Errola, zda je v některých čtvrtích problém zajistit odvoz odpadu. „*To není takovej problém. Je to jen o tom, aby mezi sebou lidé v komunitě komunikovali, určili místo na složení odpadu a složili se měsíčně na odvoz. Myslím si, že to tkví taky v tom, že lidi jenom nadávají na politiky, že to nezajistí. Je to alibismus, nebo si neuvědomují, že spoustu věcí si můžou zajistit nezávisle na nich.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)*

Čteme-li v odborné literatuře o stavu společnosti na Jamajce, závislost je jednou z často skloňovaných vlastností. Pro tento okamžik můžeme nechat stranou soud, mají-li lidé vždy možnost rozvíjet se nezávisle. Závislost můžeme vidět i na rovině vlády. Zde převládá pocit, že po pádu závislosti na koloniální velmoci Jamajka musí plnit požadavky velmocí ekonomických. Entitou, která se s tímto tvrzení pojí, je především Mezinárodní měnový fond, který díky masivnímu dluhu diktuje, jaká opatření a v jaké míře by měla Jamajka zavést. Počátky zadlužení země sahají k vládě Michaela Manleyho. Errol vidí v souvislosti s jeho érou i kořeny závislosti lidí na politicích. „*Myslím si, že problém Michaela Manleyho tkví v tom, že dal lidem pocit, že všechny problémy se dají vyřešit politicky. V lidech to zůstalo. A teď jen čekají, co přijde shůry.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)*

3.7 Problematika kriminality

Pozorování fenoménu zločinnosti považuji za značně diskutabilní. Nemyslím si, že by stačilo pouze vytvořit výčet násilných činů, které se za dobu mého pobytu staly, případně jichž jsem byl svědkem. Dal jsem si za úkol spíše pozorovat, jak zločin vnímají lidé, s nimiž mluvím, a jak se dotýká jejich běžného života.

Sedím v maličké restauraci s výhledem do ulice blízko transportního centra Half Way Tree, jež slouží jako jedna z hlavních křižovatek Kingstonu. Náhle se ozve velká rána. Muž u vchodu s oddechem poznamená, že to bylo jenom kolo od nákladáku. Šéfkyně restaurace se též s úlevou zasměje a říká, že si samozřejmě myslela, že to je střelba. Když o týden později procházím okolím náměstí Papine, které je mým přestupním místem, vidím křižování vrtulníku

a policejní auta. Kamarád Errol bydlí poblíž. Zastavím se u něho a on mi na verandě své chatky říká, že se tu v nedaleké čtvrti střílelo. Našli se dva mrtví. Nějakou dobu bude místo „horké“. (úryvek z terénního deníku, 25. 3. 2013)

Všímám si úzkosti a strachu, což je při vnímání kriminality pochopitelné. Vidím ale, že Jamajčané mají vůli a jsou schopni se zločinu i bránit. V momentech, kdy to není možné nebo nehodlají riskovat, jsou nuceni se s faktem blízkosti k nejrůznějším projevům kriminality srovnat.

Peter občas dělá montáže na venkově a z práce se vrací pozdě večer. V oblasti downtown musí přesezat na autobus. Říká, že si musí dávat pozor, aby nepřišel příliš pozdě, a stěžuje si, když mu ujede jeden spoj a musí tu dlouho čekat. Občas se objeví muž s nožem a chce peníze. Není nazbyt. Osobně jsem se nejbliže přepadení ocitl, když jsme s Errolem potkali nadávajícího muže, kvapně kráčejícího zpoza rohu. „Zrovna teď na mě vyskočil chlápek s nožem, ale nevěděl, že mám bouchačku! Hajzl, utíkal pryč, odpráskl bych ho, normálně bych ho odpráskl!“³¹ Errol dodává, že se mu nedávno stala podobná věc. Byl to také muž s nožem. „Protože ale jezdím pořád na kole, vzal jsem to kolo, rozmáchl jsem se a trefil ho. Vůbec to nečekal. Než se vzpamatoval, ujel jsem.“ (úryvek z terénního deníku, 20. 3. 2013)

Peter mluví o setkání se zločincem, jako by prostě šlápl na špatné políčko v „Člověče nezlob se“. Errol je schopen se díky hbitosti a momentu překvapení ubránit. Strategii obrany volí i muži, jejichž nože za pasem každodenně pozorují. Co by mělo být obranou, však může zbytečně eskalovat „rutinní“ hádky na ulici v nebezpečná střetnutí. Pro existenci mnoha střelných zbraní jsou Jamajčané konfrontováni s případy násilného, ale i náhodného zastřelení. „Mladí v Greenlandu se nebojí smrti, protože ji podle vlastních slov „vidí každé den“.“ (Moser, Holland, 1997, str. 22) Uchovávám si vzpomínku z roku 2007, která ilustruje apatii vůči zločinu či jakési přijetí nebezpečného prostředí do každodennosti Jamajčanů.

V přestřelce umírá bratranec jednoho ze zaměstnanců organizace. Ten přichází druhý den do práce. Je to na něm samozřejmě znát, ale fakt, že je zde a rutinně pracuje, vypovídá za sebe. (úryvek z terénního deníku, 13. 4. 2007)

Do uvědomění o povaze prostředí některých oblastí Kingstonu patří i rozeznávání politických hranic kontrolovaných místními gangy. Několik bližších informací o symbolice v souvislosti s politickými gangy jsem získal poměrně neočekávaně:

³¹ Překvapilo mě, že tato událost se stala mezi hlavní třídou Hope Road na hranici New Kingstonu. Tato oblast se obecně považuje za relativně bezpečnou. Měřítka bezpečnosti se ale vztahuje patrně spíše k přestřelkám mezi gangy, policií a armádou.

Kvůli jízdě na kole ve slunci a větru jsem potřeboval čepici, a tak jsem si po mírném smlouvání na ulici jednu koupil. Až druhý den jsem si uvědomil, že jsem bláhově podcenil výběr barvy. Čepice měla oranžovou podšívku kšiltu. Errol, se kterým projíždím město na kole, se tomu směje a říká, že se snaží vybírat vždy neutrální barvy. Jeho syn Jonathan však podotýká, že u cizinců se nepředpokládá znalost věci, a moje oranžová barva by tak neměla působit jako komunikační nástroj. Ve čtvrti Three Miles, kam každý den dojíždím a nechávám před odjezdem do Spanish Town kolo, bych měl „ladit“. Je to tradiční bašta strany PNP, k níž inkriminovaná oranžová barva neodmyslitelně patří. Kuchař přezdívaný „Doc“ má svůj stánek na rohu přes ulici od pobočky organizace. Někdy se tu zastavuji a kupuji burákovou kaši. Doc má sám čepici s oranžovým nápisem „Portia“ (současná ministerská předsedkyně ze strany PNP, po které je pojmenováno blízké náměstí). Barvu ale nekomentuje, patrně v souladu s Jonathanovými slovy. Odpoledne po práci vyjíždíme s Errolem z Three Miles směrem do downtown po Waltham Park Road a já identifikuji měnící se území politických stran podle nasprejovaných nápisů na zdech. Errol podotýká, že v jednotlivých územích jsou schovány ještě malé „kapsy“ protější strany. (úryvek z terénního deníku, 11.–12. 4. 2013)

Symbolika barev jednotlivých politických stran a příslušných gangů je stěžejní především pro obyvatele inkriminovaných lokalit. Barvy jsou prostředkem komunikace. Charakter „rozparcelování“ města bohužel přispívá ke komplikovanosti a výbušnosti území. V případech rozbrojů s opozičními gangy či s policií, kterou při závažnějších událostech podporují armádní složky, znamená hustota zalidnění zvýšené nebezpečí pro obyvatele těchto míst. Aspekt soužití s podmínkami plodícími násilí je obrazem nevyzpytatelné reality Jamajčanů obývajících či se často pohybujících ve vyloučených lokalitách. „*Ale momenty nejzazšího strachu [...] zde nejsou záležitostí každého dne, pro každého člověka [...] častěji je trápí chudoba doprovázená drtivou snahou o přežití.*“ (Howard, 2005, str. 118)

3.8 Problematika migrace a nucené imigrace

V otázce migrace jsem výše citoval profesora Murella, který popisuje jeden ze vzorců podmínění úspěchu Jamajčanů na základě migrace a úspěšného návratu. Jako mezistupeň bychom měli doplnit remitence, jež jsou podle CIA jedním z pilířů jamajské ekonomiky. Tvoří téměř 15% HDP.³² Nedivil jsem se tedy, když jsem se v nabídce a propagaci jamajských bank setkával se službami přímo navrženými pro remitence. Pokud jsem se

³² viz online <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jm.html>

seznámil s novým člověkem, informace byl-li v zahraničí, případně dlouho, byla ve většině případů jedna z prvních, které mi sdělil. Může to být ale i proto, že sám přicházím ze zahraničí. Všiml jsem si, že tito lidé sdělují fakta o své anabázi s patřičnou hrdostí. Stejně tak se snažím všimnout si emocí u lidí, kteří migrovat teprve plánují. V den, kdy sám odjízďím, mi jedna z pečovatelek v organizaci s nadšením říká:

„Nikomu to neříkej, ale nejspíš dostanu víza do Kanady. Dostanu se odsud.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Uvědomuji si, že očividná nechuť, kterou vyjadřuje vůči životu na ostrově, může být způsobena osobními pohnutkami, které mi nebyly sděleny. Mnozí lidé mi jako pohnutku ale zmiňují celospolečenské podmínky na ostrově a strach o své bezpečí. Na druhé straně ale vidím Jamajčany, kteří žijí ve stejném prostředí a přitom mají ve svůj lid víru a neúnavně pracují směrem ke změně, kterou chtějí vidět. Stejný stimul působí diametrálně odlišnou reakci.

„My Jamajčané si pořád myslíme, že cokoli v zahraničí je prostě lepší. Nemusí to být ale pravda.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru), říká muž, s nímž mluvím po mši v Gordon Town. Idealizace lepších podmínek může hrát roli jako *pull factor*, lidé ale nemusí být schopni domyslet si jiné a nové problémy, se kterými se budou v zahraničí setkávat.

Zvláštní kategorií jsou ze zahraničí deportovaní Jamajčané. Důvodem může být ilegální pobyt na půdě dané země nebo spáchaný zločin. Když jsem se dočetl o neblahém statutu zpátky na Jamajku deportovaných osob (Thomson, 2009, str. 202), nepředstavil jsem si, že bych se zde mohl s takovýmto člověkem snadno setkat. Podařilo se mi to ale hned druhý týden. Tito lidé jsou zde nazýváni *slangově* „*dips*“.³³ Při návratu na Jamajku nesou s sebou stigma toho, že „to nezvládli“, v některých případech nejsou přijati svou rodinou a ztrácí společenské vazby. Důležitým faktorem je předchozí délka pobytu v zahraničí. Clint, muž kolem čtyřicítky, kterého potkávám na ulici, je extrémním příkladem.

„Já jsem se tady jenom narodil. Krátce na to jsme s matkou odjeli do New Yorku. Jsem teď cizinec ve vlastní zemi, nikoho tady neznám – ani neumím jamajsky! (mluví se silným americkým přízvukem). Spousta lidí strávila na Jamajce třeba jen dva roky, ale když se něco stane, deportují je sem. Mě deportovali kvůli troše trávy. Deportují kvůli malichernostem. Měl jsem tam rodinu, dům, reklamní firmu. Teď mám jedno telefonní číslo na známou mojí mámy a snažím se sehnat práci. Ale mám zkušenosti, určitě se uchytím.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

³³ Zkrácená verze slova „*deportee*“ – deportovaný, ve *slangové* verzi získává označení dvojsmysl jako „namočený“ (do toho)

Pozorovat Clinta bylo opravdu zvláštní. I když jsem se sám pohyboval v Kingstonu jen pár dní, bylo očividné, že on se také neorientuje. Zatím nemá ani telefon, aby mohl vytočit číslo svého kontaktu. Začíná si budovat zcela nové zázemí. Errol strávil pracovně v zahraničí dvacet let. Říká, že před deportací se chránil silnou osobní disciplínou, protože jako černoch se v Evropě setkával s předsudky, a to především ze strany policie. Ve Spojených státech to podle jeho slov také není jiné. I když je každodenním kuřákem marihuany, v zahraničí tento zvyk raději potlačil.

„Mám pravidlo. V zahraničí prostě nekouřím. Nikdy. Jakmile opustím ostrov, prostě přestanu. Nemá cenu riskovat. Často bylo legrační sledovat překvapené reakce lidí na mé odmítání, především když jsem byl na turné s reggae umělci (Errol pracoval pro hudební časopis). V Paříži se mi třeba stalo, že mě taková ošklivá žena, očividně dlouho na ulici, žádala o nějaké drogy. Samozřejmě jsem nic neměl a také jsem jí odmítl. O pár dní později vidím tu stejnou ženu, tentokrát v policejní uniformě, jak zatýká nějaké lidi. Ze všech těch lidí v metru si vybrala právě mě, nemůžeš mít iluze, tak to prostě je.“ (úryvek z terénního deníku, 16.4. 2013)

Jednoho večera mluvíme opět o deportaci. Errol se svěří, že budou deportovat jednoho z jeho synů. *„Je teď v Chicagu. Ale vrátí se až za dlouhou, dlouhou dobu. Je ve vězení. Dostal čtyřicet let natvrdo, za drogy. Na tomto místě pro něho plánujeme postavit dům.“* (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Errolův syn alespoň ze strany své rodiny nebude jako „dip“ odmítnut. Jaký ale musí být návrat na Jamajku po takto dlouhé době a prožití něčeho podobného, domyslet nedokážu. Vzhledem k počtům deportovaných není řešení podobných životních situací v jamajské společnosti zanedbatelné.³⁴

3.9 Problematika sociální soudržnosti

Kingston je místem, kde neustále vnímám kontrast jako jeden z nejsilnějších podnětů. Zde se koncentruje pokrok. Na druhé straně se zde můžeme setkat s enklávami drtivé chudoby a s ní souvisejícími problémy. Měl jsem možnost navštívit některé z *ghett*, ale při projíždění města na kole mě zajímalo město jako celek. Takto jsem se přesvědčil i o existenci citadel.

Čtvrť s příznačným názvem Beverly Hills je příkladem vyloučení na základě bohatství. Když jsem se snažil ke čtvrti, která je rozprostřena na hřebeni kopce se zaručeně

³⁴ V roce 2010 bylo z USA deportováno 1268, v roce 2012 se počet zvýšil na 1336; viz online http://www.jamaicaobserver.com/news/1-336-J-cans-deported-from-US-last-year_11011605

krásným výhledem na město přiblížit, můj záměr byl zhasen hned na začátku. *Na úpatí kopců je brána, neklidně vyhlížející hlídač mě odhání již z dálky. Nezachraňuje mě ani barva kůže, možná by možnost mojí návštěvy připadala v úvahu, kdybych přijel vozidlem alespoň srovnatelným s těmi, které mě zde mívá. Krásně vyhlížející vily si tedy zblízka neprohlédnu.* (úryvek z terénního deníku, 5. 4. 2013)

O něco volnější je situace ve čtvrti Constant Spring. Přestože není „zabarikádovaná“ jako Beverly Hills, většina domů je v menších, zhruba šestidílných souborech oplocena do jednoho dvora. U brány je vždy hlídač, vyžadující ověření návštěvy. Lidé zde žijí v zaručeně klidném, ale izolovaném prostředí. Ulice zde nežijí tak jako v „běžných“ čtvrtích Kingstonu a neuvidíte zde pouliční prodavače. Funguje zde instituce „*neighbourhood watch*“ (sousedské hlídky). V podstatě funguje na principu identifikování podezřelých osob, protože v těchto čtvrtích se prostě často neobjevují lidé, kteří zde nežijí.

Když projíždím těmito místy, jsem ohromen okázalými domy, bazény, automobily a služkami. Jako člověk z Evropy, který je na Jamajce ve většině případů považován za movitého, zažívám neobvyklý pocit. Je to jedna z mála situací, kdy cítím, že obyvatel domu na mě zpoza svého plotu nahlíží „z výšky“ a představují pro něho spíše hrozbu, respektive podezření. Moje visáž a oprýskaný bicykl tomu zajisté nepřidávají, stejně jako občasné zabloudění do slepých ulic, jichž je tato čtvrť plná. (úryvek z terénního deníku, 30. 3. 2013)

Dělím se o zkušenost s návštěvou citadel a vnímání kontrastu s Errolem. On podotýká, že jako člověk považující se za chudého nemůže mít nic proti bohatým. Konstatuje odvěkou přítomnost rozdílů, ve kterých ovšem problém netkví.

„Je to v tom, když spolu přestanou komunikovat a odcizí se. A když bohatí přestanou pomáhat. Bohatí musí být vždy s chudými.“ (Vehementně opakuje) *„Bohatí musí být vždy s chudými!“* (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru, 3. 4. 2013) Errol vypráví, jak jeho vnímání poznamenala dvacetiletá anabáze v Rakousku.

„Jejich sociální systém je úplně někde jinde. A nemyslím tím pouze opatření. Když soused vidí, že člověku vedle něho něco chybí, obstará mu to. Když člověk jde na návštěvu, nevezme květiny nebo jiný banální dárek. Vezme tašku s nákupem, malý balík potravin. Tak se mají lidé o sebe starat a držet se nad vodou.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Během našich setkání sleduji, že Errol se k lidem chová podle tohoto vzorce. Po pozorování též nepochybuji o tom, že v *ghettu* funguje přirozená vzájemná záchranná síť. Všimám si toho třeba při určování cen, které se mohou lišit podle sociálního statutu. Pokud

někdo provozuje okénko s jídlem, čas od času pomáhá svým blízkým darováním jídla.³⁵ Uvědomuji si ale, že v případě lidí žijících v citadelách musí pomoc vypadat jinak. Bydlí izolovaně a většina z nich zajisté i pracuje v „lepší čtvrti“. Je tomu tak především z důvodu úpadku čtvrti downtown.

Komentátor Barry Gee je oblíbená osobnost, jehož každodenní program v rádiu *Mello FM* si klade za úkol mimo jiné „pozvednout lidi“. Barry zde adresuje některé z palčivých témat společnosti. Tentokrát se vyjadřuje k nové budově telekomunikační společnosti Digicel. Barry říká, že fakt, že Digicel se odvážil postavit si centrálu v oblasti downtown, je krokem vpřed v soudržnosti lidí. (viz vysílání rádia *Mello FM 88.1*, program „*Barry Gee Show*“ 22. 2. 2013)

Downtown čelí značným předsudkům kvůli kriminalitě a odrazuje podnikatele. Ti říkají, že samotné náklady na zajištění bezpečnosti se zde vůči podnikání nevyplatí. Šéf firmy Digicel Denis O'Brien prohlašuje, že dvacet procent zisku musí jít vždy na dobročinné účely. Umístění budovy by mělo být součástí tohoto plánu. Na druhé straně si lidé z Digicel zajisté uvědomovali, že postavit výškovou budovu na pozemku v downtown bude značně levnější než ve „vysokostavovském“ uptown. Její přítomnost nyní ovšem má moc posílit poptávku po pozemcích v downtown i ze strany dalších podniků. Nové ústředí Digicel je teprve třetí soukromě vlastněnou výškovou budovou v této oblasti. Podle Barryho promíchání „businessmanů“ a obyčejných lidí zde může pomoci pádu některých předsudků a přinést ekonomické posílení. Stejným směrem se vyjadřuje i dopisovatel C. Malcolm do novin Jamaica Observer v příspěvku z 22. 1. 2013: „*Toto pomůže zlomit některé třídní bariéry, které na Jamajce stále existují.*“ (viz online http://www.jamaicaobserver.com/results/Downtown-back-in-business_13652494).

Dalším impulsem, který jsem v tomto ohledu pozoroval, je událost „*Rhythm and Brunch*“, kterou na pobřeží v downtown sponzoruje státní orgán *Urban Development Corporation* (Společnost pro rozvoj města). Setkání vedoucích figur jamajského veřejného života má také přitáhnout lidi z uptown a dokázat, že prostředí downtown je ideálním pro pořádání kulturních akcí. Ty mají mj. přinést více pracovních příležitostí. Setkání by se mělo konat každý měsíc. Vystupuje nová ministryně kultury Lisa Hanna a zdůrazňuje, že právě kultura (zde především ve smyslu kulturních akcí) má velkou moc v kýženém přerodu oblasti downtown.

³⁵ Errol upozorňuje, že přílišná vstřícnost však může v *ghettu* mít pro obchod devastující důsledky.

Mluvím o těchto událostech s Alanem. Jezdí do Kingstonu z venkova prodávat zboží. Sedíme na pobřeží a nová budova Digicel se nachází asi padesát metrů za našimi zády. „*Asi máš pravdu, mohlo by to být lepší, ale podívej se na to, jak to tady vypadá. Devadesát procent lidí v downtown je v prdeli.*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru) Alanovo konstatování tak reflektuje současné problémy a zbožné přání postupného pozvednutí jedné z největších enkláv chudoby na Jamajce. Také přemýšlím, jak by pozvednutí oblasti mělo vypadat v praxi. Napadá mě, že nikdo z komentátorů neprojevil obavu o gentrifikaci oblasti. Nevidím problém v oživení využití oblasti pobřeží, které je atraktivní. Jinde v Kingstonu vidím ghetta i v těsné blízkosti míst, která by se dala označit za citadely.³⁶ I proto vyjadřuji obavu, aby se z pobřežní části nestala izolovaná část, která využije pouze „prostorového kapitálu“ downtown.³⁷ Jako jádro problému vnímám otázku, zdali bezpečnostní opatření neznemožní přirozený kontakt s obyvateli downtown a zdali nově příchozí budou využívat a podporovat služby, které zde již existují.

3.9.1 Vliv populární kultury

Není bez zajímavosti, že debata kolem kultury chudoby se týká podobné otázky, jako je proměna jamajské hudební produkce. Je produktem tvrdých podmínek, nebo ji lidé reprodukují v důsledku svých vlastních rozhodnutí? Na Jamajce dlouhodobě probíhá rozvášněná debata³⁸ o stavu populární kultury ve vztahu k hodnotám, které propaguje. Protože hudební průmysl se stal jedním z nejúspěšnějších odvětví ostrova a zdrojem identity jeho obyvatel, dívám se na populární kulturu jako na důležitý vliv udržování určitých jevů na ostrově.

Svébytný hudební průmysl se rapidně začal rozvíjet po dosažení nezávislosti a postupně udělal z jamajských nahrávek korunnní vývozní artikl. Ze značné části na jeho *image* staví i Jamajská turistická rada,³⁹ jež ji zdárně využívá k propagaci. Tato *image* ale staví na „tradičním“ pojetí jamajského *reggae*, jež se dá velmi zjednodušeně charakterizovat jako duchovní hudba s pozitivním poselstvím. Obraz většiny produkce současné populární hudby

³⁶ Ostří kontrast tohoto typu zaznamenávám například na okraji čtvrti Constant Spring.

³⁷ Za současné situace vnímám pobřežní část downtown jako cenný veřejný prostor. Je to místo, kam chodí páry v nedělní odpoledne na rande, kde si u vody hrají hloučky dětí a chytají ryby. I když srdce veškerého ruchu, náměstí Parade, je jen desítky metrů daleko, pobřeží je klidné.

³⁸ Součástí debaty se stala Mezinárodní reggae konference, které jsem měl možnost zúčastnit 16. 2. 2013 na Universitě West Indies.

³⁹ Jamaica Tourist Board

*dancehall*⁴⁰ však již k prezentaci navenek Jamajce nevyhovuje. I když spousta motivů přetrvává, *dancehall* vypovídá o gangsterském způsobu života, drogách, zbraních, je materialistický, *machistický* a vulgární.⁴¹ Někteří ze zpěváků měli problémy s vystupováním v zahraničí díky homofobním odkazům ve svých textech. Umělci se brání, že pouze reflektují společenské dění. Část společnosti je ale naopak viní z toho, že vychvalují negativní jevy, a podporují tak další vznik zla ve společnosti. Lele:

„*Současní hudebníci s jejich gangsta image celé věci vůbec nepomáhají. Jestli to je jenom sociální komentář? Reflektovat můžeš cokoliv, co chceš, a já bych chtěl reflektovat pozitiva, musíš myslet pozitivně! Hudba je jako jídlo, můžeš se jí živit, není to pouze hudba, je to něco víc.*“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Populární moderátor rádia *Mello FM* Barry Gee provádí jedním ze svých pořadů s tezí, že „*pokud by Jamajka klinicky přijala poselství reggae, nepotřebovala by žádný Mezinárodní měnový fond.*“ Lidé telefonují a do éteru vyjadřují své pohoršení nad mnoha násilnými událostmi, které otřásají veřejným děním. Nenajde se nikdo, kdo by nesouhlasil.⁴² (úryvek z terénního deníku, 6. 2. 2013)

Barry Gee s nadsázkou referuje ke drastické kriminalitě, která brzdí ekonomický rozvoj země. V případě *reggae* mluví o tradičním proudu jamajské hudby a té části mladých hudebníků, kteří se nespouští se stylem *dancehall* a snaží se udržet ve svých písních pozitivní poselství. Také souhlasím s potřebou pozitivních příkladů, ale vyzdvihování popsaného životního stylu chápu jako demonstraci možnosti zlomení společenských bariér, využití zločinu jako prostředku sociální mobility, kterou lidé z *ghetta* jinak vnímají jako omezenou.

Účastním se Mezinárodní reggae konference na universitě West Indies. Vývoj současné jamajské hudby je přirozeně jedním z hlavních témat diskuze. Zde se utvrzují v myšlence, že společenské dění na Jamajce nikdy nejde odtrhnout od jamajské hudby a naopak. Vnímání úpadku není jen mezigenerační rivalitou, jak by se mohlo zdát. Starší generace hudebníků kritizují *dancehall* kvůli jeho monotónnímu a především digitálnímu zvuku. V letadle sedím se sedmdesátiletou legendou jamajské hudby, trumpetistou Vinem Gordonem:

⁴⁰ Počátky tohoto hudebního stylu se datují do poloviny osmdesátých let s příchodem digitalizovaných podkladů, nastupující styl se nazývá též *ragga*.

⁴¹ V tento moment zaznamenávám nebezpečí hodnotícího postoje, cítím se ale oprávněn zmíněná adjektiva použít. Hodnocení se shoduje s nezanedbatelnou částí jamajské populace. Navíc hudba na Jamajce se tradičně soustředí na tzv. „message“ – odkaz. Především pak pokud není určena pouze ostrovní produkci.

⁴² Nepestrou názorovou výseč zde chápu jako výsledek věkové a zájmové struktury posluchačů programu. Moderátor má 56 let a otevřeně prohlašuje, že nehraje *dancehall*, pouze klasické *reggae*

„Celá jejich instrumentálka je udělaná jen na bicím automatu a klávesách. Kde jsou nástroje? Chybí cit, dynamika, harmonie. Jak můžeš udělat pořádnou basu s pomocí kláves? Ta musí znít, to zmáčknutím klávesy nejde. Celý je to jak Jamajka samotná, jde to pozpátku.“ (úryvek z nestrukturovaného rozhovoru)

Středem diskuze jsou ale kontroverzní texty. Na konferenci zazní, že *dancehall* je jako střední proud hudby populární záležitostí, a tak má prostě za úkol bavit. Protože si vydobyl určité místo na americkém hudebním trhu, nahrávací společnosti mohou vložit do jeho propagace spousty peněz. Mnoho hudebníků a analytiků namítá, že mediální „humbuk“ bere prostor opravdové kvalitě. Přesto konference končí pozitivně, upozorněním na mladé jamajské talenty, které jdou cestou „staré školy“. Důležitým prvkem jejich růstu je, že tito hudebníci vycházejí z nezávislých vydavatelství, případně si desky vydávají sami, a stojí tak v roli jakéhosi Davida vůči *mainstreamovému* Goliáši. Jejich postupný úspěch a přijetí jamajskou společností je vnímán s velkým nadšením a nadějí. Rory je známý svou dlouholetou prací *selector*⁴³ u nejúspěšnějšího *sound systému*⁴⁴ na Jamajce, zvaného Stone Love. Nyní se zabývá produkcí hudby a své zkušenosti shrnuje právě v souvislosti vlivu popkultury na společnost:

„Ted', když mi bylo čtyřicet, jsem o dost více konzervativní a když se podívám zpátky, byl jsem tak hloupý ve spoustě věcí, co jsem během osmdesátých a devadesátých let řekl a udělal. Proto ted' nemůžu nahrávat některé věci a určité umělce, protože znám sílu mikrofonu a hudby. Zním efekt, jaký to může mít na lidi, ať si kdo chce říká co chce.“ (viz online http://www.jamaicaobserver.com/entertainment/Rory-s-new-movements_14485284)

Citovaný producent je zástupcem nového proudu, jehož nadějný vzestup byl akcentován. Jeho hodnota tkví v tom, že propaguje možnost sociální mobility skrze tvorbu samotné hudby,⁴⁵ ne zločinné aktivity. Zde je třeba vyzdvihnout skromnost a upřímnost, která je v *dancehallu* poněkud zamlžená. Přestože *gangsterství* znamená značné nebezpečí života, je v *dancehallových* textech interpretováno spíše jako hrdinství zúčastněného. Reflexe případné smrti je pak dávána za vinu policii či armádě, ne už ale vědomému rozhodnutí participovat v riskantním způsobu života.

⁴³ Člověk, který vybírá a pouští desky

⁴⁴ Tradice pojízdných diskoték sahá na ostrově ke konci čtyřicátých let.

⁴⁵ Je pravdou, že hudební průmysl na Jamajce byl vždy kanálem pro sociální mobilitu, nehledě na rasovou příslušnost umělců. Jeho velikost znamená pro Jamajčany nezanedbatelnou možnost, v porovnání s šancemi pro „hrstku vyvolených“, jako např. ve sportu.

4. Zúčastněné pozorování – poznámky z deníku

Nepřehlédnutelným prvkem tohoto výzkumu je přemístění člověka ze své zóny pohodlí do naprosto jiného prostředí. Požívám zde odlišného postavení. Moje barva kůže znamená možné předsudky. Obecná kategorie, kam bych měl být zařazen, je totožná s historickými (a ve vnímání spousty lidí i současnými) utlačovateli. Také jsem vnímán jako movitý člověk. Obraz prostředí, ze kterého vycházím, nebyl žádným způsobem zprostředkován absolutní většině lidí, které potkávám. Objevují se na místech, kam turisté většinou nezavítají. I z těchto důvodů může být subjektivní pozorování cennou součástí výzkumu. Následující prostor využiji k reflexi své role na Jamajce a dalších skutečností, které měly vliv na výzkum.

Všiml jsem si, že Jamajčané se snaží, aby se cizinec na ostrově cítil dobře, i když různí lidé mají o tomto záměru různé představy. Někteří muži mi vehementně nabízeli jamajskou ženu. Měl-li bych vůbec přemrštěný obnos, jaký by byl ode mě zaručeně vyžadován, nehodlal bych ho utratit takto riskantním způsobem.⁴⁶ Hodně lidí mi doporučuje vyhlášená místa, většina z nich jsou však „profláknutými“ turistickými destinacemi či drahými kluby. Ani toto se však příliš neslučuje se záměrem mého výzkumu. Jsem spokojený, když mi muž jménem Errol zprostředkuje kolo, které mi umožní se pohybovat po městě relativně rychleji, ale hlavně svobodněji. V Kingstonu mám v plánu navštívit vyloučené lokality oblasti *downtown*. Když se vydám mimo město, vyhýbám se hojně navštěvovaným místům. Chci potkávat „obyčejné lidi“. Ve vztahu s nimi bych nechtěl být pouze turistou či zákazníkem, i když je to pro člověka s mojí vizáží obtížné. Již samotný bicykl mě určitým způsobem vyčleňuje. Běloch na kole se zde objeví spíše na horských trasách a v plné „cyklistické uniformě“. Jednoho takového muže potkám v horkém dni při projíždění úpatí kopce Jack's Hill nad Kingstonem. Jede rychle dál a nepozdraví mě. Proč by ale vlastně měl, přemýšlím posléze.

Chtěl bych upřesnit, proč se z Errola stal můj hlavní informátor. Potkal jsem ho náhodně, když jsem se pohyboval v okolí botanických zahrad Hope Gardens, kde pracoval na renovaci historické budovy pro univerzitu. Na celý proces také dohlížel a obýval malou chatrč na okraji areálu. Po krátkém rozhovoru jsem zjistil, že dobře rozumí záměru mého výzkumu a je mu sympatické, že mezitím zde pracuji jako dobrovolník, protože se sám v neziskové sféře

⁴⁶ Běloch na Jamajce se ovšem setká s nabídkami i od samotných žen. Prodavačka zeleniny se ptá, vezmu-li ji tam, když říkám, že jsem z Evropy. Dívka na ulici po pozdravu upozorní, že její přítomná kamarádka je nezadaná. Vše je ovšem potřeba také brát s určitou nadsázkou. Hranice flirtování jsou na Jamajce vůči našim dosti posunuté. Přesto je třeba si uvědomit, že moje osoba je vnímána jako možnost přilepšení.

angažuje. Vyznává podle vlastních slov model všestranného vzdělání a je sečtělý i v sociálních vědách. Nad životem na Jamajce se snaží přemýšlet hlouběji a díky zahraniční zkušenosti získává odstup. Strávil dvacet let v Rakousku, kde pracoval jako redaktor hudebního časopisu. Protože jsem k tématu jamajské hudby přečetl několik knih a s oblibou prozkoumával nahrávky scény sedmdesátých let, měli jsme o jedno společné téma navíc. Na ulicích a dvorcích potkáváme staré muže, jejichž umělecká jména „rozeznívají zvony“ v hlavách hudebních historiků. Dnes se snaží důstojně dožít – občas s trpkým úsměvem a vzpomínkami na vykořisťování ze strany producentů a nahrávacích společností. Někteří z nich ale stále „rozsekávají“ festivalová vystoupení. Samotnému Errolovi je dnes šedesát pět let, ale s humorem zahání přívlastky, které by s tímto věkem mohly být spojovány. Po městě se pohybuje výhradně na kole, což spolu zakrátko sdílíme. Představuje mě rodinám v *ghettech*, přátelům na ulicích, hudebníkům ve studiích, své vlastní rodině. Navštěvujeme konference, přednášky a koncerty. Dostávám se na místa, kam bych neměl možnost bez jeho doprovodu zavítat. Errol ve své chatrči žije sám. Nabízím se tedy, že mu pomůžu s některými opravami, které je zde potřebné udělat. Několik sobot strávíme tak, že záplatujeme střechu, zapravujeme otvory, kterými vnikají do chatrče krysy. Instalujeme mříž na okno, abychom zabezpečili místo před vykradením. Errol zde nemá nic cenného, ale stěžuje si, že se mu začíná ztrácet jídlo. Vaření jídla na plynovém vařiči probíhá podobně klidným tempem jako práce a v podstatě zakončí den. Je to vždy rýže s fazolemi, smíchaná se zeleninou, případně zalitá kokosovým mlékem. Pro oba to je druhé a definitivní jídlo dne, který jsme vyplnily prací a debatováním. Errol si zvolil záměrně skromný život, i když část jeho rodiny žije relativně nad poměry z obchodu s ručně vyráběnými sandály.

Mou skromnost zase diktuje rozpočet výzkumu. Takovéto přizpůsobení mě ale příliš netrápí. Jsem vděčen organizaci, ve které jsem jako dobrovolník zaměstnán za zázemí, které dostávám. Je to cesta, jak zde strávit relativně dlouhou dobu. Snažím se vděk vyjádřit svým pracovním nasazením. Místní kuchařky si mě pro můj přístup rychle oblíbí, s velkou chutí jím jakékoliv naservírované jídlo. Opravdovou zkouškou mají být polévky s kuřecími pařáty či kuřecí pařáty s fazolemi jako hlavní jídlo. Kde ostatní dobrovolníci odmítají a nadávají se, musím pokrčit rameny a konstatovat, že chci mít „celistvou zkušenost“. Ptám se také, jak daleko mé vlastní kultuře toto vlastně je, když si na kuřecím pařátu z vývaru pochutnává i můj vlastní otec? Skromností a strategií využití všech možných zdrojů vynikají například kingstonští operátoři pověstných grilů, vyrobených z rozřezaných železných barelů. Kuřecí hřbet, který vlastně neobsahuje téměř žádné maso, povýšili pečlivou úpravou na jakousi „znouzectnostnou“ pochoutku se *slangovým* názvem *ghetto steak*.

I bicykl je pro mě jakousi znouzectností. V prvním měsíci vypočítávám náklady na dopravu a konfrontuji je s časem stráveným v autobuse. Kingston je ve špičkách přehlcený automobily a autobusy. Při mých cestách z Gordon Town jsem nucen několikrát přeseďat a čekání bez jízdnicích řádů se zdá být nekonečné. Mé pozadí začíná nabírat charakteristiku dřeva díky hodinám prosezených na plastových sedadlech poposunujících se autobusů. Na druhé straně jsem svědkem každodenních událostí a debat, cest hlučných dětí do školy, občas i hádek řidiče a cestujících. Po určité době ale shledám zkušenost dostatečnou a těším se na více pohybu. Kolo, které seženu, je levné, ale je v hodně špatném stavu. Chybí brzdy a funkci některých chybějících šroubů zachraňuje provázek. Zalepuji duši a zbytek se vydáme s Errolem nechat opravit do downtown, kde „je vše levnější“. Díky známosti zaplatím v Mikeyho malé plechové kůlně tolik, jako by zaplatil obyvatel *ghetta*.⁴⁷ *Ghetta* v oblastech downtown a Three Miles jsou místa, která budu nyní moci snadněji navštívit. Jedna z pečovatelek říká, že většina Jamajčanů by se za tento způsob dopravy styděla, když mě vidí upoceného po každodenním padesátiminutovém stoupání do malého domova v Gordon Town, kde jsem ubytován. Já jamajskou hru na status hrát nemusím, podobně jako při otázkách typu „Tak, co piješ?“, které se na Jamajce neodkazují primárně k alkoholu. Typ nápoje, který každodenně pijete, determinuje určitým způsobem váš status, případně čas, zbývající do další výplaty. Pít zde musíte hodně. Pepsi je nejdražší. Když odpovídám, že piju prostě vodu z kohoutku (která někde podle místních ani k pití není), dávám tím najevo, že neaspiruji na očekávanou odpověď. Když však rezignuji i na určité meze snahy „vypadat dobře“, v organizaci narážím. Koordinátorka dobrovolníků mi na schůzce vytkne, že do práce jezdím v „pracovním oblečení“. Mohl bych ve městě u Jamajčanů, kteří jsou „vzhledem posedlí“ vyvolat konflikt. Je pravda, že elegance školáků, kteří si demonstrativně na nových botách nechávají vysačky, nedosahují. Koordinátorka také poznamená, že slyšela i o lidech, kteří nepoužívají deodorant. Je to ale možné pouze v zemích s vhodným klimatem, ne zde. V duchu tlumím svůj smích a jsem rád, že se umím zasmát sám sobě. Při cestách na kole mě ale nezachrání už ani nově zakoupený deodorant.

Můj přístup k pobytu v této zemi se může značně lišit od většiny lidí, kteří sem jezdí. Přesto ale cítím, že jsou do mě vkládány stejné naděje, které lidé na Jamajce vkládají do čehokoliv zahraničního. Měl bych mít peníze. Pocit, že zahraniční zboží je lepší, také jaksí stále převládá. Jamajčané se učí docenit vlastní zboží, slyším to i na ekonomické konferenci na univerzitě. Ale volný trh jim k tomu při jejich současné síle příliš nenahrává. Kokosové

⁴⁷ Ceny pro cizince, jak se mi několikrát podaří zpozorovat, jsou na ulicích a trzích odlišné, rozuměj vyšší.

mléko z Malajsie, burákové máslo z USA, sýr z Nového Zélandu. Kupuji chilli papričky *Scotch Bonnet* u staré paní na rohu náměstí Papine a ptám se, proč by se zde na trhu měli stydět nakupovat i příslušníci „vyšších tříd“, když oni sami se na nižší ceny supermarketu nemusí tolik ohlížet. Může to být opět otázka *image*. Když cizinec odjíždí, zanechává zde lidem věci, které nebude potřebovat. Je to tradice. Na ulici se seznamuji s prodejcem drobného zboží, který krátce nato zjišťuje, nechám-li zde svůj telefon. Nemám ale *Blackberry*, zklamání ho. Telefon, který používám, jsem si po zničení vlastního půjčil od Errola. Je to stará Nokia, stejně jako moje původní vyvolává u Jamajčanů smích a nepochopení. Já ale také nechápu, proč bych měl mít poslední model. Odkud ale pochází pokrok, který diktuje praktikování konzumace? Pokud bych tuto situaci a otázku překreslil do pomyslného pracovního listu, musel bych asi zakroužkovat sebe, jako zástupce západní civilizace. Možná proto nejsem ani příliš pobouřen, když jsem pro spoustu z Američanů, které zde potkám, vcelku „východní“. Přesto si spousta Jamajčanů nemůže dovolit zbavovat se „nepotřebných“ věcí tak, jak to někdy vidím kolem sebe u nás. Improvizace je jednou z vlastností, kterou jsem na Jamajce shledal jako krásnou, hodnotnou a nezbytnou. Obden jsem byl svědkem legrační situace, kdy můj kolega pan Phil byl zasypáván prosbami o opravení čehokoliv od bot, přes kabelky, batohy, rádia, mixéry či rozličné pracovní náčiní. Pan Phil při kupení práce naoko komicky vybuchoval. Sám ale improvizaci pokládal za fundament naší každodenní práce při opravování invalidních vozíků.

Frustrace z nahlížení mé osoby přes předsudky občas přechází v potřebu pocitu ventilovat. Jednoho večera se neudržím, když po dlouhém dni již za tmy opět vyjízdim kopec a setkávám se s jízlivým oslovením ve fingovaném americkém přízvuku, což se mi nestává zdaleka poprvé. V rychlosti, kterou projíždím, a mírném rozčilení si ani neuvědomuji, že používám jamajský akcent a zavolám: „Nejsem Američan!“ Zdálek dostanu našťvanou odpověď: „A jsi snad Jamajčan? Leda hovno!“ Již nestihnu reagovat. Vím pouze, že Jamajčanem se snažit být nechci, to by hatilo i mé výzkumné postavení. A kým jsem nakonec v momentě, kdy se vracím? Státní příslušnost asi nemá v moci plně definovat člověka. Na jedné straně je snaha o vlastní vyjádření, na straně druhé může být zvědavá ochota toto vyjádření poznávat.

Není vždy lehké být připraven v roli výzkumníka. Musím uznat, že moje práce dobrovolníka a rozsah dojíždění, které se s ní pojí, je vyčerpávající. Na druhé straně mi umožňuje realizovat zdejší pobyt. Snažím se najít rovnováhu. Přesto vím, že nemám povahu člověka, který vyhledává neustálý kontakt. Jednou za čas se snažím vyhledat samotu, což zde není úplně tak lehké. Městem se nedá projít, aniž byste nemuseli alespoň nárazově

komunikovat. To činí člověka bdělého a brání mu chodit po ulicích tak, jak to děláme často v našich městech. Což musí být nakonec jen dobré, i když to může vyčerpávat. Být schopen reagovat či iniciovat krátká setkání na ulici člověku dává pocit, že zde není pouhou kulečnickovou koulí odrážející se opakovaně od stěn, aby se poté jen zakrněle schovala do svého temného úkrytu. Myslím si, že na člověku se jeho postoj projeví. Pamatuji si na zápisy ve svém deníku při prvních dnech v Kingstonu: „*Když jdu po ulici, není to ono. Cítím to ve vlastním ksichtě. Je nepřírozeně křečovitéj, cítím napnutí v nose. A není to tím pachem moči, který je tady na náměstí Parade téměř všudypřítomným.*“ I v odpočinku a výzkumu musím hledat rovnováhu. Když při průzkumu slepého ramene řeky ztratím klíč, což se mi nikdy předtím nestalo, vnímám to jako symbol. Musím se opět vydat vstříc lidem.

Rozumím tomu, že jazyk je cestou k poznání. I proto věnuji čas jamajské hudbě, kinematografii, poezii a nyní i naslouchání každodenních rozhovorů. Vážím si komplimentů lidí z organizace, kteří chválíce mé porozumění často nemusí mluvit přístupnějším způsobem. Jindy bavím řidiče minibusu, když se po jeho pochvalné poznámce ohledně toho, jak mluvím, bráním, že jazyk *patois* opravdu ještě nezvládám. Schválně frázi „zadrmolím“ s dostatečně „jamajským“ akcentem tak, že řidič i jeho operátor se smíchy nemohou udržet a pobaveně si zaklejí. Také se velmi bavím. Přesto si ale uvědomuji, že ke zvládnutí tohoto jazyka vede ještě hodně dlouhá cesta, což mě na ní ostatně pohání.

S kolegou Philem pracuji v jednom z dětských domovů ve Spanish Town. Phil je technik invalidních vozíků. Žije zde kolem sto padesáti dětí, většina z nich je na invalidní vozík odkázána. Práce je zde dost, ostatně jako i v ostatních domovech. Phil na mě deleguje opravy vozíků domova v Gordon Town, kde také bydlím. Vracím se sem pravidelně až se setměním a děti už spí. Pro vozíky si v jejich domácích docházím přes ložnice. Když vracím spravený vozík, na chvíli se zastavím a pozoruji spící děti. Některé z nich mě tiše pozorují hlubokýma očima. Slyším řeku Hope River, která před šesti lety při hurikánové sezóně strhla dům kousek od místa, kde teď stojím. Dnes jen pokojným rytmem dokresluje utichající večer. Teplo, které vyzařuje z odpočívajících dětí, mě nutí přemýšlet o křehkosti bezpečí. Stejná křehkost je součástí architektury a vztahů *ghett*, která se nacházejí v Kingstonu pod námi. Když je Kingston příliš „horký“ a nelítostné kulky si hledají svou cestu skrz, člověk utíká nahoru, do zchlazených kopců, deklamuje v písni producent Lee Perry. Další dětské domovy jsou i v Kingstonu, v okolí *ghett* oblasti Three Miles, ve Spanish Town na dělicí čáře mezi „rajóny“ dvou hlavních gangů. Ale otec Gregory, zakladatel organizace Mustard Seed Communitites, říká, že na život v *ghettu* mají blahodárný vliv. Kromě toho, že nabízí práci, ostatní lidé vidí pozici znevýhodněných dětí, které nemají plnou kontrolu nad realizací své

vůle. Lidi to podle jeho slov „změkčuje“. Může se ale objevit i naprosto opačná reakce. V downtown pozoruji v organizaci Missionaries of the Poor podobizny dvou mladých mužů. Před několika lety prostrčil člověk otvorem mezi zdí střešou zbraň a tyto dva zde sloužící bratry zastřelil.

Vnímám, že prostředí *ghetta* nutí člověka mít lokty o něco ostřejší. Možná i to je důvodem, proč je na ostrově předmětem sebekritiky bezmezný individualismus. Setkal jsem se i s lidmi, jejichž způsob projevu je založen téměř na monologu. Proto je každý podnět, který pobídne člověka nahlédnout do tváře druhého s potřebou poznání, nesmírně důležitý.

Závěr

Tato práce si klade za úkol pozorovat prostředí na Jamajce s přihlédnutím k jevům, které se dají spojit s konceptem kultury chudoby. Je zakotvena v kvalitativním paradigmatu s využitím terénního šetření. Specifikem práce je pozice výzkumníka, který přichází z naprosto odlišného prostředí a snaží se nehodnotit. To předpokládá nejednu obtíž, na druhé straně ale představuje výzvu.

V rámci bydlení jsem analyzoval roli nevládních organizací, jež suplují roli státu. Pozoroval jsem některé faktory, jež umožnění, podobu a bezpečí bydlení ovlivňují. V oblasti rodiny jsem se zaměřil na charakteristiku „společnosti bez otců“ a bylo mi umožněno poznávat, co trápí vývoj rodiny v *ghettech*. Reflektuje se zde tlak materialismu v kontrastu s možnostmi rodiny a hierarchie odvozená od „bledosti“ kůže, jež stále *de facto* kopíruje nastavení koloniálního systému. Ilustruji to na jevu kosmetického bělení kůže za účelem umožnění sociální mobility. Důležitým faktem však je, že bělení je v *ghettech* vnímáno s ambivalencí. Sledoval jsem také souvislost vyloučení a nezaměstnanosti. Popisuji způsoby, jakými se může člověk žít nezávisle. Kultura chudoby se má vyznačovat problematickým vztahem k institucím a tvorbou šedé ekonomiky. Jako příklad jsem popsal relativně neškodné internetové pirátství. Jevy sběru železa a ilegálního napojování elektrického proudu mají vážnější důsledky. Neopomínám zde roli zákonných opatření, postoj veřejnosti a jednání politiků. Docházím k závěru, že tyto fenomény mohou být vnímány jako celospolečenský problém. Nemůžeme je odsoudit jako skupinově omezené praktikování vzorců kultury chudoby. Ve vztahu k životnímu prostředí spojenému s odpadem se setkávám se zájmem a iniciativou, pozoruji ale i bezohlednost. Městská *ghetta* se vyznačují absencí veřejných služeb, což ale obyvatelům nebrání organizovat se. Ztráta integrity a závislost na vnějších činech trápí ostrov nejen na úrovni odpadu. Problematika zločinu nabízí obraz přizpůsobujících se lidí. Jsou schopni se bránit, adaptačním mechanismem je ale i apatie. V otázce rozparcelování města politicky orientovanými *gangy* ale musí být bystří. Kingston a bezpečí v něm je podmíněno prostorovou, dvoubarevnou symbolikou. V tématu migrace analyzuji jev deportací. Sleduji paradoxní situace deportování lidí zpět „domů“, kde již ale nemají žádné vazby. Otázka sociální soudržnosti fascinuje při pozorování ostrých kontrastů. Izolovanost citadel akcentuje otázku propasti mezi bohatými a chudými. Jako možnost zlepšení dokládám návrat obchodu do pobřežní části downtown. Vývoj ale vidím i s obavou možnosti gentrifikace. Projekt závisí na přístupu a včlenění lidí. Vliv populární kultury na

životy lidí na ostrově je nesporný. Je celkový úpadek demonstrováných hodnot reflexí dění, či jeho strůjcem? Část nové vlny umělců má moc přinášet do společnosti potřebnou naději a motivaci.

Vnímám tento terénní výzkum a dobrovolnickou práci jako bohatou zkušenost. Odloučení nutí uvědomit si hlouběji hodnotu vztahů a zázemí. Čerstvý náhled na vlastní osobu mi odkryl vlastnosti, se kterými mohu dále pracovat. Nejednou jsem byl odkázán na pomoc druhých a ocitl se v situaci, kdy jsem postrádal prostředky k vyřízení potřebných věcí. Všiml jsem si, jak nesamostatnost působí na mou důstojnost. Vnímám i občasně předsudky, které Jamajčané neváhají vůči bělochovi ventilovat. Podobné zacházení zažívají i lidé v *ghettech*. Proto jsem vlastní zkušenost chápal jako cenný vhled do východisek lidí ve vyloučených lokalitách. Tvořivost a improvizace, charakteristiky absolvované práce s invalidními vozíky, jsou mi velmi blízké. V této práci ale nemohu pokračovat v našem kontextu, rozsah a potřeba srovnatelná se situací na Jamajce zde jednoduše neexistuje. Pohyboval jsem se tedy spíše v oblasti rozvojové spolupráce. Jmenovatelé chudoby a terénu, kterým jsem se ale věnoval v rámci výzkumu, jsou aktuální i pro naše prostředí. V případě angažování v sociální oblasti bych proto směřoval tímto směrem. Přesto mě prostředí ostrova přesvědčilo, že ani tato návštěva by neměla být poslední. Navázané vztahy a pochopení určitých souvislostí mě nutí posunout se opět o krok dál.

Čtenář může v práci najít prvky, které se dají s konceptem kultury chudoby spojit. Cílem této práce ale není dokázat relevanci konceptu, spíše se na ni dotazovat. Výzkum ve mně probudil pochyby, můžu-li na kulturu chudoby na Jamajce nahlížet jako na ohraničený a hodnotově koherentní celek. V některých případech jsem se přesvědčil, že ne. Pozoruji protichůdné síly v chudinském prostředí, kterému bychom prvoplánově mohli přičítat stejné hodnoty a strategie. V souvislosti s kulturou chudoby na Jamajce musíme vnímat i globální procesy, volný trh a vztah k MMF. Přesto odmítám jednání lidí minimalizovat na výsledek místních podmínek a vnějších vlivů. Nemálo lidí si uvědomuje možnost aktivní role a stávají se impulsem sociální změny. I každodenní „malé“ činy mají sílu v narušení možné sebereprodukce chudoby. I proto vnímám jako výstup již samotné setkání a boření bariér mezi lidmi. Proto uzavírám výrokem svého hlavního informátora Errola a přeji si, aby byl co nejrealističtější: *„Nemám strach, lidé už sem nepřicházejí, aby dobývali. Přicházejí sem, aby pochopili.“*

Literatura

- Erskine, Noel Leo. 2005. *From Garvey to Marley – A Rastafari Theology*, Gainesville: University Press of Florida
- Geertz, Clifford. 2000. *Interpretace kultur*, Praha: Slon
- Gerthnerová, Eliška. 2009. *Sociálně-patologické jevy v chudinských čtvrtích na Jamajce se zaměřením na Kingston*, Olomouc: PFUP
- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum*, Praha: Portál
- Heriquese, Fernando. 1968. *Family and Colour in Jamaica*, London: Mcgibbon and Kee
- Horáková, Hana. 2012. *Kultura jako všelék?*. Praha: Slon
- Howard, David. 2005. *Kingston – A cultural and literary history*. Oxford: Signal Books
- Jamaica Memory Bank. 2011. *Guzzum Power – Obeah in Jamaica*. Kingston: The Institute of Jamaica
- Katz, David. 2006. *People Funny Boy-The Genius Of Lee „Scratch“ Perry*. London: Omnibus Press
- Kemp, Ross. 2008. *Gangs*. London: Penguin Books
- Lewis, Oscar. 1961. *The Children Of Sanchez*, New York: Vintage Books
- Moser Caroline, Holland Jeremy. 1997. *Urban Poverty and Violence in Jamaica*, Washington DC: World Bank
- Rodney, Walter. 1969. *The Groundings with my Brothers*, London: The Bogle L'Ouverture Publications
- Stone, Carl., Brown, Aggrey. 1977. *Essays On Power And Change In Jamaica*, Kingston: Jamaica Publishing House
- Thomas, Deborah. 2005. *Modern Blackness: Nationalism, Globalization, and the Politics of Culture in Jamaica*, Durham: Duke University Press
- Thomson, Ian. 2011. *The Dead Yard*, New York: Nation Books
- Toušek, Ladislav. 2011. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: Katedra antropologických a historických věd FF
- Waithe, Neilson. 2011. *Provocation: Caribbean Youth, Anger, Violence & Crime*, St. James: Neverjen Consulting & Publishing INC.
- Waters, Annita. 1999. *Race, Class, Political Symbols*, New Jersey: Transaction Publishers

Seznam internetových pramenů

1. Henry, Eron. 2010. „*Who were the native baptists?*“. dostupné 13.1. 2013 z: <http://jamaica-gleaner.com/gleaner/20100704/arts/arts7.html>
2. Al Jazeera.2010. „Island of Music and Murder“. Dostupné 5.1. 2013 z: <http://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2010/04/2010427122334575952.html>
3. CIA – The World Factbook. „*Jamaica*“. Dostupné 20.1.2013 z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jm.html>
4. Murell, Samuel.2008. „Jamaican Americans“. Dostupné 11.12. 2012 z: <http://www.everyculture.com/multi/Ha-La/Jamaican-Americans.html>
5. Human Rights Watch.2004. „Homophobia, Violence, and Jamaica’s HIV/AIDS Epidemic“. Dostupné 1.2. 2013 z: <http://www.hrw.org/reports/2004/jamaica1104/jamaica1104.pdf>
6. Mullings David.2013. „*Still Scrapped*“. dostupné 1.5. 2013 z: http://www.jamaicaobserver.com/results/STILL-SCRAPPED_10596125
7. Robinson, Corey.2013. „Electricity theft, debt threaten company’s viability, says Tomblin“. dostupné 11.5. 2013 z: http://www.jamaicaobserver.com/news/JPS-facing-death_14238670
8. Bailey, Harold.2012. „*1336 J’cans deported from US last year*“. Dostupný 5.5. 2013 z: http://www.jamaicaobserver.com/news/1-336-J-cans-deported-from-US-last-year_11011605
9. Malcolm, Carl.2013. „Downtown Back In Bussiness“. Dostupné 20.2. z: http://www.jamaicaobserver.com/results/Downtown-back-in-business_13652494

Další audiovizuální zdroje

Black, Stephanie. 2001. „Life and Debt“, [dokumentární film], Tuff Gong Pictures

Gordon, Barrington. 2013. „The Barry Gee Show“, [vysílání rádia], Mello FM 88.1, Montego Bay

Govender, Krishna. 2007. „*Ross Kemp On Gangs – Jamaica*“, [dokumentární film], Sky One Productions